

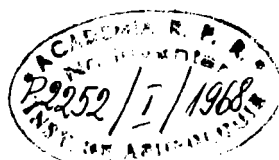
STUDII ȘI MATERIALE PRIVITOARE LA TRECUTUL ISTORIC AL JUD. PRAHOVA

I

STUDII ȘI MATERIALE
PRIVITOARE LA TRECUTUL
ISTORIC AL JUD. PRAHOVA

Istorie-etnografie

PLOIEȘTI — 1968

Redactor responsable: prof. N. I. SIMACHE

Cuvînt înainte,

Salutăm apariția primului volum din „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova”, care vine să umple un gol ce se făcea tot mai mult simțit în ansamblul vieții culturale a județului.

Volumul de față cuprinde comunicări științifice rezultate din cercetarea direct la sursă (pe șantiere arheologice, în muzee, arhive, biblioteci) a problemelor abordate.

Înmănunchierea într-un volum a prezentelor comunicări științifice intenționează să pună în valoare bogatul patrimoniu muzeistic prahovean deținut de cele 10 muzee, înființate după 23 August 1944, rezolvîndu-se una din problemele valorificării științifice a acestui patrimoniu și a vestigiilor descoperite pe șantierele arheologice din județ.

Sperăm ca lucrarea de față să se bucure de o caldă primire în rîndul specialiștilor și a muzeografilor, iar la volumul ce apare azi să se adauge și altele cu un conținut mai bogat și mai interesant.

Prof. MIHAI VULPESCU

**Președintele Comitetului județean pentru
cultură și artă Prahova**

VASILE PÂRVAN ȘI ȘCOALA ARHEOLOGICĂ ROMÂNEASCĂ

Dr. docent DORIN POPESCU

Dir. adjunct al Institutului de Arheologie

Anul trecut s-au împlinit 40 de ani de la moartea și 85 de ani de la nașterea lui Vasile Pârvan. Cu acest prilej au apărut în presă mai multe articole în care a fost evocată figura marelui nostru învățat. Menționez dintre acestea articolele colegilor și prietenilor mei Vladimir Dumitrescu și Radu Vulpe, primul apărut în *Contemporanul*¹, al doilea în *Revista muzeelor*².

Dacă aceste evocări sînt probabil cunoscute sau, în orice caz, accesibile, nu același lucru se poate spune despre unele mărturii recente, care se referă la personalitatea lui Pârvan. Așa, de exemplu, s-au publicat în *Revue Archéologique* din 1966, cîteva scrisori ale lui Pârvan adresate cunoscutei scriitoare române de limbă franceză, Marta Bibescu. Cu acest prilej, d-na Bibescu a trimis o scrisoare directorului revistei, reputatul savant Pierre Demargne, care a fost nu demult oaspetele țării noastre. Această scrisoare se referă atît la personalitatea lui Pârvan, cît și la școala pe care a format-o. „*Ați fost, spune Marta Bibescu, în România, oaspetele Institutului de Arheologie, care lucrează astăzi cu mult succes, pe bazele stabilite altădată de un arheolog de geniu, profesorul Pârvan. În perioada în care se lupta cu dificultățile inseparabile de destinul precursorilor, el se refugia în speranța de a fi înțeles de generațiile viitoare; în aceasta nu a fost dezamăgit. Acei care v-au primit pe țărmul Mării Negre sînt foștii săi elevi, deveniți și ei maștri*“³.

De o valoare mai mare din punctul de vedere ce ne interesează mi se par cuvintele pe care le citez în continuare, deoarece ele sînt scrise — în aceeași revistă — de un specialist. Este vorba de Jérôme Carcopino, membru al Institutului Franței, unul dintre cei mai mari istorici privind antichitatea. Iată ce spune savantul francez, evocînd memoria lui Vasile Pârvan: „*Ce omagiu aș putea să-i aduc lui Vasile Pârvan, care să fie demn de el și de acele cîteva linii vibrînd de emoție conținută, pe care i le-a consacrat cu talentul ei de mare scriitor francez doamna principesă Bibesco, dacă nu evocarea unei prietenii care mi-a luminat viața... Cu toate*

¹ *Contemporanul*, nr. 25 (1080), din 25 iunie, 1967.

² *Revista muzeelor*, nr. 4, 1967, p. 313—318.

³ *Revue Archéologique*, nr. 2, 1966, p. 343—356.

că eram cu un an mai mare, imediat de la primul contact cu el, la Roma, în 1923, l-am considerat pe Pârvan ca pe maestrul meu și admirația mea pentru el nu a făcut decât să crească o dată cu simpatia afectuoasă pe care, din zi în zi, mi-a arătat-o, atunci când am avut norocul de a petrece în România luna lui aprilie 1925 și de a măsură în tovărășia sa zilnică, întinsul crudității sale, amplexarea spiritului și noblețea sufletului său”⁴.

Și reputatul savant francez își încheie emoționanta evocare a marelui savant român arătând cum acesta a sacrificat totul pentru știință: „Cel puțin, spune Carcopino, sacrificiul său va fi fost răsplătit. Căci, secerat la 45 de ani, Pârvan este asigurat să supraviețuiască pentru totdeauna : prin cohortele succesive de discipoli pe care i-a format prin învățămînt și continuă să-i formeze prin scrierile sale...”

Mi-am permis să dau aceste citate, pe de o parte pentru că rîndurile pe care le-am reprodus provin de la două personalități a căror apreciere are o deosebită valoare, chiar dacă ea stă sub semnul unei calde afecțiuni, iar pe de alta, pentru că personalitatea prestigioasă a lui Vasile Pârvan exercită astăzi, după 40 de ani de la dispariția sa, aceeași fascinație asupra celor care l-au cunoscut.

Fără îndoială, este un privilegiu al naturilor geniale de a produce o adîncă impresie asupra celor care stau sub influența lor, totuși, cred că puțini oameni mari, unii poate mai mari, au avut această putere de fascinație, care nu rezultă numai dintr-o inteligență superioară și o voință puternică.

Nicolae Iorga⁵, el însuși un mare vrăjitor de oameni, rămînea uimit în fața acestui atașament și al acestui devotament atît de cald al elevilor față de „magistru”, atașament care nu poate fi comparat decât cu dragostea ucenicilor-artiști din timpul Renașterii față de maeștrii lor.

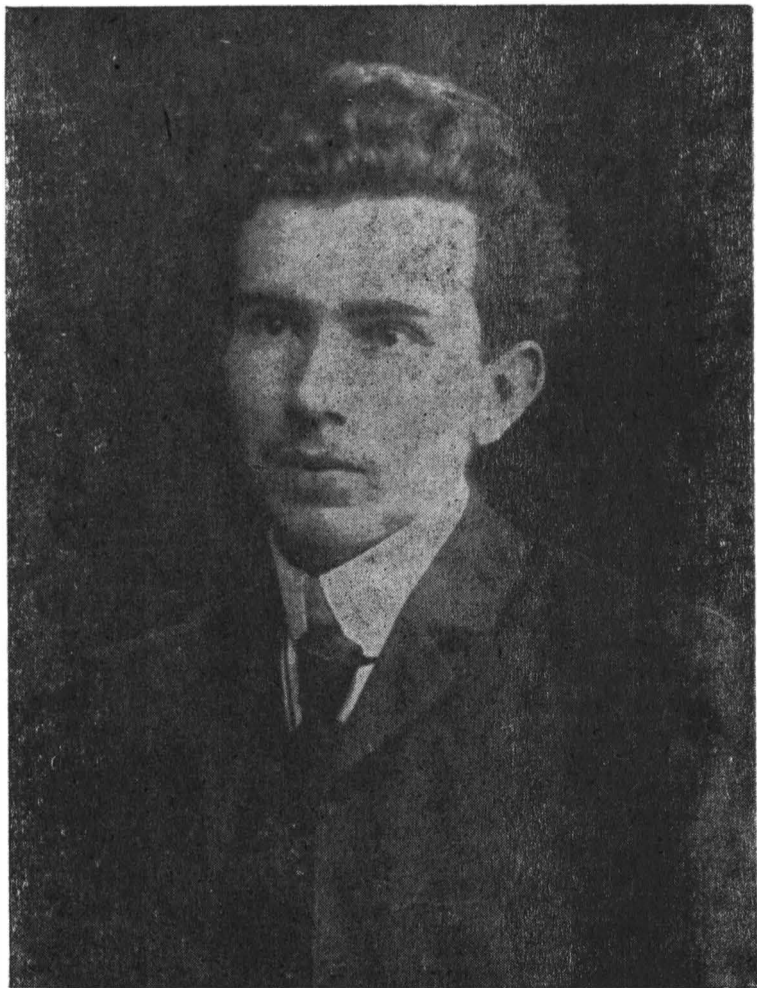
Dar, pentru a putea fi caldă și durabilă, o afecțiune trebuie să fie reciprocă. Pârvan răsplătea cu aceeași căldură dragostea pe care i-o purtau elevii săi. Sub o aparență severă și distantă vibra un suflet deosebit de sensibil care, sîngerînd încă de o lovitură grea, se deschidea — iertați-mi metafora — ca o floare la primele raze ale soarelui, uimit că poate da naștere în sufletul unor tineri la sentimente mai calde decît respectul pe care îl datorează un elev profesorului său.

Asupra acestei laturi a personalității lui Pârvan a insistat Vladimir Dumitrescu, atît în articolul recent pe care l-am menționat, cît și într-o lucrare mai veche⁶. Nu aş vrea deci să vorbesc prea mult despre omul Pârvan, totuși cred că e necesar să mă refer, foarte pe scurt, și la această latură a personalității sale, pentru a se putea înțelege mai bine cum a putut forma o școală care i-a continuat opera. Căci „omul era impresionant”, cum spune George Călinescu, care l-a cunoscut de aproape și care,

⁴ J. Carcopino, în aceeași revistă, p. 356.

⁵ N. Iorga, † *Vasile Pârvan*, în *Revista istorică*, XIII, 1927, p. 200.

⁶ Vl. Dumitrescu, în *Gîndirea*, nr. 4, 1931.

Vasile Pârvan, tânăr student

în linii mari, l-a înțeles just. Dacă „geniul lui Iorga a fost viforos“, scrie mai departe neîntrecutul critic, „geniul lui Pârvan a fost solemn și muzical“.

Călinescu îl compară ca înfățișare cu pastorul Brand din piesa lui Ibsen: „Cînd după cîteva clipe de așteptare, scrie el, *studentii priveau spre ușa ce se deschidea, apărea în fața lor Brand. Pastorul Brand al lui Ibsen, cu haina neagră încheiată auster pînă sus, călcînd pe un ghețar. Însă văzut de aproape, pastorul n-avea în ochii săi pătrunzători durități nordice, iar tristețea încruntată într-o ironie gravă îi dădea înfățișarea unui actor tragic*“⁷.

Cei care l-am cunoscut și am fost elevii lui, ne amintim încă, după atîția ani, de figura lui impunătoare. Seminarul de istorie antică, unde își ținea Pârvan cursurile, se găsea în aripa dreaptă a vechii Universități, la etajul al doilea. La etajul I era senatul, care nu avea un local propriu, iar la parter era instalat Muzeul național de antichități, al cărui director era tot Vasile Pârvan. Sala era lungă și dreptunghiulară. Pe una din laturile lungi, cu spatele spre intrare, se găsea așezat pe un podium, un grup statuar, reprezentînd în copie și în mărime naturală frontonul templului din Egina. În fața statuilor luptătorilor, care zîmbeau, cu zîmbetul lor arhaic și misterios, erau înșirate cîteva mese lungi, la care ședeau studenții, iar în fața lor, la cîtiva metri, studentele. La capătul meselor studenților era catedra la care vorbea „magistrul“.

Cine nu l-a cunoscut pe Vasile Pârvan și nu l-a auzit vorbind la un curs sau la o conferință publică, nu-și poate da seama de impresia copleșitoare pe care o producea asupra celor care-l ascultau.

Îmi amintesc mai bine lecțiile care tratau despre tragedii elini. Văd și acuma fața lui inspirată și ~~vocea~~ vocea gravă, care căpăta o sonoritate mai profundă la evocarea marilor opere în care se înfățișează destinul tragic al oamenilor. Privirea sa pătrunzătoare străbătea în sufletele noastre tinere și noi îl ascultam cu răsufklarea oprită.

Cînd termina, rămîneam oțeva clipe copleșiți de farmecul verbului său înflăcărat.

Fără îndoială, Vasile Pârvan a lăsat, după o viață scurtă, o operă de înaltă valoare științifică și de un volum impresionant, dar partea cea mai bună a geniului său s-a irosit în aceste splendide cursuri, pe care el nu le-a editat niciodată.

Pârvan a fost un profesor exigent. El nu admitea superficialitatea. Un examen de istorie antică era o probă grea, pentru care ne pregăteam timp de luni de zile, muncind cîteva ore pe zi. Lucrările care se făceau în seminarul de istorie antică trebuiau să fie adevărate opere științifice, pentru a căror realizare studentul era învățat să aplice metoda cea mai bună și să selecționeze bibliografia după criterii critice.

---

⁷ G. Călinescu, în *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 863—864. Într-adevăr, înfățișarea sobră, îmbrăcămintea lui, îi dădeau aerul unui eclesiastic. El însuși îmi spunea, rîzînd, la Paris, cu puține zile înainte de a muri, că e salutat pe stradă de preoți catolici și de pastori.

Astfel, numai puțini studenți se încumetau să se specializeze în acest domeniu și unii au renunțat să persevereze, abandonând lupta înainte de examen.

Totuși, Pârvan nu era un savant închis în turnul său de fildeș, sau un profesor distant care își privește studenții de la înălțimea catedrei. El era gata oricând să ne dea toate lămuririle și să ne ajute cu sfaturile sale.

El nu a fost nici savantul absent, pierdut în meditație, ci a fost un om activ, plin de o energie excepțională, un organizator și un animator cum numai rareori pot fi întâlniți. Profesor universitar, secretar general al Academiei Române, director al Muzeului național de antichități și al Școlii române din Roma, el a făcut ca toate aceste instituții să se resimtă în măsura cea mai mare de activitatea sa.

S-au scris despre Vasile Pârvan zeci de articole sau studii mai cuprinzătoare, în care omul și opera sînt înfățișate în toate aspectele lor⁸.

Astfel, de sigur, scopul acestei expuneri nu trebuie să fie repetarea unor lucruri cunoscute, decît în măsura în care ele ne explică aportul hotărîtor pe care personalitatea lui Vasile Pârvan l-a adus în dezvoltarea arheologiei românești.

Pentru a înțelege mai bine această problemă, cred că este necesar să vedem, mai întîi de toate, în ce stadiu a găsit Pârvan această ramură a științei românești, iar la sfîrșitul expunerii noastre, să examinăm stadiul în care a lăsat-o.

Cercetătorul care își propune să studieze dezvoltarea arheologiei noastre, va ajunge în chip firesc la concluzia că în această dezvoltare se pot distinge mai multe etape. Una din acestea, premergătoare etapei Pârvan, poate fi numită, fără îndoială, etapa Grigore Tocilescu.

Cercetător de renume mondial, deosebit de activ și energic, Tocilescu poate fi considerat, alături de Alexandru Odobescu, fondatorul arheologiei românești științifice.

Dacă Odobescu însă, avea o erudiție de înaltă clasă, îmbinată cu un talent literar care îl așează în rîndul scriitorilor noștri clasici, Tocilescu venea cu o metodă de cercetare nouă, deprinsă în școala germană, cu un spirit mai analitic, după cum recunoaște însuși Odobescu, cînd, vorbind despre cel care l-a suplinat la catedră în timpul absenței sale, spune că avea „o deplină erudițiune și cu o metodă negreșit mai analitică decît aceea către care sînt eu înclinat”⁹.

Totuși, Odobescu, mai vechi decît Tocilescu, poate fi considerat creatorul arheologiei românești. Meritele sale în această privință sînt rezumate cu multă claritate în următoarele cuvinte ale lui Dumitru Tudor: „*Alexandru Odobescu este creatorul arheologiei științifice în România. Cu el se deschide o școală arheologică critică, care va înlătura din cîmpul acestei științe diletantismul anticaric. Prin el, pentru prima dată, activitatea arheo-*

⁸ A se vedea Em. Condurachi, *Vasile Pârvan* (Biblioteca Acad. R.S.R., seria de bibliografii nr. 10), București, 1957, p. 73—77.

⁹ Al Odobescu, *Istoria arheologiei*, București, 1961, p. 26.

logică din România se face cunoscută și peste hotare, la dezbaterile congreselor, în ședințele unor institute și în publicațiile de specialitate”¹⁰.

Această operă va fi continuată cu mai multă eficiență de Grigore Tocilescu.

După cum se știe, Odobescu inaugurase în anul 1874 un curs de arheologie la Facultatea de litere din București.

La moartea lui Odobescu, întâmplată în 1895, Tocilescu avea 45 de ani. El era din 1881 profesor la această facultate, fiind titularul catedrei de istorie antică. Din același an și pînă la moartea sa, Tocilescu a fost director al Muzeului național de antichități.

Activitatea destul de lungă a lui Tocilescu înseamnă, fără îndoială, un pas înainte în arheologia noastră. Cu el încep cercetări de teren într-un număr mare, vizînd obiective arheologice dintre cele mai importante, între care Monumentul triumfal de la Adamclisi.

Și fiindcă sînt pe cale de a abuza de citate, îmi permit să mai citez un pasaj, de astă dată dintr-un articol al lui Radu Vulpe, în care se sintetizează activitatea lui Grigore Tocilescu :

„În evoluția istoriografiei românești, spune profesorul Vulpe, el a avut rolul unui eminent pionier : în tot locul, el călca pe teren virgin. Chiar în arheologie, care fusese reprezentată în România înaintea lui de amatori zeloși ca C. Bolliac, sau de un erudit ca Al. Odobescu, îi rămînea spațiu necesar pentru a trasa drumuri noi. Lui i se datorește prima lucrare privind dreptul roman, prima culegere de informații asupra Daciei pre-romane, primele studii românești de epigrafie, prima explorare sistematică a monumentelor antice din Dobrogea și Muntenia. El a fost primul profesor român de istorie antică și primul director al Muzeului național de antichități, care a îmbogățit colecțiile acestei instituții și care a făcut din ea un centru de cercetări științifice”¹¹.

Din aceeași lucrare a lui Radu Vulpe extragem și informațiile de mai jos asupra activității arheologice a lui Tocilescu. El a făcut cercetări numeroase în Dobrogea, identificînd peste 60 de orașe și cetăți greco-romane și strîngînd un număr de peste 600 de inscripții, sculpturi și piese arhitectonice. A făcut săpături la Adamclisi, la Cernavoda, la Constanța, Iglîța, precum și în Muntenia, mai ales de-a lungul văii Oltului.

Fără îndoială, cei 28 de ani de activitate a sa reprezintă, așa după cum am spus, o etapă serioasă în dezvoltarea arheologiei românești. Totuși, cu toate meritele sale excepționale, Grigore Tocilescu nu a fost încă omul providențial al arheologiei noastre. Referindu-se la cei doi mari precursori ai lui Pârvan și pentru a-i sublinia și mai mult meritele, tot Radu Vulpe scria acum 10 ani, următoarele :

„Arheologi de seamă arusesse țara noastră și mai înainte. Dar nici Al. Odobescu, cu toată vasta lui erudiție și cu toată cunoscuta sa activitate literară, nici Gr. Tocilescu, cu toată munca lui productivă, cu toate șantierele pe care le-a condus și cu toate situațiile de frunte pe care le-a deținut,

¹⁰ D. Tudor, în Studiul introductiv al lucrării de mai sus, p. 46.

¹¹ R. Vulpe, *Un pionier des sciences archéologiques en Roumanie : Grigore G. Tocilescu*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 610.

Arheologul Vasile Pârvan în timpul lucrului

nu rămân în istoria arheologiei noastre decât ca valori individuale, izolate. Le-au lipsit fie intenția, fie însușirile necesare pentru a-și crea colaboratori și urmași. A trebuit să vină un tânăr de 30 de ani, care animat de idei mari și înzestrat cu resursele sufletești potrivite, să izbutească doar în spațiul citorva ani să pună bazele unei munci colective și să asigure în mod durabil viitorul unei științe din cele mai importante pentru cultura poporului nostru”¹².

La moartea lui Gr. Tocilescu, direcția Muzeului național de antichități a fost încredințată lui George Murnu, a cărui amintire a fost evocată tot anul trecut, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea și a 10 ani de la moartea sa.

În scurtul răstimp de un an, în care a condus Muzeul, Murnu a desfășurat o activitate energetică de cercetător și de organizator. Formația sa era însă de istoric al artei, iar adevărata sa vocație, care ne-a dat admirabile traduceri ale epopeelor homerice, era de poet.

Vedem deci, că deși Vasile Pârvan, care îi urmează în 1910, nu călca, spre deosebire de Tocilescu, pe un pământ virgin, călca totuși pe un teren care era numai în parte destelenit.

Tocilescu fusese, în primul rând, epigrafist, iar monumentele pe care le căuta în cercetările sale erau inscripțiile. În al doilea rând, și aceasta este cea mai mare lipsă a sa, el nu a fost un creator de școală. Ori, fără urmași care să-i continue opera, chiar Vasile Pârvan, care îl depășește pe Tocilescu atât ca arheolog, cât și ca epigrafist, nu ar fi fost decât un astru izolat, strălucitor pe firmamentul științei românești, în loc să devină nucleul unei constelații, care, așa cum spunea Jérôme Carcopino, îl face să *supraviețuiască pentru totdeauna*“.

Iată deci, că tânărul de 30 de ani, cum îl numește Radu Vulpe, își începe activitatea cu conștiința precisă a datoriei și a răspunderii sale.

El pornește la drum chiar din 1911, când începe săpăturile în Dobrogea, la Pantelimonul de Sus, cetatea antică Ulmetum. Săpăturile de aici au durat 4 ani, perioadă în care el face cercetări și în alte localități.

În 1914, Pârvan, ajutat de un colectiv de tineri arheologi pe care îi formase la Ulmetum, începe dezvelirea cetății de la Histria, care a dat și avea să dea informații deosebit de bogate asupra epocii greco-romane pe teritoriul patriei noastre. Această acțiune este, fără îndoială, unul din cele mai mari merite ale sale.

O dată cu începerea acestei activități susținute de teren, ia naștere și școala arheologică românească. La această școală se pot distinge două grupuri sau două generații de colaboratori și elevi ai lui Pârvan. Primul grup și-a început activitatea înainte, iar al doilea după primul război mondial.

Dintre colaboratorii dinainte de război astăzi nu mai e în viață, decât nonagenarul arhitect Spiridon Cegăneanu.

Cel dintâi s-a stins, încă din 1916, tânărul Mihai Doraș, care nu a putut să-și îndeplinească destinul, și rind pe rind au urmat ceilalți, cei

¹² R. Vulpe, *Activitatea științifică a istoricului Vasile Pârvan în Studii, revistă de istorie* X, nr. 3, 1957, p. 20.

mai mulți, după ce au pus o piatră la edificiul arheologiei românești. Se cuvine să-i amintim în ordinea dispariției lor, deoarece munca și străduința lor au asigurat dezvoltarea științei arheologice chiar după moartea magistrului.

Al doilea dintre acești pasionați cercetători, răpus și el în plină tinerețe, după ce numele său devenise însă cunoscut în știința mondială, a fost Gheorghe Mateescu. Născut la Giurgiu, în 1892, el era cu 10 ani mai tânăr ca Pârvan, al cărui elev fusese la Facultatea de Litere din București. Chiar de la început, el participă la toate cercetările de teren inițiate de Pârvan.

După război este numit profesor secundar la Cluj. În 1922, Gheorghe Mateescu pleacă la Roma, în calitate de membru al Școlii române, abia înființată de Pârvan. Atât în capitala Italiei, cât și întors la București, Mateescu publică mai multe lucrări excelente, devenind unul dintre cei mai cunoscuți tracologi ai vremii.

În 1926 e numit conferențiar la Universitatea din Cluj.

După moartea lui Pârvan, tânărul savant este numit conducător al Școlii române din Roma.

Destinul însă, de atâtea ori crud cu tinerele talente românești, nu-i dă răgaz să-și continue o carieră strălucită. El moare în 1929, la vârsta de 37 ani, în plină maturitate și desfășurare a talentului său creator¹³.

Tot din grupul de la Histria a făcut parte și H. Metaxa, mort în 1944, la vârsta de 50 de ani. El a fost în ultimii ani ai vieții sale subdirector al Muzeului național de antichități. Bun specialist, mai ales în domeniul numismaticii, Metaxa nu a lăsat lucrări scrise.

A fost un colaborator devotat al lui Pârvan, pe care l-a secondat cu o dragoste și un atașament, cum numai rareori se întâmplă.

Abia trecuseră câteva luni de la moartea lui Metaxa, și avea să dispară un alt colaborator apropiat al lui Pârvan, profesorul Ioan Andrieșescu. Născut în 1888 într-un sat din Moldova, Andrieșescu era doar cu șase ani mai tânăr decât Pârvan.

După moartea acestuia, în 1927, el a fost numit director al Muzeului național de antichități, al cărui subdirector fusese din 1919. Din 1926, el era conferențiar de arheologie preistorică la Universitatea din București, iar în luna iulie a anului următor fusese numit profesor titular.

Ioan Andrieșescu a fost primul profesor român de preistorie. Din acest punct de vedere, el poate fi considerat un deschizător de drumuri. Înzestrat cu o vie inteligență, posesor al unei culturi istorice temeinice și având studii serioase de specialitate, făcute în Germania, Andrieșescu a fost unul dintre cei mai importanți colaboratori ai lui Pârvan.

A făcut săpături și a lăsat studii de bună calitate în domeniul neoliticului, al epocii bronzului și al perioadei geto-dacice.

Preocupările sale au depășit preistoria propriu-zisă și el s-a ocupat și cu problema continuității¹⁴.

¹³ R. Vulpe, *În amintirea lui G. G. Mateescu*, în *Analele Dobrogei*, XI, 1930, p. 123—126.

¹⁴ Pentru Ioan Andrieșescu cităm numai necrologul publicat de Th. Sauciuc-Săveanu, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, București, 1941, p. 7—9.

Teza sa de doctorat „Contribuție la Dacia înainte de romani“, susținută la Iași, în 1912, este prima lucrare românească de arheologie preistorică, scrisă de un specialist.

Totuși, pe de o parte, condițiile neprielnice în care și-a desfășurat activitatea, pe de alta, boala gravă și perfidă care îl rodea și avea să-l răpună la o vîrstă nu prea înaintată, nu i-au permis lui Andrieșescu să-și realizeze din plin proiectele științifice, justificate de calitățile pe care, fără îndoială, el le poseda.

Cu doi ani mai tînr decît Andrieșescu, dispărea la doi ani după moartea acestuia, și la aceeași vîrstă de 56 ani, profesorul Paul Nicorescu de la Universitatea din Iași.

El a fost unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Pârvan, sub a cărui conducere s-a format ca arheolog și istoric al antichității. Numit asistent la Muzeul național de antichități, în 1913, a participat la săpăturile de la Ulmetum și de la Histria.

Ajuns, după război, profesor secundar la liceul din Cetatea Albă, Nicorescu începe explorarea ruinelor cetății milesiene Tyras.

Între 1922—1924 își continuă studiile la Roma, în calitate de membru al institutului fondat de Pârvan.

Întors în țară, începe săpături la Argamum (Capul Dolojman) și la Adamclisi.

În 1927, la cîteva luni după moartea lui Pârvan, Paul Nicorescu a fost numit profesor de istorie antică și epigrafie la Universitatea din Iași.

A murit, fulgerat de o congestie cerebrală, în timp ce își scria raportul asupra cercetărilor de la Argamum. A fost un excelent specialist care a lăsat studii valoroase. Răpit în plină activitate creatoare, el, întocmai ca Andrieșescu, nu a putut să-și încheie lucrările de sinteză pe care le pregătea, irosindu-se astfel o mare parte a muncii sale de o viață întreagă¹⁵.

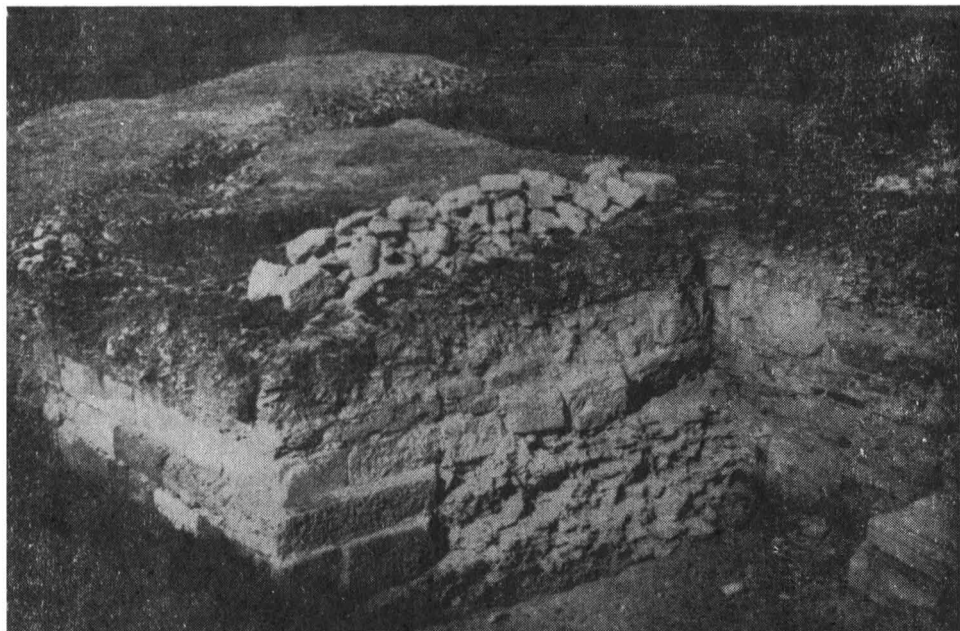
— Aceeași generație avea să mai dea specialiști de seamă, care după o concepție judicioasă a lui Vasile Pârvan au fost repartizați în centrele universitare ale țării. Am văzut că la București a activat Andrieșescu, iar la Iași Paul Nicorescu. Imediat după război a fost numit profesor la Cluj, la cea mai tînră Universitate a țării, un alt colaborator al lui Pârvan, Dimitrie Teodorescu. Născut în 1881, deci cu un an mai în vîrstă decît Pârvan, Teodorescu a fost un discipol al lui Tocilescu. A fost conservator, apoi subdirector al Muzeului național de antichități.

De numele lui se leagă, în această perioadă, mai ales cercetările de la Callatis (Mangalia), unde înființează un mic muzeu local.

Meritul principal al lui Teodorescu rezidă însă în faptul de a fi început, în 1921, săpăturile în cetățile dacice din Munții Orăștiei, săpături, care, după cum se știe, au fost și sînt continuate cu atîta amploare de academicianul Constantin Daicoviciu și discipolii săi.

Profesorul Teodorescu a publicat mai multe lucrări asupra acestor cercetări, precum și asupra altor probleme. În toate aceste lucrări a dat dovadă de o serioasă erudiție și de bogate cunoștințe de specialitate.

¹⁵ „R. Vulpe, † Paul Nicorescu, în *Dacia*, XI—XII, 1948, p. 1—6.

Primele descoperiri arheologice ale lui V. Pârvan, pe șantierul de săpături de la Histria.

Aspect de pe șantierul de săpături arheologice de la Histria, pe vremea efectuării lor de V. Pârvan.

A murit în 1947, la scurt timp după dispariția colegilor săi mai tineri de la București și Iași ¹⁶.

Un alt arheolog de seamă, elev și colaborator al lui Pârvan, dispărut și el, în 1960, în vîrstă de 68 de ani, a fost Grigore Florescu. Activitatea lui se situează mai aproape de zilele noastre și a putut beneficia din plin de noile condiții pe care le-a oferit statul nostru socialist arheologiei românești. Grigore Florescu a lucrat pînă în ultima zi a vieții sale și a căzut ca un ostaș pe front, fulgerat și el de o congestie cerebrală, într-o toridă zi de vară, pe șantierul de la Drobeta.

A avut o activitate bogată și a fost un excelent cunoscător al epocii romane, sub toate aspectele ei.

De fapt, prin activitatea sa, el aparține seriei a doua de elevi și colaboratori ai lui Pârvan, doar vîrsta sa cu cîțiva ani mai mare decît a arheologilor din seria a doua și faptul că și-a început studiile universitare încă din 1912 ne îndreptățește să îl considerăm ca făcînd parte din prima serie.

Studiile i-au fost întrerupte de război, în care și-a făcut datoria cu aceeași conștiinciozitate pe care o dovedea în toate lucrările sale.

Rănit grav și rămas cu o ușoară invaliditate, după o lungă perioadă de convalescență Grigore Florescu și-a continuat studiile la Facultatea de Litere din București, pe care a terminat-o în 1920.

În 1923 Pârvan l-a numit asistent la Muzeu.

În 1924 a plecat și el la Roma, iar în 1927 și-a trecut examenul de doctorat la București.

Florescu a făcut săpături în numeroase obiective din epoca romană: la Histria, la Cernavoda, Turnu Măgurele, Răcari, Vărădia, Bumbești, Mălăiești, Turnu Severin. Mai mult din toate, a îndrăgit însă cetatea de la Capidava, în Dobrogea, în care a săpat mulți ani de-a rîndul.

Din 1933 pînă în 1949 Grigore Florescu a fost conferențiar de epigrafie și antichități romane, iar în 1949 a trecut din nou în cadrul Muzeului național de antichități, în care și-a început cariera.

A lăsat numeroase lucrări științifice care se caracterizează prin inedit, prin sobrietate și printr-o perfectă cunoaștere și adîncire a subiectului pe care îl tratează ¹⁷.

Tot printre colaboratorii lui Pârvan trebuie să mai menționăm pe profesorii Emil Panaitescu și Scarlat Lambrino. Primul a fost profesor la Universitatea din Cluj, specialist în arheologie și istorie romană. A făcut săpături la cîteva castre romane din Transilvania. După moartea lui G. Mateescu a fost numit director al Școlii române din Roma, unde a murit imediat după cel de-al doilea război mondial. A avut meritul de a asigura funcționarea în bune condiții a institutului pe care l-a condus și pentru care a obținut construirea unui splendid local, după planurile concepute încă de Pârvan.

¹⁶ Teodor A. Naum, *D. M. Teodorescu în Anuarul Institutului de studii clasice*, V, 1944—1948, Cluj, 1949, 349—351.

¹⁷ R. Vulpe, *Grigore Florescu, în Studii și cercetări de istorie veche*, nr. 2, XII, 1961, p. 419—420.

S. Lambrino a trăit mai mult în străinătate. După moartea lui Pârvan a fost numit titular al catedrei rămase vacante. A continuat săpăturile de la Histria. În cursul celui de-al doilea război mondial, a fost numit director al școlii din Roma. Mai târziu a ajuns profesor la Universitatea din Lisabona, unde a murit în 1964¹⁸.

O mențiune specială merită, în această înșiruire, deși nu a fost arheolog ca pregătire, devotatul colaborator al lui Pârvan și al Muzeului, apoi al Institutului, talentatul artist desenator care a fost Dionisie Pecurariu. Timp de peste 50 de ani el a umplut paginile revistelor noastre de specialitate cu desene de cea mai bună calitate. A muncit pînă la frumoasa vîrstă de 84 de ani și a murit în plină activitate, în 1960.

Am văzut pînă aici cu cît discernămint, cu cîtă energie și înțelegere superioară a reușit Pârvan să asigure numai în cîțiva ani dezvoltarea într-un ritm susținut și puternic a arheologiei românești nu numai în cadrul catedrei pe care o deținea și al muzeului pe care îl conducea, ci în întreaga țară, unde datorită influenței sale și spiritului său organizatoric vor începe săpături arheologice și se vor crea catedre de specialitate.

Se poate spune că din 1910, cînd el ocupă funcția de director al Muzeului național de antichități, viitorul arheologiei românești era asigurat.

Mai rămînea de rezolvat totuși o problemă pe care geniul lui Pârvan a intuit-o cu o deosebită luciditate.

Această problemă atît de importantă consta în necesitatea lărgirii cadrului cronologic al cercetării. Într-adevăr, cu excepția lui Ioan Andrieșescu, toți arheologii pe care i-am menționat și care formau prima grupă a elevilor și colaboratorilor lui Pârvan, erau arheologi clasici, specialiști în istoria greco-romană, iar cercetările de teren, cu excepția celor de la cetățile dacice din Ardeal, aveau ca obiectiv cetăți și așezări din epoca greco-romană sau numai romană.

Dar, istoria acestui pămînt nu începe cu informațiile scrise, lăsate de Herodot, nici cu fondarea orașului Histria, în secolul al VII-lea înainte de erei noastre.

Trebuiau cucerite pentru această istorie mii de ani de viață intensă, în cursul cărora s-au pus bazele civilizației în această parte a continentului.

Cu un cuvînt, trebuia cucerită ceea ce se cheamă, cu un termen impropriu, preistoria României.

Cu aceeași clarviziune științifică, Pârvan pornește la organizarea acestei noi acțiuni, care poate fi numită o nouă etapă în dezvoltarea arheologiei noastre.

Cercetări privind preistoria, sau mai bine zis, acea ramură a arheologiei care se ocupă cu studiul orînduirii comunei primitive, mai existaseră în țara noastră, dar cu excepția cîtorva săpături sistematice, executate în Transilvania, ele fuseseră făcute de nespecialiști, din categoria acelor „anticari” cu care se războie Odobescu. Cel mai importat și cel mai pasionat dintre aceștia a fost Cezar Bolliac.

¹⁸ F. de Almeida, *Scarlăt Lambrino (1891—1964)*, în *Archiva español de arqueologia*, XXXVII, Madrid, 1964, p. 206—207.

El a făcut săpături în cunoscutele așezări de la Vădastra și de la Zimnicea, prima aparținând epocii neolitice, a doua perioadei geto-dacice.

Un alt cercetător cunoscut din această vreme a fost Dimitrie Butculescu, care a făcut și observații stratigrafice în așezarea de la Calomfîrești.

În Moldova se descoperise, în 1884, celebra așezare neolitică de la Cucuteni, în care au făcut săpături, între 1885—1887, D. Butculescu și N. Beldiceanu.

Tocilescu își publicase, în 1880, lucrarea sa asupra Daciei preromane. Mai târziu, Constantin Moisil a publicat numeroase informații privind descoperiri „preistorice”, iar în 1912 apăruse lucrarea lui Andrieșescu pe care am menționat-o.

Toate aceste lucrări reprezentau un început în explorarea unor lungi perioade de viață omenească, dar ele trebuiau, fără îndoială, intensificate și sistematizate.

Pentru a putea trece la această etapă, era nevoie, mai întâi de toate de cadre de specialitate. Aceste cadre aveau să formeze a doua serie de arheologi din școala lui Vasile Pârvan.

Erau tineri care intraseră în facultate între anii 1920—1922. Ei făceau parte din aceeași generație de după război.

Astăzi toți acești tineri de odinioară, sau cel puțin aceia dintre ei care au putut sau au vrut să-și consacre întreaga viață arheologiei, sînt, firește, oameni în vîrstă și ocupă funcții importante în cercetarea științifică. Ei sînt, unii membri ai Academiei și profesori universitari, alții cadre de conducere în Institutul de arheologie.

Numele lor sînt cunoscute atît în țară cît și peste hotare. Strădania lor de zeci de ani, unită cu aceea a colegilor lor de la Cluj și Iași și cu a arheologilor din generațiile următoare — a făcut ca știința arheologică românească să ocupe astăzi un loc important în contextul științei arheologice mondiale.

Îmi permit să le menționez numele în ordinea vîrstei lor, precizînd că diferența între cei mai în vîrstă și între cei mai tineri nu trece de 6—7 ani.

Ei sînt, în această ordine : Gheorghe Ștefan, Radu Vulpe, Vladimir Dumitrescu, Dorin Popescu, Ion Nestor și cunoscutul epigrafist și istoric al antichității, profesorul Dionisie Pippidi.

Din aceeași grupă fac parte și primele femei arheologi din țara noastră : Ecaterina Dunăreanu-Vulpe și Hortensia Dumitrescu.

Cîțiva dintre acești tineri vor fi încadrați în schema Muzeului încă înainte de a-și termina studiile. Secundat de Ioan Andrieșescu, care era, după cum am spus, singurul preistorician român cu studii de specialitate și aprofundînd el însuși cu umătoarea-i putere de asimilare o mare parte din domeniul preistoriei, a cărui cunoaștere îi era necesară pentru o mai bună înțelegere a formării poporului și culturii geto-dace, Pârvan inițiază o serie de săpături în așezări getice din Cîmpia munteană și Moldova, în așezări din epoca bronzului din Muntenia și Transilvania și în așezări neolitice din Valea Dunării și din Moldova. Aceste săpături vor fi executate fie de Ioan Andrieșescu, fie de tinerii asistenți ai Muzeului.

Sînt primele săpături sistematice vizînd obiective preistorice în regiunile noastre extracarpătice, săpături care, chiar dacă mai au lipsuri

inerente începutului, constituie cercetări în care nu se urmărea numai explorarea materialelor ci, în primul rînd, notarea observațiilor de natură științifică.

În urma acestor cercetări, încep să fie cunoscute culturi pe care astăzi le cunoaștem atît de bine. Din domeniul neoliticului cităm marile culturi de tip Boian-Gumelnița și Cucuteni, din epoca bronzului, cultura Sărata-Monteoru.

Cultura materială a geto-dacilor, care astăzi ne uimește prin bogăția sa, este descoperită și studiată intens în regiunile pe care le-am menționat.

Rezultatele acestor cercetări au format materialul primelor două volume ale revistei *Dacia* (I/1924, II/1925), fondată de Vasile Pârvan. Redactate în limbi de mare circulație, aceste două volume aveau să constituie o surpriză pentru arheologia europeană.

Fondarea acestui periodic, care continuă să apară într-o serie nouă, din care au fost publicate pînă acum 11 volume, este unul din cele mai mari merite ale lui Pârvan.

Vorbind despre publicațiile pe care le-a întemeiat, trebuie să amintim și cele două periodice ale Școlii române din Roma : *Ephemeris Dacoromana* și *Diplomatarium Italicum*.

Din nenorocire, ambele și-au încetat apariția.

Referindu-se la apariția revistei *Dacia*, academicianul Em. Condurachi, directorul Institutului de Arheologie, spunea în studiul său amplu despre Vasile Pârvan, publicat în 1957, că această revistă „se va impune ca una dintre cele mai serioase publicații europene în acest domeniu”¹⁹.

Ajuns la sfîrșitul acestei expuneri, urmează să formulăm cît se poate de precis situația în care Pârvan a lăsat arheologia românească.

Dacă este adevărat că o sămînță aruncată într-un pămînt bun, dă întotdeauna roade bogate, apoi acest lucru este adevărat și în ce privește arheologia noastră.

Pârvan a fost semănătorul înțelept și prevăzător care a aruncat sămînța, iar zecile de arheologi care i-au urmat au fost cei care au avut grijă ca ea să dea roade. El însuși ar rămîne uimit să vadă cît de bogate sînt aceste roade.

În scurta sa viață, Vasile Pârvan a ridicat nivelul științei pe care o cultiva pe o treaptă mai înaltă decît o găsisese. A lăsat lucrări personale de cea mai mare valoare, care depășesc din punct de vedere științific lucrările de arheologie publicate de precursorii săi.

Aceste lucrări, între care monumentală *Getica*, sînt la nivelul celor mai bune opere contemporane ale literaturii arheologice mondiale. Cunoștințele care-i permiteau să stăpînească perioade vaste ale specialității sale, puterea sa de a sintetiza fenomenele istorice și viziunea sa istorică excepțională, îl așează, fără îndoială, în rîndul marilor învățați ai vremii noastre. Cu Vasile Pârvan știința arheologică românească, pe care o făcuseră cunoscută în străinătate Odobescu și Tocilescu, își începe ascensiunea spre primul plan al arheologiei mondiale.

¹⁹ Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 26.

Vasile Pârvan introduce în cercetarea de teren o metodă științifică superioară și organizează munca în colectiv.

Din inițiativa lui și cu sprijinul lui, arheologia comunei primitive devine una dintre ramurile cele mai importante ale arheologiei noastre, ramură care avea să lărgască cu mii de ani cadrul istoriei patriei.

Am văzut, cum datorită lui, în parte, în timpul vieții sau imediat după dispariția sa, a putut fi asigurat învățământul antichității în universitățile noastre.

El a organizat munca științifică în Muzeul național de antichități, făcând din această veche instituție de cultură un institut de cercetări științifice, în adevăratul înțeles al cuvântului.

El a fondat primele publicații arheologice românești de mare circulație mondială.

În sfârșit, și acesta nu este cel mai mic merit al său, la insistența sa și cu sprijinul lui Nicolae Iorga, s-a înființat Școala română din Roma, instituție în care au beneficiat de talentul său organizatoric mai multe serii dintre cei mai de seamă arheologi ai noștri.

Dar mai presus de toate, și o spun aceasta ca fost elev al lui cu riscul de a părea prezumțios, meritul său cel mai mare este de a fi fost un creator de școală.

Terminând, aș vrea ca această prezentare să fie încă un omagiu adus memoriei sale, așa cum au fost contribuțiile pe care le-am menționat la începutul lucrării.

Aș vrea însă, ca la acestea să adaug omagiul pe care îl consider cel mai înalt, acela adus la moartea celui mai mare arheolog român de cel mai mare istoric al nostru, reamintind cuvintele pe care le scria Nicolae Iorga acum mai bine de 40 de ani :

„Prin dispariția lui Vasile Pârvan cultura românească suferă una din cele mai grele pierderi, mai mult decât aceasta : una ireparabilă. Nu se va găsi nimeni care să unească darurile cele mari adunate în cel care așa de răpede părăsește o glorioasă carieră : cunoștinți arheologice și istorice de o imensă bogăție, o rivă nesfârșită alături de cea mai sistematică muncă, grija de cel mai neînsemnat detaliu alături de îndrăzneala celor mai înalte ipoteze“.

„Toate făceau din el un arheolog privit ca egalul oricui ; în străinătatea cea mai cultă, înfățișează mai cu autoritate acest domeniu. Dar, inaugurând și conducând cu un prestigiu atât de incontestabil o eră nouă în istoria veche și preistoria țărilor noastre, el era încă mai mult. Talentele lui de organizator erau excepționale. Dovadă, cele două frumoase publicații periodice pe care le-a dăruit științei mondiale. Dovadă, mai ales, crearea unui învățământ al arheologiei din care a ieșit o întreagă pleiadă de tineri erudiți cu care orice nație s-ar putea mândri“²⁰.

---

²⁰ N. Iorga, *U. Pârvan*, în *Pagini alese*, București, 1965, p. 70.

AȘEZAREA GETICĂ DE LA TINOSUL

Prof. univ. dr. doc. RADU VULPE

La 15 km sud de orașul Ploiești, nu departe de gara Prahova de pe linia ferată București—Ploiești, se află, pe un ieșind al râului de pe malul stîng al râului Prahova, în fața satului Tinosul, resturile unei importante așezări antice. Locul constituie, prin poziția sa dominantă, un punct trigonometric de prima categorie. Deasupra sa a fost construită, în vremea noastră, o șohelă geodezică pe care călătorul bucureștean ce se îndreaptă spre Ploiești o poate vedea din tren, pe partea stîngă.

Așezarea, ocupînd o suprafață de mai puțin de un sfert de hectar, este înconjurată din trei părți de rîpi abrupte, iar dinspre a patra e despărțită de restul terenului printr-un șanț cu val, pe care locuitorii antici l-au construit ca mijloc de apărare. Rîpile se datoresc eroziunilor pe care și azi apele Prahovei în unire cu scurgerile ploilor le produc în lutul roșcat al locului. Ținînd seama de progresul acestor surpări în cursul celor douăzeci de veacuri ce au trecut de atunci, trebuie să deducem că suprafața așezării a fost mult mai întinsă în antichitate decît azi. Dacă ne-am închipui-o numai de două ori mai mare și încă n-am risca să greșim decît prin exces de prudență.

Așezarea de la Tinosul a atras cercetările încă de la începutul activității arheologice din țara noastră. Harnicul pionier al arheologiei românești, poetul progresist Cezar Bolliac, a publicat în anul 1869 note sumare despre rezultatele unor sondaje pe care le-a executat acolo. Dar după acest început a trecut multă vreme fără ca lucrările să fi fost reluate. Abia în 1924 Vasile Pârvan, căruia știința despre antichitățile patriei îi datorește atîtea din progresele sale decisive, a luat inițiativa de a începe la Tinosul o explorare sistematică. Săpăturile au fost efectuate chiar în acel an sub conducerea mea și a Ecaterinei Dunăreanu-Vulpe. Am săpat în total o suprafață de 731 m.p., în care intră cîteva secțiuni perpendiculare pe val și mai multe tranșee și parcele deschise în mijlocul stațiunii și pe marginile dinspre rîpi.

Am publicat rezultatele săpăturilor noastre, în limba franceză, în primul volum din periodicul arheologic „Dacia”¹. O bună parte din aceste

¹ R. și Ec. Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în „Dacia”, I, 1924, p. 166—223. Mai de curînd, am dat o expunere succintă asupra acestei stațiuni în broșura *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966 (ed. „Meridiane”, seria „Monumentele patriei”), p. 47—51.

rezultate au fost valorificate istoric și de Vasile Pârvan, în *Getica*². Pe de altă parte, memoriul apărut în „Dacia” a făcut cunoscută așezarea de la Tinosul specialiștilor străini, care o citează adesea în lucrările lor referitoare la epoca a doua a fierului. În Enciclopedia de arheologie preistorică a lui Ebert, s-a prevăzut un articol special pentru Tinosul, datorit lui G. Wilke, care consideră stațiunea de aci ca una din cele importante³. În literatura de specialitate din țara noastră, această stațiune s-a bucurat de asemenea de atenția cuvenită, problemele sale fiind discutate sub diferite aspecte.

Oînd am făcut cercetările noastre din 1924, Tinosul era, după Piscul Crăsanilor⁴, a doua stațiune getică din România care intra într-un plan de explorare metodică. Arheologia românească referitoare la epocile orînduirii comunei primitive se afla abia la primele ei realizări pe baza unor concepții științifice moderne. De atunci s-au scurs peste patru decenii în cursul cărora, pe temeliile puse de Ion Andrieșescu și Vasile Pârvan, s-a dezvoltat o activitate arheologică asiduă, culminînd cu ritmul intens și cu rezultatele impunătoare de azi. Este firesc ca, în lumina progreselor realizate în acest interval, unele din interpretările și considerațiile expuse în raportul din primul volum al revistei „Dacia” să fie susceptibile de revizuire. În mersul anevoios al cercetării științifice este totdeauna necesară o privire înapoi, spre a măsura drumul parcurs. În sensul unei asemenea confruntări cu stadiul actual al problemelor respective, facem aci o scurtă expunere a principalelor rezultate ale săpăturilor executate în 1924 la Tinosul.

Stratul cu resturi de viață omenească din stațiunea de acolo prezintă o grosime modestă, între 0,60—1,10 m. La bază, imediat deasupra pămîntului sănătos constituit din loess, se întinde o pătură subțire de 0,20 m, care conține fărîmături rare de cărbune, de pămînt ars și cioburi aparținînd culturii Monteoru din epoca bronzului. Restul stratului, pînă la pătura vegetală de la suprafața terenului, conține urmele bogate ale unei așezări din epoca a doua a fierului: ohirpici arși, cenușă, cărbuni, pietriș, oase și multe fragmente de vase ceramice. Printre aceste vestigii, numai într-un singur loc s-au găsit două vase de factură celtică, din epoca Latène II (numită astfel după stațiunea *La Tène* din Elveția). Încolo, toată așezarea din epoca a doua a fierului aparține vremii de înflorire a culturii getice din Latène III. Stratul reprezentînd această vreme este cel mai caracteristic pentru stațiunea de la Tinosul.

În stadiul slabelor posibilități de comparație de care dispuneam în 1924, fragmentele ceramice din pătura inferioară, caracterizate prin torti simple, prin proeminente plate, caneluri și incizii întrerupte, au fost numite de noi „eneolitice”, în sensul unei tranziții de la neolitic la epoca bron-

² V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, *passim* (cf. indicele, la p. 836—837).

³ G. Wilke, *Tinosul*, în M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, s.v.

⁴ I. Andrieșescu, *Piscul Crăsan*, București, 1923 (în „Academia Română: Memoariile secțiunii istorice”, ser. III, tom. III, mem. 1).

zului⁵. Azi, când este sigur că acele cioburi caracterizează cultura Monteoru, o asemenea denumire apare ca improprie. Datarea lor la mijlocul epocii bronzului este neîndoielnică. Prin stratul său inferior, aşezarea de la Tinosul reprezintă unul din punctele cele mai vestice ale ariei de răspîndire a culturii Monteoru, care se întinde dealungul poalelor Carpaţilor, de la riul Prahova pînă în mijlocul Moldovei. Resturile acestei culturi nu s-au întîlnit în săpăturile noastre decît într-o proporţie redusă. Faptul trebuie explicat prin micşorarea suprafeţei staţiunii în decursul timpului. Centrul de intensitate al aşezării din epoca bronzului se afla, fireşte, către virful promontoriului, în partea care a fost complet distrusă de eroziuni. Ceea ce putem constata azi din acea vreme reprezintă numai o zonă de margine, cu urme slabe de locuire.

Acelaşi fapt trebuie avut în vedere şi pentru a explica apariţia izolată a urmelor din epoca Latène II în săpăturile noastre. Dar cu atît mai importantă apare aşezarea din epoca Latène III, dacă, chiar după distrugerea părţii sale de intensă locuire, dinspre apa Prahovei, resturile sale se găsesc atît de continue şi de dese peste toată suprafaţa periferică rămasă.

Printre aceste resturi din Latène III, locul cel mai însemnat îl deţine ceramica, în care se disting patru categorii: două de tehnică primitivă, iar două de tehnică superioară. Dintre categoriile de vase de tehnică primitivă, lucrate cu mîna, una este caracterizată prin oale şi ceşti-opaiţe poroase, confecţionate rudimentar şi ornate cu proeminente şi brîuri în relief, iar alta prin oale bitronconice, prin vase-fructiere cu picior şi prin străchini largi, cu torţi dispuse orizontal, modelate cu îngrijire şi prezentînd un lustru negru ori roşiatic. Dintre cele două categorii de vase de tehnică superioară, una constă din recipiente elenistice de import, în special din amfore, iar cealaltă din vase cenuşii de forme foarte variate: căni, ceşti, străchini, patere, urciore, chiupuri, vase-fructiere cu picior, lucrate cu multă îndemîinare de olarii geţi şi ornate cu valuri incise ori cu linii drepte şi ondulate, lustruite. Printre numeroasele fragmente de amfore greceşti de import figurează şi o mînuşă cu stampila astynomului Phainippos dintr-o cetate elenică din nordul Mării Negre, poate din Olbia.

Cele patru categorii ceramice sînt caracteristice pentru cultura getică din epoca Latène III. Ele s-au constatat în toate staţiunile din această epocă explorate pînă acum, de ex. la Piscul Crăsanilor, la Poiana, Calu, Zimnicea, Popeşti, Sighişoara, Pecica, Grădiştea Muncelului. Însă asociaţia lor completă nu ţine decît în cursul ultimelor două secole înaintea erei noastre. În sec. I e.n., ceramica îngrijită de tehnică primitivă, cu lustru negru, dispare. Este ceea ce s-a putut observa pe deplin la Poiana, unde, straturile cele mai noi, datînd din acest secol, nu conţin decît ceramica celorlalte trei categorii⁶.

⁵ R. şi Ec. Vulpe, în „Dacia”, I, 1924, p. 190—193. Profit de acest prilej pentru a atrage atenţia că printre fragmentele ceramice ilustrate în memoriul nostru din 1924 s-au strecurat două cioburi neolitice, care nu provin de la Tinosul: e vorba de p. 192, fig. 20 (ciobul cu serii de alveole de la stînga în mijloc) şi de p. 199, fig. 26 (al doilea ciob de sus din stînga, prezentînd o proeminenţă bifurcată).

⁶ R. şi Ec. Vulpe, *Les fouilles de Poiana: campagne de 1927*, în „Dacia”, III—IV, 1927—1932, p. 288; R. Vulpe, în „Studii şi cercetări de istorie veche”, II, 1951, nr. 1, p. 189; III, 1952, p. 193.

Printre elementele ceramice de tehnică superioară de la Tinosul sînt de remărcat un vîrf de capac modelat în forma unui cap de vultur, de un tip foarte des întîlnit la Popești⁷, mai multe fragmente de chiupuri mari (*dolia*), de felul aceloră găsite în aceeași stațiune de pe Argeș, cîteva vascioare cenușii în miniatură reprezentînd de sigur simulacre votive. Ciudat este că la Tinosul n-am dat peste nici un fragment de cupă deliană cu figuri în relief, atît de frecvente în toate celelalte stațiuni getice și cu deosebire la Popești.

În afară de vase, ceramica getică de la Tinosul este reprezentată prin numeroase fusaiole (prîsnele), prin piramide de lut, prin lustruitoare de vase, prin mărgеле, prin cîteva simulacre de formă umană foarte rudimentare, servind în scopuri magice. De asemenea s-au găsit aci, ca în toate stațiunile getice, cioburi de vase rotunjite și uneori găurite, de o întrebuintare încă necunoscută. Au fost folosite, poate, ca fișe pentru socoteli ori ca *ostraka* pentru vot în deliberările forurilor gentilice și tribale.

Ca obiect de piatră avem un fragment de lamă de gresie silicioasă, aparținînd poate fazei Monteoru, mai multe fragmente de rîșnițe rotative și cîteva gresii pentru ascuțit. Două bucăți de gresie în formă de ciocane, cu gaură începută și neterminată, pe care le-am găsit în săpăturile noastre, aparțin probabil stratului de la bază, din epoca bronzului.

Am constatat și multe fragmente de vase fine de sticlă, unele incolore, transparente, iar cele mai multe albastre închis cu vine albe. Cîteva sînt multicolore: verde, galben, roșu, negru. Vasele respective, de mici dimensiuni, au servit, de sigur, ca recipiente pentru parfumuri importate din țările elenistice. Avem și două mărgеле de sticlă, una sferică și alta ovoidală, colorate în verde, alb și galben.

Obiectele de metal descoperite la Tinosul, destul de numeroase, aparțin exclusiv stratului Latène III. În săpăturile noastre n-am constatat nimic de aur, dar am dat peste un obiect de argint: este arcul unei fibule în formă de linguriță, aparținînd unei variante caracteristic getice a tipului Nauheim, din preajma începutului erei noastre⁸. În rest, metalul pe care l-am găsit este reprezentat prin 37 obiecte de bronz și 32 de fier.

Printre obiectele de bronz sînt de menționat în primul rînd două monede, dintre care una grecească, în parte ștearsă, a fost identificată ca reprezentînd un triobol macedonean⁹. Cealaltă monedă este o medalie imperială romană bătută de împăratul Claudius, cu efigia Agrippinei¹⁰. Avem apoi 12 fibule întregi și fragmentare, printre care una de tip trac din sec. III—II î.e.n., una aparținînd unei variante tîrzii a tipului Latène III, iar două, cu nod pe arc și cu buton în vîrf, reprezentînd un tip provincial roman din sec. I e.n. În aceeași categorie menționăm două broșe rotunde,

⁷ R. Vulpe, în „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 253 și fig. 21,6.

⁸ Asupra acestui tip și asupra denumirii de „Nauheim”, cf., recent, O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice*, București, 1956, p. 31—32.

⁹ B. Mitrea, în „*Ephemeris Dacoromana*”, X, 1945, p. 40.

¹⁰ R. și Ec. Vulpe, în „*Dacia*”, I, 1924, pp. 186, 189, 213, 222. Moneda este datată de M. Macrea-I. Beroiu, în „*Apulum*”, I, 1939—1942, p. 199, nota 30, în anul 41 e.n.

de caracter roman : una în formă de disc plin, iar cealaltă în formă de roată cu patru spițe, ambele databile în sec. I—II e.n.

O piesă deosebită în recolta noastră arheologică de la Timosul este un vas-candelabru de bronz, de import greco-italic, bogat decorat cu incizii reprezentând pene imbricate, datat în sec. I e.n. În antichitate vasul se afla în vârful unei coloane subțiri și înalte, pe care n-am găsit-o.

Celelalte obiecte de bronz descoperite de noi constau din câteva fragmente de oglinzi (dintre care unul avea lipită o bucată de pînă carbonizată), mai multe pandantive, garnitura unei teci de spadă, câteva verigi de sîrmă, un fragment de brățară, un cui, un ac, o tortiță de capac de vas și câteva fragmente fără însemnătate.

Printre obiectele de fier avem o fibulă de tip provincial roman din sec. I e.n., opt cuțitașe, un mic vîrf de lance, două vîrfuri de săgeți, o undiță, o închizătoare pentru ușa, câteva cuie, o piesă de zăbală, două fragmente de scoabe unghiulare și numeroase bucăți de fier brut. Două obiecte : un fier de plug și o bară de fier cu două găuri la mijloc, de a căror veohime ne îndoiam în 1924, s-au dovedit, prin analogie cu descoperirile ulterioare din alte stațiuni getice, sigur antice.

În zona din interiorul stațiunii am constatat numeroase gropi pline cu cenușă, resturi de vetre, cărbuni, oase de bucătărie, cioburi de vase. În unele din ele am găsit și obiecte de metal, cum este cazul cu moneda menționată a Agrippinei, precum și un fragment de rișniță, mărgelile de sticlă, diverse cuie de fier, câteva fibule etc. Din aceste gropi numai două se referă la stratul epocii bronzului, restul aparțin epocii Latène III. La început, cînd nu aveam ca element de comparație la noi în țară decît gropile similare constatate la Piscul Crăsanilor și interpretate de predecesorii noștri Vasile Pârvan și Ion Andrieșescu drept morminte de incinerare¹¹, am dat și noi gropilor de la Timosul aceeași interpretare¹². Ulterior, însă, pe măsură ce aria de explorări s-a dezvoltat și cînd s-a dovedit că asemenea gropi sînt deosebit de frecvente în toate stațiunile culturii getice, de ex. la Poiana, la Zimnicea, la Calu, la Popești, la Tariverdi etc., și că nu conțin resturi de oseminte omenești, li s-a căutat o altă semnificație. Unii cercetători le-au considerat ca gropi făcute pentru strîngerea gunoaielor, părere pe care o considerăm din capul locului caducă. La un moment noi am avut tendința de a le atribui un rol religios, ca depozite de resturi de oștețe sacre, în legătură cu cultul vetrei sau cu diverse sacrificii¹³. Fără a renunța cu totul la această interpretare, care în unele cazuri pare evidentă, credem, de acord cu majoritatea cercetătorilor, că gropile respective erau destinate în cea mai mare parte să servească drept depozite de grîne¹⁴. Interpretarea este în armonie și cu izvoarele literare antice, care

¹¹ I. Andrieșescu, *Piscul Crăsanii*, p. 27 și urm. ; V. Pârvan, *Getica*, pp. 182 și 800.

¹² R. și Ec. Vulpe, în „*Dacia*”, I, 1924, p. 187—190. Contra acestei interpretări s-a ridicat I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în „*Bericht der römisch-germanischen Kommission 1933*”, p. 168.

¹³ R. Vulpe, în „*Dacia*”, VII—VIII, 1937—1940, p. 24 ; idem, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, I, 1950, nr. 1, p. 50 ; II, 1951, nr. 1, p. 196—197 ; III, 1952, p. 194 ; V, 1954, nr. 1—2, p. 104 ; idem, în „*Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*”, I, 1953, pp. 249 și 250—252.

¹⁴ R. Vulpe, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 245—247.

vorbesc de frecvența unor asemenea depozite sub forma de gropi (*siri*) la populațiile trace, din care făceau parte și geto-dacii. Conținutul lor în cenușă și resturi de vetre, amestecate cu diverse alte elemente de aruncătură, ca oase și cioburi de vase, se explică prin nevoia de-a asigura grînelor un minimum de siguranță împotriva șoarecilor și a infiltrațiilor de umezeală, cenușa reprezentînd un obstacol destul de eficace din acest punct de vedere. În acest mod avem a înțelege și știrea lui Tacit¹⁵, care, vorbind despre locuințele vechilor germani — oarecum în același stadiu de progres cu geții —, spunea că grînele lor erau îngropate în „gunoaie“. Cât despre gropile de caracter ritual, le putem identifica numai în cazurile cînd conțin vase întregi și obiecte care n-ar fi putut fi azvîrlite la gunoi ori pierdute involuntar, sau în cazurile cînd conțin o stratificație ordonată, reprezentînd îngroparea unitară a unui conținut de vatră. La Tinosul am putea da o asemenea interpretare gropii *eta* din săpătura H¹⁶. Restul gropilor de acolo trebuie să fie considerate ca depozite de grîne. De morminte nu ar mai putea fi vorba. Mormintele locuitorilor atinici de la Tinosul rămîn a fi căutate, ca și la Poiana, la Popești etc., în afara cetății.

O altă problemă importantă pusă de săpăturile noastre de la Tinosul o constituie aceea a fortificației. Secțiunile pe care le-am tras în 1924 prin val, dintre care una prelungindu-se și deacurmezișul șanțului alăturat, ne-au arătat că această fortificație a fost construită după dispariția celei mai vechi așezări, din epoca bronzului. Mai întîi a fost săpat șanțul, iar pămîntul scos a fost depus alături, pe marginea dinspre interiorul stațiunii, ridicîndu-se astfel valul. La baza valului se află stratul așezării de caracter Monteoru, cu pămînt negru, cenușă, bucăți de pămînt ars, oase, cioburi. Deasupra s-a constituit valul prin adunarea unei mase de lut scos din șanț. Pe alocuri, lutul, spre a căpăta mai multă consistență, a fost amestecat cu prundiș adus din albia Prahovei. În lut au fost înfipti parii unei palisade care se înălța deasupra valului și care era lipită cu chirpici masiv, frămîntat și amestecat cu paie. La un moment, cu prilejul unui război nefericit, palisada a fost incendiată. Fărîmiturile chirpiciului ars, înroșit tare și păstrînd urmele parilor, au format pe coama valului un strat gros care se observă pe toată lungimea fortificației. Peste acest strat s-au depus ulterior resturile așezării getice din Latène III.

Din această descriere rezultă că fortificația de la Tinosul a fost efectuată între epocile celor două pături principale care alcătuiesc stratigrafia stațiunii. Mai nouă decît vremea culturii Monteoru din epoca bronzului, este sigur mai veche decît epoca Latène III. Nu am mai putea susține ca probabilă ipoteza, spre care înclinăm în 1924, după care șanțul cu valul ar fi fost construit de primii locuitori ai așezării puțin timp după ce ocupaseră această poziție¹⁷. Ar fi trebuit, într-un asemenea caz, ca noi să fi dat peste un strat cu resturi din epoca bronzului, oricît de subțire, și deasupra valului. Pe de altă parte, în structura acestuia nu s-a descoperit nici un element referitor la epoca a doua a fierului. Față de aceste constatări, data fortificației de la Tinosul rămîne o problemă încă deschisă.

¹⁵ Tacit, *Germania*, 16.

¹⁶ R. și Ec. Vulpe, în „*Dacia*“, I, 1924, p. 186—187 și fig. 16.

¹⁷ *Ibidem*, p. 178.

Pentru a atribui această fortificație singurei epoci intermediare constatate în săpăturile noastre, epoca Latène II, nu avem nici o indicație, deși în principiu lucrul n-ar putea fi exclus. În nici una din numeroasele excavatii pe care le-am făcut pe val, fie în secțiune, fie longitudinal, nu am găsit nici cel mai neînsemnat element care să se refere la această vreme. De altfel, după cum am arătat, chiar în interiorul stațiunii epoca Latène II nu este reprezentată decât prin două vase izolate, de caracter celtic. Cît despre prima epocă a fierului, numită Hallstatt (după o stațiune din Alpii austrieci), atestată la baza multor așezări getice din țara noastră. aci lipsește cu desăvîrșire. Așa dar nu am putea atribui acestei epoci fortificația explorată de noi nici măcar sub forma de ipoteză. Problema datei valului de la Tinosul cere noi săpături, care, prin observațiile noi ce ar prilejui, ar putea aduce lumini decisive.

Cetățuia din fața satului Tinosul a fost preferată de locuitorii antici ai țării noastre ca loc de așezare, din cauza condițiilor favorabile pe care le prezenta din punct de vedere strategic și economic. Situată în marginea de nord a Cîmpiei Române, pe valea Prahovei, la întîlnirea drumurilor care, venind de la sud și de la est, dinspre Dunăre, coteau aci spre trecătorile Carpaților, avînd, apoi, prin caracterul său de promontoriu cu rîpi abrupte, o poziție ușor de apărut, aflîndu-se în apropierea principalelor mijloace de trai pe care le ofereau văile fertile și pădurile din apropiere, această cetățuie se bucura de toate însușirile ce se cereau unui centru de viață umană.

Aceste însușiri au fost apreciate încă din epoca bronzului, dar au fost folosite cu cea mai mare intensitate de geții din epoca a doua a fierului. Atunci s-a dezvoltat aci un centru tribal, probabil în legătură cu înflorirea politică și economică realizată de neamurile getice în secolele III—I î.e.n., culminînd cu epoca lui Burebista. Este vremea cînd pătrunderile civilizației grecești în interiorul țării noastre, pe calea comerțului, ating o remarcabilă intensitate și cînd legăturile daco-geților cu lumea exterioară corespund unor orientări foarte variate. Numai la Tinosul, cu prilejul săpăturilor noastre, am putut identifica, în aceeași vreme, elemente de proveniență pontică (eventual olbiană), macedoneană (eventual și thasiană), greco-italică, greco-egeană, provincial romană. Comerțul se făcea cu grîne și diverse materii prime, uneori și cu sclavi, în schimbul amforelor pline cu vinuri meridionale și cu untelemn, a vaselor de lux și a diverselor produse fine ale industriei greco-romane.

Cultura getică, atestată în stratul principal de aci, se afla într-un stadiu înaintat¹⁸. De la orînduirea gentilică în destrămare, intrată în faza

¹⁸ Cu privire la cultura getică în general, cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 130—173, cu adaosurile recente: M. Macrea, I. Winckler, C. Daicoviciu etc., în vol. *Studii și referate privind istoria României*, București, 1954, pp. 29—40, 81—193, și discuțiile de la pp. 1839—1840, 1848—1850, 1857—1863, 1871—1873, 1876—1884, 1894—1900, 1905—1915, 1936—1937, 1990—1995 (cf. și „*Studii*”, VIII, 1955, nr. 4, pp. 137—139, 142—157); C. Daicoviciu, în vol. *Nouvelles études d'histoire présentées au X-e Congrès des Sciences historiques, Rome 1955*, București, 1955, p. 121—137; idem., în *Studii și cercetări de istorie veche*, VI, 1955, nr. 1—2, p. 47—60; R. Vulpe, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, nr. 1 1955, nr. 1—2, p. 259—263 și în „*Dacia*”, n.s., I, 1957, p. 143—164; idem, *Așezări getice din Muntenia*, passim.

democrației militare, societatea getică se îndrepta, sub influența contactului asiduu cu civilizația greco-romană, spre producția de tip sclavagist. Schimburile cu grecii necesitau o producție sporită de grâne și de materii prime, proprietatea individuală începuse a-și face loc printre supraviețuirile orânduirii comunei primitive, moneda era din ce în ce mai prețuită de localnici ca un mijloc comod de schimb și de acumulare de valori, în burgurile de tipul aceluia de la Tinosul începuseră a se dezvolta meșteșugurile speciale, ca ceramica de tehnică superioară și metalurgia, ceea ce implica, pe lângă promovarea intereselor private, o diviziune a muncii și întrebuințarea mîinii de lucru a sclavilor. Diferențieri de clase existau, deci și contradicțiile dintre ele, iar statul luase ființă încă dinainte de Burebista și va atinge forme din cele mai caracteristice în epoca lui Decebal. Uniunile de triburi daco-getice se încheaseră în formațiuni teritoriale fixe și durabile¹⁹.

Ca în toate așezările getice, locuitorii de la Tinosul aveau ca principal izvor de trai agricultura. Boabele de grîu și mei care s-au găsit carbonizate printre resturile de vetre, ca și fragmentele de rîșnițe și piesele de plug, ca și gropile de grîne ori cioburile de chiupuri mari, sînt indicii categorice în această privință. Hrana era completată cu carnea animalelor domestice, ca vitele, oile, porcii, păsările, cu vînat și cu pește. Locuințele, ridicate la suprafața solului, erau construite cu pari de lemn și cu chirpici, în felul caselor rurale de azi. Urme de bordeie nu s-au găsit de loc în săpăturile noastre de la Tinosul. La încheierea bîrnelor se foloseau cuiele de fier și scoabele, iar ușile erau prinse cu țîțîne și închise cu cîrlige. Luminaatul se obținea cu opaițe cu grăsimi, drept care erau folosite ceștile largi, de tehnică primitivă, poroase. Pentru îmbrăcămîntea geților de la Tinosul nu avem indicii directe. Bucățica de stofă carbonizată lipită de medalia Agrippinei, menționată mai sus, denotă o țesătură simplă. Hainele erau prinse pe umăr cu fibule. Țesutul era un meșteșug casnic curent, dacă ținem seama de numărul important al fusaiolelor găsite. În ce privește olăria, dacă vasele primitive poroase puteau forma obiectul unui meșteșug casnic, la îndemîna oricărui locuitor, pentru ceramica de tehnică superioară, care impunea o specializare minuțioasă, precum am arătat, trebuie să admitem existența unor ateliere dezvoltate. De asemenea pentru lucrul metalelor, care se practica și la Tinosul, precum reiese din fragmentele de fier brut pe care le-am descoperit printre unele resturi de vetre.

Durata așezării getice din ultimul strat de la Tinosul poate fi considerată între sec. III î.e.n. și sec. I e.n. Vasele de tip celtic din Latène II, și triobolul macedonean și fibula de tip trac indică sec. III î.e.n. pentru începutul așezării. Majoritatea tipurilor de obiecte de epocă getică rezultate din săpăturile noastre se raportează la secolele I î.e.n. și sec. I e.n. În ce privește data finală a așezării de la Tinosul, am înclinat, cu prilejul concluziilor formulate de noi în 1924²⁰, să o punem în legătură cu expediția

¹⁹ O părere întru cîțva diferită se află la M. Macrea, în vol. *Studii și referate privind istoria României*, I, p. 141—143 și la T. D. Zlatkovskaia, *Uniunea de triburi getice sub conducerea lui Burebista, sec. I î.e.n.*, în „Vestnik drevnei istorii”, 1955, nr. 2, p. 73—91 (tradus în „Analele româno-sovietice, Seria istorie”, IX, 1955, nr. 5, p. 15—35.

²⁰ R. și Ec. Vulpe, în „Dacia”, I, 1924, p. 222—223.

lui Plautius Silvanus Aelianus, guvernatorul roman al Moesiei pe la mijlocul secolului I e.n.²¹, întreprinsă în teritoriile de la nord de Dunăre. Ne atrăgea coincidența aproximativă dintre acest eveniment și data medaliei Agrippinei, găsită la Tinosul.

Dar, precum s-a observat²², expediția lui Aelianus nu pare de loc să fi avut loc prin aceste regiuni, ci mult mai departe spre răsărit. Pe de altă parte faptul că moneda cu efigia Agrippinei este cel mai nou document datat care a apărut în săpăturile noastre, nu obligă la o datare strictă când e vorba de intervale de timp scurte. Oricând este posibil ca straturile de la Tinosul să dea la lumină un document numismatic și mai recent. De altfel, pe baza materialului arheologic descoperit în 1924 trebuie să ne gândim la o dată mai târzie decât a acelei monede. Broșele circulare sus menționate, de caracter provincial roman, sînt mai aproape de sec. II e.n. decât de medalia Agrippinei. Am putea astfel să admitem, cu mulți sorți de probabilitate, că cetatea getică de la Tinosul și-a prelungit o existență prosperă pînă în vremea războaielor lui Decebal cu Domițian și Traian. Abia atunci, ca urmare a unor evenimente istorice hotărîtoare pentru întregul teritoriu al țării noastre, această așezare își va fi găsit sfîrșitul, odată cu libertatea majorității neamurilor geto-dace. Printre centrele getice de la răsărit de Carpați, cetatea de la Tinosul a trebuit, astfel, să aibă o soartă asemănătoare cu a importantei cetăți de la Poiana, pe Siret.

În orice caz, moneda Agrippinei și toate celelalte obiecte databile în sec. I e.n., dovedesc că Tinosul, ca și Poiana, n-a intrat în categoria așezărilor getice de cîmpie, ca Piscul Crăsanilor, Popești, Zimnicea, care, încă înfloritoare în sec. I î.e.n., au fost brusc părăsite la începutul erei noastre, pe timpul împăratului August²³, ca urmare a presiunii sîngeroase exercitate asupra getilor de Aelius Catus. Acest guvernator al Moesiei de prin anul 6 e.n., pentru a garanta siguranța graniței pe care de curînd imperiul roman și-o realizase la Dunăre, a învins în lupte grele pe geții din Cîmpia Română, a deportat 50.000 dintre ei în Moesia, iar pe ceilalți i-a împrăștiat, obligîndu-i să-și părăsească așezările de mai înainte²⁴. În felul acesta a creat în fața Dunării moesice o vastă zonă de protecție, aproape golită de populație și de aproape supravegheată de forțele romane. Faptul că cetăți ca Tinosul și Poiana au continuat să fie locuite și după această dată este o dovadă că zona respectivă se oprea mai la sud, fără să atingă poalele Carpaților. În schimb, aceste cetăți cruțate rămîneau în semi-dependență de romani, iar fortificațiile lor trebuie să fi fost demantelate. Poate așa s-ar explica incendierea palisadei de la Tinosul înainte de sfîrșitul total al așezării.

²¹ Asupra datei expediției lui Plautius Aelianus, care trebuie să fi avut loc prin anul 62 e.n., iar nu în anul 52 cum afirmam noi în 1924 pe baza lui V. Pârvan, cf., recent, D. M. Pippidi, în „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, nr. 3—4, p. 370; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. 2, București, 1967, p. 311.

²² M. Macrea — I. Berciu, în „*Apulum*”, I, 1939—1942, p. 198—199; cf. și studiul nostru *Les Gêtes de la rive gauche du Bas-Danube et les Romains*, în „*Dacia*”, n.s. IV, 1960, p. 321—323.

²³ R. Vulpe, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 263 și în „*Dacia*”, loc. cit., p. 317—320.

²⁴ Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 94—95; R. Vulpe, în „*Dacia*”, loc. cit.

Așezarea getică de la Tinosul a putut, prin urmare, să se dezvolte timp de un veac după dezastrul suratelor ei dinspre Dunăre, la marginea unei zone pacificate, străbătute cu înlesnire de negustorii greco-romani, iar uneori și de patrurile militare trimise în câte o razie. Câtă vreme a fost pace, foleasele situației au putut fi simțite de populația locală mai mult decât neajunsurile, dar în timpul războaielor lui Decebal, această cetate getică trebuie să fi suferit mult. După înfrângerea regelui dac și după transformarea Daciei în provincie romană, o cetate getică semi-autonomă, ca cea de la Tinosul, nu mai putea fi îngăduită sub nici o formă. Evacuarea ei definitivă devenea inevitabilă.

De atunci promontoriul de la Tinosul n-a mai servit ca vatră vreunei alte așezări. Timp de două milenii, pînă azi, peste straturile cu resturile vieții getice de altădată, n-a existat decît iarbă de pășune și abia în ultimul veac vreun mic lan cultivat de sătenii din apropiere.

Cînd romanii au simțit nevoia să instituie o garnizoană militară pentru paza aceluiași regiuni de la cotitura unui drum important, probabil începînd chiar din vremea lui Domițian, nu au folosit aria cetății getice părăsite forțat, ci au construit un centru ceva mai la nord, lîngă Tîrșor. Acolo s-au descoperit cu prilejul săpăturilor recente, construcții romane militare, cu cărămizi purtînd ștampila Legiunii XI Claudia de la Durostorum, din care provenea trupa respectivei garnizoane.²⁵ Multă vreme după Traian, Muntenia a continuat să facă parte din provincia Moesia Inferioară, provinciei Dacia rămînîndu-i numai ținuturile din interiorul Transilvaniei, din Oltenia și din Banat.

Numele antic al cetății de la Tinosul nu este cunoscut. Impresia de coincidență a poziției sale cu aceea a localității *Tiason*, între Carpați și Dunăre, cam în mijlocul Munteniei, pomenită de geograful Ptolemeu, este atît de vagă, încît nu poate fi reținută nici măcar ca bază a unei ipoteze. Cît despre aproximativa asemănare a numelui *Tiason* cu numele actual al satului de pe Prahova, nu e vorba decît de o aparență pur în-tîmplătoare. *Tinosul*, nume derivat din termenul comun de origine slavă *tină* (lut, noroi), apare foarte des în toponimia românească și nu poate fi apropiat în nici un fel de toponimicul antic menționat. În legătură cu cetatea de la Tinosul, tot ce am putea deduce din datele lui Ptolemeu — și numai cu un prudent titlu de eventualitate — e numele *Cotenses* al tribului getic care trebuie să fi locuit în acest ținut din nordul Cîmpiei Române.

---

²⁵ Comunicare inedită prezentată de N. I. Simache și Gh. Diaconu la Sesiunea științifică a muzeelor din România, București, 7.II.1968.

PROBLEMA CASTRELOR ROMANE DE LA MĂLĂIEȘTI, DRAJNA DE SUS ȘI PIETROASA

GR. FLORESCU

Castrele romane din regiunea dealurilor de la nord de Ploiești, anume de la Mălăiești, Drajna de Sus și Pietroasa, au rămas o problemă a istoriei noastre, nerezolvată pînă în prezent decît sub formă de ipoteze.

Tocilescu¹, făcînd un sondaj la Drajna de Sus și descoperind mai multe cărămizi și țigle cu ștampilele legiunilor I Italica, V-a Macedonica, XI-a Claudia și a cohorței de Commageni, emite părerea că această mulțime de trupe nu putea fi transportată aci decît în vederea unui război, și anume cel marcomanic al lui M. Aureliu și deci lagărul ar data din această vreme. Această opinie a lui Tocilescu a fost respinsă de Ritterling² după cum vom vedea mai jos, cu dreptate, iar Patsch³ aprobînd pe Ritterling crede că detașamentele legionare au fost trimise aci în urma unei răscoale în această regiune, ocuparea permanentă a lagărului fiind atribuită de el cohorței auxiliare de Commageni.

În 1939—1940, Gh. Ștefan⁴ a executat săpături mai ample la Drajna de Sus. S-a putut constata că lagărul are formă dreptunghiulară cu dimensiunile 176×200 m, că există un singur strat de dărîmături cu cenușe și cărbuni și că obiectele descoperite datează din primele decenii ale secolului al II-lea, dată confirmată și de monedele găsite, dintre care cele mai recente sînt din anul 116—117 e.n.

În 1954 s-a făcut un mic sondaj și la Mălăiești, unde colonelul C. Zagoriț⁵ constatare existența unui castru roman și găsisese și o cărămidă cu ștampila legiunii a V-a Macedonica. Sondajul executat a confirmat cele spuse de colonelul Zagoriț că, anume, castrul e roman, dar cu incinta construită din brazde de pămînt (*caespites*) și are un singur strat de dărîmături, iar singurele două monede descoperite datează din 116—117⁶.

¹ AEM, XIV, 14, 15.

² R. E. XII, 1914, 1577.

³ *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian u. Trajan* (Akad. der Wissenschaften in Wien, Sitzungsberichte, 217 Band, 1 Abhandlung), p. 184—185.

⁴ *Dacia* XI—XII, p. 115 sqq.

⁵ C. Zagoriț, *Castrul roman de la Mălăiești*.

⁶ *Studii și cercetări de istorie veche*, VI, 1955, p. 271 sqq.

La Pietroasa nu s-au făcut cercetări pînă în prezent dar, din informațiile culese, ziduri se văd și astăzi prin curțile locuitorilor satului, ceea ce însemnează că acest castru e construit din piatră ca și cel de la Drajna.

Acestea sînt singurele castre romane cunoscute pînă în prezent în regiunea deluroasă a Munteniei⁷. Cred însă că cercetări mai amănunțite pe teren vor descoperi și altele, mai ales în spre est, către Moldova, pînă la trecătoarea Oituz, dar, probabil, și spre vest.

Întrebarea cînd au fost construite și în ce scop, n-a avut un răspuns plauzibil pînă acum și în cele ce urmează voi arăta de ce răspunsurile date nu pot fi acceptate.

Mai întîi, în ceea ce privește pe Tocilescu, trebuie să recunoaștem că în parte el a văzut just, anume, că o asemenea îngrămădire de trupe — numai la Drajna sînt menționate 3 legiuni și o cohortă auxiliară — nu putea fi făcută decît în vederea unui război. Numai că el crede că acest război este cel marcomanic al lui M. Aureliu. Această identificare, respinsă de Ritterling și Patsch (a se vedea mai sus) nu poate fi admisă, nu numai fiindcă pe baza monedelor descoperite castrele noastre ar data numai pînă în anul 117 — ceea ce, după cum vom vedea mai jos, nu poate fi luată ca o dată sigură, ci și pentru că în vederea acestui război nu era nevoie să se facă fortificații la sud de munți cînd la nord erau destule lagăre militare, iar primejdia războiului marcomanic era la nordul provinciei Dacia.

Patsch nu discută data stabilirii lagărului de la Drajna de Sus — numai acesta era cunoscut pe vremea lui — și nici scopul pentru care a fost stabilit, ci face numai o deosebire între ocuparea permanentă a lagărului de *Cohors Commagenorum* — azi, datorită descoperirii de către Gh. Ștefan a unei cărămizi cu ștampilă, știm că este *Cohors I Commagenorum* — și prezența celorlalte trupe legionare pe care o lămurește ca fiind aduse pentru liniștirea unei răscoale a localnicilor din regiunea respectivă.

Explicația nu poate fi admisă, deoarece trupele aduse construiesc aceste lagăre — cărămizi cu ștampilă s-au găsit și la Drajna și la Mălăiești — ceea ce ar fi mai greu de admis, dacă veniseră pentru potolirea unei răscoale. Afară de asta, pînă acum se știa că în noua provincie cucerită, pînă la moartea lui Traian a fost liniște și numai în momentul cînd Traian a murit, provincia a fost turburată și înăuntru și din afară. Dar în lagărele noastre am văzut că ultimele monede găsite datează tocmai din această vreme, ceea ce însemnează că lagărele au fost distruse în această vreme, iar nu construite.

Reținem însă și de la Patsch faptul că punctul de greutate în lămurirea problemei îl pune și el tot pe îngrămădirea de trupe diferite în această regiune.

Gh. Ștefan, în concluziile la raportul său asupra săpăturilor de la Drajna de Sus⁸, ținînd seama de descoperirile sale atît în lagăr cît și în așezarea civilă, datate la începutul sec. II pînă la 117, și luînd în considerație

⁷ Săpăturile arheologice din campaniile de lucru ale anilor 1966—1967 au dat la iveală, la Tîrșorul Vechi, urmele unui nou castru roman, în care s-au identificat peste 100 cărămizi cu ștampila Legiunii a XI-a Claudia Pia Fidelis. Amănunte în lucrarea „Castrul roman de la Tîrșor”, de Gh. Diaconu și N. I. Șimache.

⁸ Dacia XI—XII, p. 140 sqq.

Ziduri din interiorul termelor castrului Legiunii a XI-a „Claudia Pia Fidelis“ din Tîrgșor.

evenimentele desfășurate în această parte — anume atacul dacilor și sarmaților în Moesia Inferioară în timpul primului război — crede că Traian i-a atacat abia între 102—105, adică după încheierea păcii cu Decebal.

Fără îndoială că nici această opinie nu poate fi acceptată. Mai întâi, pentru că nu se poate admite că Traian a lăsat succesul său împotriva atacatorilor neexploatat imediat și l-a amânat pentru mai târziu, dând astfel timp dușmanului ca să se refacă.

Apoi, în 102 Traian încheie pace cu Decebal și iarăși nu putem admite că Traian a violat tratatul de pace atacînd pe daci în flanc. Se știe azi că tratatul a fost violat de Decebal, iar nu de Traian.

Constatăm deci că cele trei soluții propuse sînt defectuoase, ceea ce reiese și din faptul că sînt total deosebite între ele. Un singur fapt au comun, anume, îngrămădirea de trupe, care presupune o acțiune militară și care merită să fie reținut, pentru încercarea ce rămîne să facem acum de a găsi o soluție problemei care să fie în concordanță atît cu documentele descoperite pînă în prezent cît și cu logica desfășurării evenimentelor în vremea respectivă.

Nici un document nou n-a fost descoperit pînă în prezent pentru a preciza momentul construirii și scopul lor.

Documentele noastre ne arată că lagărele au fost construite în timpul dintre 101—117, mai just înainte de 117, căci monedele aflate în stratul de dărîmături și cenușe datează din 116—117. Deci la această dată, adică 117, lagărele au fost distruse.

Faptul apoi că ștampilele pe cărămizi și țigle menționează trei legiuni și o cohortă auxiliară, care și construiesc aci, ne duce la concluzia că ele au fost concentrate în vederea unei acțiuni militare. Dar în acest timp, înainte de 117, singurele acțiuni militare serioase au fost războaiele lui Traian cu dacii și, anume, primul război este cel mai indicat să reclame o astfel de acțiune militară romană în partea de la nordul Dunării de Jos, cu scopul atît de a sparge blocul pe care-l făcuseră dacii cu barbarii de la răsărit, în primul rînd cu roxolanii, cît și de a slăbi rezistența dacilor în vest, la Tapae, în valea Bistrei.

Ocazia acestei acțiuni romane a fost dată de însuși Decebal. Acesta, ca să slăbească forța atacului roman la Tapae, atît de aproape de Sarmizegetusa, reședința regelui, și poate chiar cu scopul de a distruge total pe agresori și a îndepărta astfel orice alt atac împotriva lui, a pus la cale o mare invazie de daci și roxolani în Moesia Inferioară. Că această acțiune a fost foarte serioasă se vede și din aceea că armata provinciei n-a putut face față și a trebuit să vină însuși împăratul de pe frontul de vest, cu trupe noi, îmbarcate pe vase, pe Dunăre în jos. C. Patsch, în lucrarea citată mai sus (p. 66—70) analizează amănunțit cu multă perspicacitate acest eveniment, scoțîndu-i în evidență importanța și datîndu-l în toamna anului 101, spre deosebire de Cichorius, care-l datează în iarna anului 101—102.

Intervenția împăratului cu trupele noi aduse de el a fost hotărîtoare pentru aducerea victoriei de partea armatei romane. Două lupte au avut loc — una cu roxolanii și cealaltă cu dacii — care sînt reprezentate și pe coloana traiană (Cichorius, *Die Reliefs des Trajanssäule*, tabl. XXXVII și XXXVIII). Și unii și alții sînt învinși și aruncați peste Dunăre.

Fără îndoială însă că Traian nu s-a mulțumit numai cu atât, ci, avînd în vedere scopul lui principal care era învingerea lui Decebal, i s-a impus de la sine, ca un mijloc eficace în atingerea acestui scop, exploatarea pînă la capăt a victoriei obținute. Două lucruri putea să obțină prin exploatarea acestei victorii: 1) spargerea alianței dacilor cu roxolanii, și 2) desconggestionarea frontului de la apus — din Banat, și chiar încercuirea lui Decebal. Deci urmărirea cetelor de daci și roxolani și peste Dunăre era o acțiune care se impunea cu necesitate chiar unui general mediocru. Acest lucru a fost recunoscut și de Cichorius (Die Reliefs des Trajanssäule, p. 190) numai că el socotește că și înfrîngerea dacilor, adică a doua luptă dată de Traian, a avut loc la nord de Dunăre, în cîmpia munteană, ceea ce Patsch (p. 69—70) respinge bazat pe Dio, LXVIII 9,1 sqq și pe analiza comparativă a tablourilor XXXVIII și XXXIX de pe coloană. Patsch, în schimb afirmă, și cu toată dreptatea, că după cele două lupte care au avut loc în sudul Dobrogei — locul nu poate fi precizat — Traian a trebuit să plece în apus unde era teatrul principal al războiului și cartierul general, lăsînd instrucțiuni guvernatorului Moesiei Inferioare, Laberius Maximus, asupra acțiunii lui la nord de Dunăre. Totodată și-a lăsat aci și legiunea XI Claudia, care fără îndoială făcea parte din trupele aduse de el de pe frontul din apus, unde această legiune fusese adusă din Germania încă de la începutul războiului (Patsch, l. c., p. 50).

Așa dar, întreaga acțiune de la nordul Dunării, în scopul exploatării victoriei din Dobrogea, a rămas în seama lui Laberius Maximus. De aceea această acțiune nu figurează în tablourile de pe coloană, în care nu figurează decît acele acțiuni întreprinse sub comanda împăratului (a se vedea și Patsch, p. 70).

Primul punct din programul acțiunii la nordul Dunării pe care avea să-l realizeze Laberius Maximus era fără îndoială chestiunea roxolanilor. Urmărindu-i și obținînd victoria împotriva lor i-a silit să facă pace. Fără îndoială că prima condiție pusă de Laberius Maximus a fost ruperea alianței cu dacii și trecerea de partea romanilor ca popor clientelar, pentru care romanii se obligă să le plătească anual o sumă, *stipendium*, după cum rezultă dintr-un pasaj din Spartian, *Vita Hadriani*, VI „cum rege Roxolanorum, qui de inminutis stipendiis querebatur, cognito negotio pacem composuit”.

Totodată s-a stabilit și hotarul roxolanilor înspre teritoriul roman, și acest hotar trebuie să fie chiar pe traseul valului care pornind de la Siret — la nord de Poiana — ajunge la Prut mai jos de Foltești și se continuă în Basarabia pînă la Tyras.

Poate acest val să fi fost construit chiar de roxolani la origină, chiar dacă mai tîrziu va fi avut și alte refaceri în alt scop, mai ales cel din sudul Basarabiei.

Al doilea punct din programul lui Laberius a fost exploatarea victoriei împotriva dacilor. Nu avem nici un document referitor la procedeul lui Laberius în această acțiune. E probabil însă că o parte din trupe au pătruns în cîmpia munteană, parcurgînd-o pînă la linia dealurilor. Ceea ce ni se păstrează ca documente sînt cele trei castre din regiunea dealurilor de la

° Cf. și Johanne Klose. *Romsklientel Randstaaten...* 1943, p. 127 sqq ; Gr. Florescu, în *Balcenia*, VII.1 (1944), p. 45 sqq.

nord-est de Ploiești. Căramizile cu ștampilă și zidurile din piatră cu mortar însemnează că aceste castre nu sînt trecătoare, făcute numai pentru un popas de cîteva zile și nopți, ci sînt făcute pentru o lungă staționare a trupelor. Dar nu toate trei sînt construite din piatră, ci numai cel de la Drajna și, probabil, Pietroasa. Cel de la Mălăiești are incinta din brazde de pămînt. Indiferent însă dacă au fost construite de la început numai din pămînt și mai tîrziu au fost întărite cu piatră — cum ni se pare că s-a întîmplat de fapt, și vom reveni asupra acestei chestiuni mai jos — adevărul este că ele au fost construite pentru staționarea trupelor pentru o durată mai lungă. Dacă ținem seama că luptele din Dobrogea s-au întîmplat în toamna anului 101, e firesc ca toată acțiunea lui Laberius Maximus în nordul Dunării să fi ajuns în pragul iernei și atunci, operațiunile încetînd, a trebuit să se construiască castre — probabil că în afară de cele trei cunoscute să mai fi fost și altele ¹⁰, pe care încă nu le cunoaștem — pentru adăpostirea trupelor în timp de iarnă.

În primăvară, cînd au reînceput operațiunile, desigur că armata lui Laberius n-a stat pe loc. Patsch (p. 73—75) crede că Laberius Maximus, după acțiunea lui în nordul Dunării, a venit pe Olt și de aci, împreună cu Lucius Quietus care străbătînd Oltenia ajunge și el la Olt, și cu Traian, care cu altă armată venise pe Dunăre apoi pe Olt în sus, încep ofensiva înspre Mureș apoi în valea Streiului (p. 76—84).

Părerea mea este că Laberius n-a avut timp să termine operațiunile cu care se angajase în nordul Dunării și l-a apucat iarna în regiunea Drajnei de sus, unde a și rămas pînă în primăvară. În primăvară — probabil după instrucțiunile lui Traian — trece munții, lăsînd în castele construite, care formau baza de operațiuni dincolo de munți, mici garnizoane, și înaintează în spre valea Mureșului întocmai ca și Traian și Lucius Quietus, de pe valea Oltului.

Cassius Dio (LXVIII, 9, 4) spune că „Decebal, pentru o serie de motive dar mai ales pentru că Laberius Maximus cucerise un important loc întărit și luase acolo prizonieră chiar pe o soră a sa, era gata să primească orice condiții de pace, nu atît cu gîndul ca să le respecte, cît ca să-și refacă forțele după pierderile mari suferite“.

Patsch (p. 82) localizează acest loc întărit la nord de Apullum. E de notat însă că această luptă nu e reprezentată pe coloană, încît putem deduce că ea face parte din acțiunea independentă a lui Laberius Maximus, și ar fi ultima luptă din această categorie, pentru că la Apullum se întîlnește cu armata lui Traian care cucerise și această cetate dacă, iar lupta, după Patsch, e reprezentată pe coloană în tabl. LXXI, deși împăratul nu apare în scenă. De aci întreaga armată sub comanda lui Traian pornește pe valea Mureșului în jos, apoi pe Strei, unde se dă o luptă victorioasă împotriva armatei lui Decebal, după care se încheie pacea.

Așa dar, cele trei castre de la nord-est de Ploiești au servit ca adăpost armatei lui Laberius Maximus în timpul iernii din 101—102 — probabil că mai erau și altele pe care nu le cunoaștem încă — iar în primăvara lui 102 au servit ca bază a operațiunilor lui la nord de munți.

¹⁰ Gh. Diaconu și N. I. Simache : *Castrul roman de la Tîrgșor*.

Canal de scurgere la termele castrului Legiunii a XI-a „Claudia Pia Fidelis“ din Tirgșor.

Această acțiune a lui Laberius Maximus este justificată de schimbarea planului general de război al lui Traian, determinată de rezistența dîră și resursele inepuizabile pe care le constatare la daci. Ca să-i împiedice de la o concentrare pe frontul principal de război și de la continua reîmpropătare a forțelor, Traian a preconizat atacarea lor pe parcele : în Banat, pe Olt în sus, prin pasul Bratocea și, e posibil, că și prin pasul Oituz. Numai așa Decebal a cerut pace, care se încheie în 102.

După încheierea păcii, castelele romane de la nord-est de Ploiești (Mălăiești, Drajna de sus, Pietroasa) rămîn ocupate de trupe romane — cel de la Drajna de sus probabil de Cohors I Commagenorum — ceea ce înseamnă că Muntenia și toată partea de la răsărit pînă în hotarul fixat al roxolanilor rămîne în stăpînirea romană, fiind anexată Moesiei Inferioare.

Rămîne acum de lămurit chestiunea construirii în piatră a unora dintre caste, adică dacă aceasta s-a făcut încă de la început sau mai tîrziu. În raportul său asupra săpăturilor de la Drajna, Gh. Ștefan arată că incinta castrului de la Drajna de sus e construită din pămînt așezat între două ziduri de piatră. Nu ne dă însă nici o informație cu privire la tehnica arhitectonică constructivă și nu se știe dacă azi se mai păstrează ceva din această incintă pentru a putea fi supusă unei analize riguros științifice.

Părerea mea este că la început castrul a fost construit din pămînt (*caespites*) ca și cel de la Mălăiești și numai mai tîrziu a fost întărit cu piatră, făcîndu-se cele două ziduri de o parte și de alta a valului. De altfel nu poate fi posibilă o astfel de construcție de zid și fabricarea cărămizii în pragul iernii cînd s-au concentrat trupele aci. Mult mai probabil este că toate aceste construcții în zid s-au făcut la întoarcerea trupelor în provincia lor, după încheierea păcii, cînd acest teritoriu anexat a trebuit să fie organizat atît militărește cît și administrativ.

O altă problemă este durata castrelor. Dacă în adevăr zidurile păstrate la Pietroasa sînt făcute cu un mortar în care sînt și fărîmături de cărămidă — după informațiile orale pe care le-am căpătat — atunci durata lor nu se limitează la anul 117, cînd se constată că au fost arse și dărîmate probabil de populația locală răsculată împreună cu roxolanii nemulțumiți de micșorarea subsidiilor, ci au durat mai mult.¹¹

Toate aceste probleme însă nu pot fi soluționate valabil decît prin cercetări făcute cu deosebită grijă și studii minuțioase și competente.

---

¹¹ Gh. Diaconu și N. I. Simache în *Castrul roman de la Tîrgșor*, ajung la concluzia că și acesta a fost părăsit la sfîrșitul domniei lui Traian.

RELIEF FRAGMENTAR DINTR-O REPREZENTARE A „CAVALERILOR DANUBIENI“ ÎN MUZEUL DE ISTORIE DIN PLOIEȘTI

Prof. univ. D. TUDOR

Muzeul de istorie din Ploiești posedă în bogatele sale colecții strânse în ultimii ani, un mic basorelief fragmentar din marmoră albă, rupt în colțul inferior din stînga, al unui monument religios roman. După informațiile puse nouă la îndemînă (împreună cu permisiunea de a studia această piesă) de către tov. Nicolae Simache, directorul muzeului, fragmentul ar fi fost adus din Dobrogea, probabil de la Constanța, localitate în care au mai apărut, pînă acum, atari rare monumente.

Fragmentul de față este înalt de 6 cm, lat de 6,5 cm și gros de 1,5 cm. A fost cioplit de un sculptor puțin îndemînat, într-o placă de marmoră care mai cunoscuse anterior o altă întrebuințare. Așa se explică, de ce spatele fragmentului apare azi frumos lustruit, pe un loc neexpus vederii, pe cînd profilele ce separă scenele din față sînt dăltuite neglijent.

Fața sculptată s-a împărțit de pietrar în mai multe zone destinate a conține scene mitice și de cult ale zeilor respectivi. Compartimentarea este realizată cu profile simple, trasate greoi, mai late fiind cele de la bază și margini. Din repertoriul monumentului s-au păstrat parțial scene din zona centrală și din cea inferioară.

Din prima zonă rămîne o simplă dungă puternic reliefată, dispusă orizontal. Aici identificăm un picior al dușmanului învins de Cavalerul danubian din stînga, doborît cu fața la pămînt și călcat în copitele calului de către zeul victorios.

În a doua zonă sculpturală, identificarea elementelor rămase se face prin analogii cu o serie de alte reprezentări ale monumentelor închinete acestor zei cavaleri. Pe fragmentul din muzeul ploieștean, ele sînt abia schițate, dar totuși inteligibile. Începînd de la stînga spre dreapta, se pot identifica următoarele figurații :

Redată în profil spre dreapta se vede o pasăre (cocoșul), stînd pe un obiect de formă alungită și modelat în silueta unui cap de animal așezat orizontal pe pămînt. Acest ultim obiect poate fi identificat cu capul berbecului, element frecvent întîlnit în repertoriul de cult al Cavalerilor danubieni.

Urmează silueta unei femei stînd în picioare, cu capul în profil spre dreapta, cu o mîină schițată izolat de corp și purtînd o rochie ce-i cade pînă

la pământ. Legată de scena ce urmează și de locul în care a fost plasată, ea reprezintă pe zeița Nemesis, care ducea un deget spre buze, ca simbol al secretului și liniștei, momente impuse de actul inițierii în misterele zeilor cavaleri. De acest act important al divinității se leagă și unica preocupare a pietrarului de a schița, izolată de corp, mîna dreaptă a zeiței Nemesis, pe care o duce spre gură, spre a indica taina sacră.

Din scena următoare identificăm un personaj stînd în picioare, privind în față, cu mîna dreaptă întinsă orizontal în latul pieptului, pentru a susține un obiect atîrnat, acum rupt. La același nivel cu acest personaj stătea, pe al doilea plan, tot în picioare, un alt om, din care putem vedea numai o parte din cap, păstrată pe dunga de ruptură a fragmentului. Tot prin analogii cu alte monumente similare conservate intact, aici se localizează în mod sigur, obișnuita scenă a „morții simbolice” a inițiatului în mistere. Ca și pe fragmentul nostru, acest tablou se întîlnește în centrul zonei inferioare a repertoriului. În el apar regulat doi oameni în picioare, care susțin în poziție verticală o piele de berbec. Înapoia acestei piei stătea îngenunchiat mistul supus acestui act.

Elementele sculpturale ale monumentului nostru erau atît de sumar dăltuite, încît înțelegerea lor devenea dificilă chiar și pentru cei antici, cunoscători ai mitului, emblemelor și actelor de inițiere legate de acest enigmatic cult. Deaceia, se impunea de la sine completarea detaliilor sculpturale prin policromie, tehnică foarte mult uzitată de pietrarii antici, atunci cînd dalta ceda locul penelului. Hainele și anumite detalii faciale ale personajelor descrise mai sus, vor fi fost astfel completate cu vopsea, azi dispărută. Atari monumente se confecționau în serie. Pietrarii căutau în pripă o placă de marmoră sau calcar, luată adesea din monumente mai vechi, pe care schițau repede cu dalta și după un anumit șablon, elemente din religia zeilor, pe care, pentru mai mult efect le vopseau. Ca inspirație dispuneau de unele albume ce circulau printre ei. Cum aceste monumente religioase constituiau ex voturi depuse de credincioși în sanctuare, pretențiile clienților nu erau excesive, în ceea ce privește execuția artistică și tehnică. .

Fragmentul sculptural din Muzeul de istorie Ploiești face parte dintr-o grupă de monumente religioase rar întîlnite în provinciile dunărene ale imperiului roman. Cultul acesta apare în secolele II—IV e.n., și numai în valea Dunării inferioare. Pînă în anul 1937, se cunoșteau doar 134 reprezentări legate de acest cult, adunate atunci și interpretate într-o lucrare de proporții mai mari, de către autorul acestor rînduri¹. De atunci, s-au mai descoperit circa 20—25 atari monumente, care nu aduc nimic nou din punct de vedere istoric-religios, față de ceea ce se știa pînă aci.

Cultul cavalerilor danubieni se formează plastic în prima jumătate a secolului al II-lea e.n., din elemente religioase împrumutate dintr-o serie de culte misteriozofice, sincretizate și grupate în jurul unui mit local tragic.

¹ D. Tudor, *I Cavalieri danubiani, în Ephemeris Dacoromana*, VII, p. 189—356 și VIII, p. 445—449, Roma, 1937 și 1938 (teză de doctorat).

Relief fragmentar din marmoră, rupt dintr-o placă închinată „Cavalerilor danubieni“.

Mitul, ceremonialul de cult public, desfășurarea inițierii în tainele secrete ale zeilor și dogma soteriologică ale acestei religii, rămân și azi pentru cercetători o mare enigmă. Numele zeilor nu era permis a fi scris pe monumente și poate, nici rostit în public. Așa se face că noi nu cunoaștem azi numele antic al celor trei divinități principale ale acestei religii, pe care o putem studia numai după modeste și enigmatice reprezentări lăsate pe tăblițe de piatră, argilă, plumb și bronz. Avându-se în vedere aspectul iconografic și regiunea de răspândire a cultului, divinitățile respective au fost numite recent de către cercetători *Cavaleri danubieni*.

În această religie se adora o triadă divină. Ea era compusă dintr-o „Mare Zeiță”, plasată cu attributele ei în centrul tăblițelor sculptate. De ea se apropie în schemă eraldică, doi cavaleri, zei războinici, sub copitele cailor cărora apar doborâți la pământ, dușmanii. Prin împrumuturi sincretiste din mitul zeului iranien Mithras și din alte religii solare sau soteriologice orientale, grecești și romane, acest cult a devenit cu timpul foarte complicat. Ca toate religiile mistice și de caracter sincretist, tindea și el ca să înglobeze o serie de zei, ca Nemesis, Hekate, Marte, Mercurius etc. De asemenea, cultul Cavalerilor danubieni a împrumutat o serie de practici de ritual, embleme, simboale religioase, adorarea unor abstracțiuni etc. După modelul religiilor soteriologice iranien și orientale, cultul Cavalerilor danubieni și-a organizat și un ceremonial pentru inițierea credincioșilor, într-un complicat sistem de mistere organizate pe trei grade. Din scenele desfășurării inițierii în misterele soteriologice ale zeilor apar momente sculptate pe zonele inferioare ale repertoriului.

În cultul Cavalerilor danubieni, *cocoșul* apare pe tăblițele votive dedicate lor, cu o dublă funcțiune. Ca emblema simbolică a elementului aer, el este pus adesea în asociație cu șarpele, leul și craterul, ultimele trei fiind simbolizarea altor trei elemente din natură: pământul, focul și apa. De cele mai multe ori, pe monumentele noastre, cocoșul are o valoare ctonică, ceea ce și determină prezența sa în scenele inferioare ale repertoriului, acolo unde, prin scena morții simbolice a inițiatului în mistere se face aluzie la lumea subpămînteană. În această ipostază, alături de Nemesis și tabloul morții simbolice, el trebuie înțeles pe fragmentul de la Ploiești.

Berbecul, al cărui cap se găsește plasat sub picioarele cocoșului pe fragmentul nostru, era un animal sacru în cultul Cavalerilor danubieni. Animalul se sacrifică în cinstea celor doi zei, pielea lui servea ca obiect de ceremonial, iar masca lui se purta de unii miști. Unele tablouri ale iconoanelor dedicate zeilor danubieni ne arată că cei ce se inițiau în misterele divinităților, trebuiau adesea să facă o baie cu sînge de berbec, spre a se curăți de păcate (*criobolionul*). Cît de mare importanță avea acest animal în religia zeilor, se constată și din faptul că unul dintre cele trei grade ale misterelelor se numea „berbecul” (*aries*). Cel promovat în acest grad purta în timpul ceremonialului a mască de berbec. O atare funcție, ca obiect de cult, se poate atribui capului de berbec de sub picioarele cocoșului, pe fragmentul ploieștean.

În jurul învățăturii escatologice și actelor ce li se ofereau în timpul ceremonialului secret, cei inițiați trebuiau să păstreze o adîncă tăcere. Simbolul acestui secret de cult și al păstrării liniștei în scenele de mistere este

indicat prin apariția zeiței Nemesis pe fragmentul nostru. Pătrunderea Nemeseidei în cultul Cavalerilor danubieni a fost înlesnită de caracterul militar al zeilor noștri și de adorațiunea specială de care se bucura ea, în panteonul soldaților romani din secolul al III-lea e.n. În acest secol de criză generală în care intrase societatea sclavagistă romană, Nemesis capătă atribuții magice și de practici oculte care jucau un rol de seamă în cultul Cavalerilor danubieni.

Scena păstrată parțial pe fragmentul nostru, la care asistă Nemesis ca garantă a tăcerii, a fost denumită de specialiști „moartea simbolică” a neofitului introdus în tainele misterelor zeilor. Cel ce primea inițierea în acest grad era supus unor probe de curaj, spre a fi verificat dacă este vrednic de încrederea acceptării lui în rîndul miștilor și a desvelirii secretelor din mistere. El îngenunchia pe un bloc de piatră, era acoperit cu piei de berbec, ca o simulare a morții și înmormîntării sale. Apoi, era supus unor probe de tărie fizică și sufletească, sisteme folosite în multe mistere orientale. Toate acestea trebuiau primite de mist cu sînge rece, pentru a putea fi înscris în rîndul celor ce urmau a cunoaște taina mîntuirii. În chip neașteptat, prin îndepărtarea pielei de berbec, i se puneau inițiatului în față, o serie de scene înspăimîntătoare ca aspect, i se trecea pe lîngă corpul nud, fierul rece și ascuțit al unei săbii sau corpul unui șarpe, putea fi flagelat ș.a.m.d., acte, față de care el nu trebuia să arate nici un fel de frică. Preoții organizatori de atari încercări fizice și sufletești (mistagogii) erau mari maeștri în montarea de ceremoniale secrete care atrăgeau și zăpăceau mințile naive, inculte și superstițioase ale credincioșilor. După trecerea cu succes de atari probe, preoții comunicau oral celui acceptat în rîndul miștilor escatologia oferită în lumea viitoare de zeii tutelari ai cultului.

Conținutul cultului devine din ce în ce mai bogat în secolul al III-lea e.n., pe măsură ce criza social-economică apasă cu putere pe umerii claselor de jos, exploatare în cadrul statului sclavagist roman. Acești oameni oropiți și cu o slabă cunoștință asupra lumii și vieții, alergau cu grămada în rîndurile celor ce se inițiau în tainele misterelor unor zei sotereologici. Acolo li se promitea egalitatea socială și o viață fără griji materiale, pe care urmau să le capete într-o lume de după moarte.

Astfel, micul fragment sculptural ploieștean constituie și el, un document important și rar, rămas de la o ofrandă dusă într-un sanctuar închinat zeilor Cavaleri danubieni, de un adept, anonim ca și divinitățile acestei religii misterioase, prin secolul al III-lea e.n.

ÎN LEGĂTURĂ CU UN SEMN DE PE UN VAS PREFEUDAL DIN SPECIA CENUȘIE DE LA TÎRȘOR

N. CONȘTANTINESCU

Vechiul Tîrșor, din preajma Ploieștilor, a intrat în literatura istorică din țara noastră ca un important centru economic și politic al Țării Românești, în secolele XV și XVI. Dar Tîrșorul, așa cum au dovedit cercetările arheologice din anii 1956 și 1957, ascunde în vatra sa importante vestigii de cultură materială, care se înscriu cronologic începînd cu sfîrșitul paleoliticului și continuînd apoi cu principalele trepte de civilizație care au urmat — pînă la dispariția orașului medieval, în secolul al XVIII-lea, cînd tîrgul se „sparge”, devenind o siliște părăsită ca atîtea altele¹.

Semnalat sporadic încă în cursul campaniei din anul 1956, materialul arheologic prefeudal și feudal timpuriu a fost recoltat mai din abundență în cursul campaniei din anul 1957. Firește, întrucît săpăturile de la Tîrșor sînt în continuare, e normal ca materialul arheologic și observațiile înregistrate să nu permită încă o privire de sinteză asupra veacurilor din care datează (sec. IX—XI). El poate sugera numai unele ipoteze de lucru și de canalizare a cercetărilor viitoare pe o direcție bine elaborată, privind mai ales problema atît de complexă și de spinoasă a formării și nașterii poporului nostru, respectiv la premisele acestui proces de etnogeneză în corelație și desigur în concordanță cu realitățile istorice în care se încadrează.

Stratul corespunzător nivelului de viață prefeudal și feudal timpuriu de la Tîrșor măsoară o grosime de 0,25—0,40 m. În anumite porțiuni este deranjat de intervențiile ulterioare — gropi, morminte și locuințe feudale. Din cele patru bordeie descoperite pînă în prezent, mai bine păstrat este acela notat cu nr. 3. Vatra acestuia a fost amenajată pe o platformă cruată și avea probabil forma unei potcoave. S-a găsit și un fragment din *gardina* vetrei, executată din lut și măsurînd cca 10 cm înălțime. Ma-

¹ A se vedea I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1 05, *pass.*; C. C. Giurescu, *O biserică a lui Ulad Tepeș la Tîrșor*, Bul. Comis. Mon. Ist., XVII, fasc. 40, 1924, p. 74—75. Pentru date mai ample cf. N. I. Simache, *O străveche așezare din regiunea Ploiești: Tîrșorul*, Ploiești (1957).

terialul ceramic descoperit în bordei și chiar pe vatră datează locuința în sec. X—XI.

Ceramica descoperită în stratul prefeudal și feudal timpuriu de la Tîrșor este foarte variată din punct de vedere tipologic și stilistic. Se distinge o categorie mai inferioară în ce privește tehnica de execuție și alta superioară, lucrată cu roata și bogat ornamentată. Motivele de bază ale ornamentației le constituie linia sinusoidală incizată, dublă sau în bandă, și banda de striuri executate cu pieptenele. Datarea acestei ceramici este încă relativă — sec. IX—XI — prin analogie cu materialele din alte stațiuni din Muntenia și de la Dinogetia². Ea va căpăta un contur mai sigur și se va apropia de datarea absolută în măsura în care se va face microanaliza elementelor stratigrafice ale ceramicii, inclusiv a detaliilor specifice, sesizabil pe cale arheologică, privind tehnica de construcție a bordeielor în corelație cu inventarul de orice fel din cuprinsul lor.

Din categoria a doua a ceramicii evolute de la Tîrșor face parte și așa numita *specie cenușie*, pusă de obicei în legătură cu ceramica de tip Saltovo de pe teritoriul U.R.S.S.³. Este vorba de o ceramică caracteristică, cu pasta bună, consistentă și bine arsă neoxidant, prezentînd un decor de linii lustruite, executate cu un obiect plat, procedeu cunoscut încă din epoca a doua a fierului⁴. Vase de acest tip se găsesc răspândite pe o arie întinsă din țara noastră, în Transilvania (Sebeș, Blandiana, Cluj, Biharia)⁵, în Cîmpia Română — la Ileana — Podari, Putinei⁶ etc., precum și în unele localități din Dobrogea⁷. Mai numeroasă e ceramica de acest tip din Bulgaria — Novi Pazar⁸, Pliska⁹.

Un fragment din această specie cenușie de la Tîrșor, atrage atenția printr-un semn incizat pe umărul unui vas de format mai mare, cu decorul amintit mai sus, plus cîteva caneluri orizontale aplicate către mijlocul vasului. Analogiile de putem stabili cu precizie în vasele descoperite în movila nr. XXXIII de la Pliska, datate în prima jumătate a secolului al IX-lea¹⁰. Aici e cazul să menționăm că în aceeași movilă s-a găsit și un fragment dintr-o amforă pe care s-a zgîriat un semn înrudit ca formă cu acela de la Tîrșor¹¹.

² Cf. studiul interesant al Mariei Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din sec. XI—XII*, SCIV, VIII, 1—4, 1957, p. 270 și urm.

³ *Ibidem*, p. 273—276.

⁴ K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, SCIV, II, 2, 1951, p. 210.

⁵ K. Horedt, *op. cit.*, p. 202; M. Ch.-Comșa, *op. cit.*

⁶ Informații obținute de la Vl. Zirra, respectiv P. Diaconu.

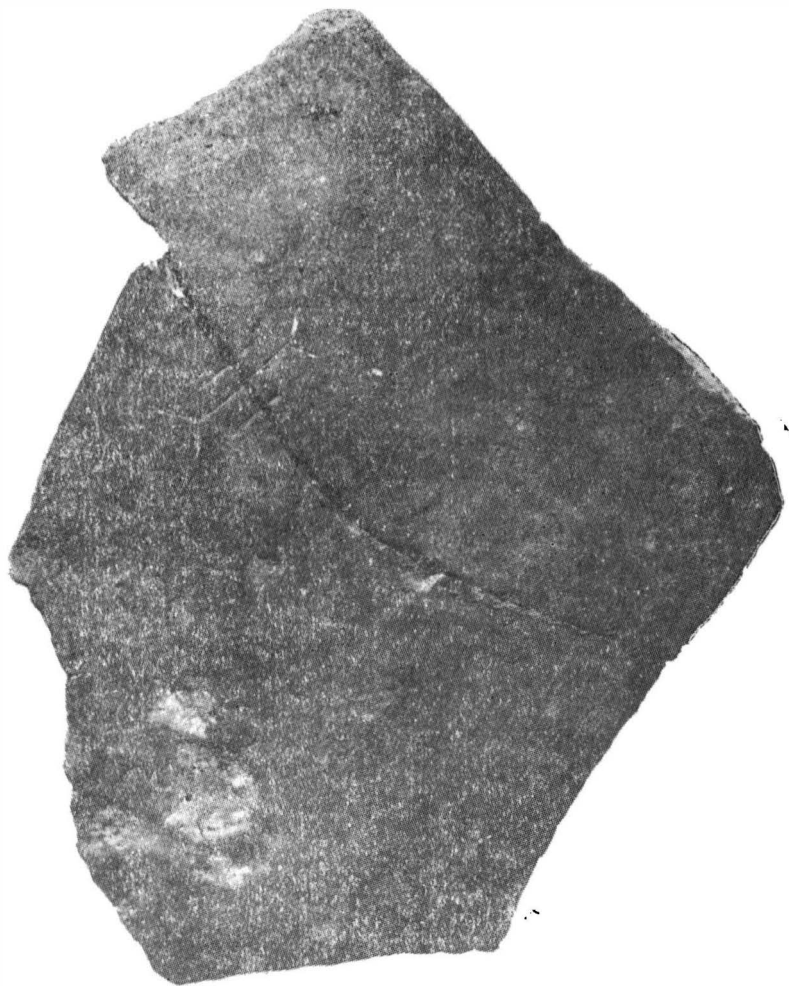
⁷ M. Ch.-Comșa, *op. cit.* (e vorba de grupele Camena și Mircea Vodă. Tot în cîmpia Munteniei — grupele Greaca și Dămăroaia).

⁸ St. Mihailov, *Edin starinen nekropol pri Novi Pazar*, Izvestia — Institut, XX, 1955, p. 293—336. Autorul datează necropola în sec. IV—V și o atribuie sarmaților (p. 336, rez. francez). Cercetări mai noi o plasează în sec. VII—VIII și o atribuie protobulgarilor (N. Mavrodinov, *Razkopki i issledovaniia v Bolgarii za poslednie godi*, SA, XXXIV, p. 137 — ap. M. Comșa, *op. cit.*, p. 274).

⁹ S. Gheorghieva, *Razkopki na moghili XXXIII i XXXII v Pliska*, Izvestia — Institut, XX, 1955, p. 11—41. Autoarea datează materialul arheologic în prima jumătate a sec. IX (p. 40—41, rez. germ.).

¹⁰ *Ibidem*, p. 23, fig. 18/3.

¹¹ *Ibidem*, p. 18, fig. 12—13.

Fig. 1. — Fragment de vas prefeudal din specia cenușie de la Tîrșor, cu un semn zgîriat (graffito).

Sigla de la Tîrșor (fig. 1, 2, 3/17) este compusă din trei linii verticale, cea din mijloc fiind bifurcată la ambele capete. Semnul a fost zgîriat după arderea vasului (graffito). Prezența acestor semne pe vestigii arheologice nu-i o noutate, nici măcar pentru țara noastră. Ele apar frecvent în Bulgaria, în așezările primilor bulgari de la Pliska, Madara, Preslav, Kalugherița, Gözeken etc. În țara noastră sînt documentate pe fondul unor vase de la Dinogetia¹² precum și pe gîtul unor amfore de la Celei¹³. Dincoace de Olt însă semnul apare pentru prima oară la Tîrșor. Ne îngăduim să stăruim ceva mai mult asupra acestor reprezentări.

Mai înainte însă e cazul să reamintim că aceste semne, considerate *protobulgare* pînă de curînd, apar pe diferite categorii arheologice: ceramică (vase, țigle, conducte, cărămizi, greutatea de plasă), pe pietre fasonate și pe tencuieli de ziduri¹⁴ și chiar pe un inel de aur din tezaurul de la Prestovaț (sec. al IX-lea)¹⁵. Nu intră în categoria acestor semne reprezentarea de pe coiful de fier de la Ozana, aflat în colecțiile Muzeului din Kazanlik¹⁶. În privința reprezentării semnului se pot distinge două grupe: una include semnele din Bulgaria, unde obișnuit este redat sub forma 1Y1 (Pliska, Madara, Preslav, Kalugherița) și cu variante (fig. 3 nr. 3, 6, 8, 10, 19). Din această grupă face parte și semnul de la Celei (fig. 3/16). A doua grupă cuprinde semnele de la Dinogetia cu variantele respective (fig. 3/21—22). De această grupă se leagă și semnul de pe vasul de la Tîrșor¹⁷.

Opiniile exprimate în legătură cu semnificația, originea și datarea acestor semne sînt diferite. *Gezá Fehér*, într-un studiu de nuanță șovină consacrat monumentelor protobulgare¹⁸, le consideră ca făcînd parte din scrierea populară a primilor bulgari — idee ce n-a căpătat aderenți nici măcar între arheologii bulgari. ¹⁸ *N. Mavrodinov* acordă acestor sigle o sem-

¹² Folosim aici un material încă inedit, cu aprobarea tov. prof. Gh. Ștefan și concursul tov. P. Diaconu.

¹³ D. Tudor, *Uase „protobulgare“ descoperite în Oltenia*, SCIV, II, 1, 1950, p. 141, fig. 2.

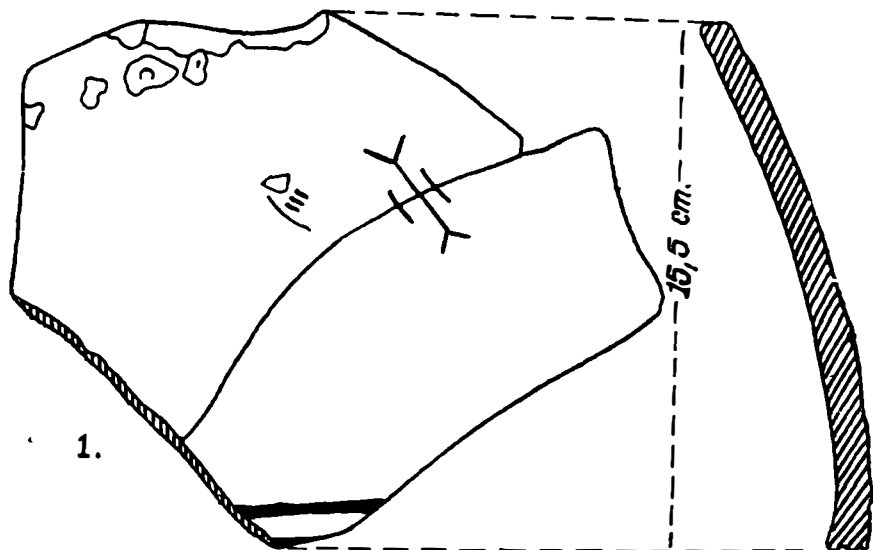
¹⁴ *Gezá Fehér*, *Pametništva na prabŭlgarskata kultura*, *Izvestiia* — Inst., III, 1925, p. 53—59; idem, *Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises*, Arch. Hung., VII, 1931, p. 151 și urm.; Kr. Mijatev, *Krumovijat dvoreț i drughi novootkriti v Pliska*, *Izvestiia-Inst.*, XIV, 1940—1942, p. 80, fig. 146, p. 93, fig. 160; idem, *Slaviianska keramika v Bŭlgariia*, etc., Sofia, 1948, p. 19, fig. 13, p. 20, fig. 14, p. 41, fig. 31; St. Stancev, *Tri novozakriti țarkvi v Preslav*, *Razkopki i prouciv.*, III, 1948, p. 85, fig. 11; idem, *Domašnata keramika ot Preslav*, *ibid.*, p. 142, 143, fig. 20, p. 144, fig. 21, etc., etc.

¹⁵ N. Mavrodinov, *Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklos*, Arch. Hung., XXIX, 1943, p. 78, fig. 43/2, p. 83, fig. 46.

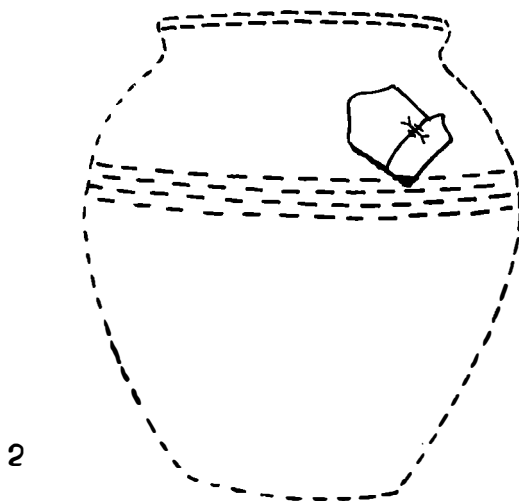
¹⁶ N. Mavrodinov, *Razkopki i prouvaniia v Pliska*, Razk. i prouciv., III, 1948, p. 165, fig. 2. Credem că semnul de pe coif (numit de N. M. chiar „semn cnezal“) reprezintă în realitate o schiță antropoică, mai ales că liniile care încadrează lateral semnul Y sînt dispuse orizontal, indicînd deci doi ochi. Mai mult, se pare că la piciorul semnului Y se află deoparte și de alta cîte o proeminență, indicînd așadar fosele nazale.

¹⁷ În cadrul semnelor de la Slon (fig. 3/18) figurează reprezentarea de pe fundul vaselor de la Dinogetia — deci o legătură se poate stabili și cu semnul de la Tîrșor (cf. Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, pl. Z. Semnul nr. 16 din rîndul de sus este furca cu patru brațe documentată și la Celei).

¹⁸ *Les monuments...*, p. 152.

1.

2

Fig. 2. — Fragment de vas de la Tîrghsor (1) și reconstituirea formei vasului după
exemplare asemănătoare de la Pliska (2).

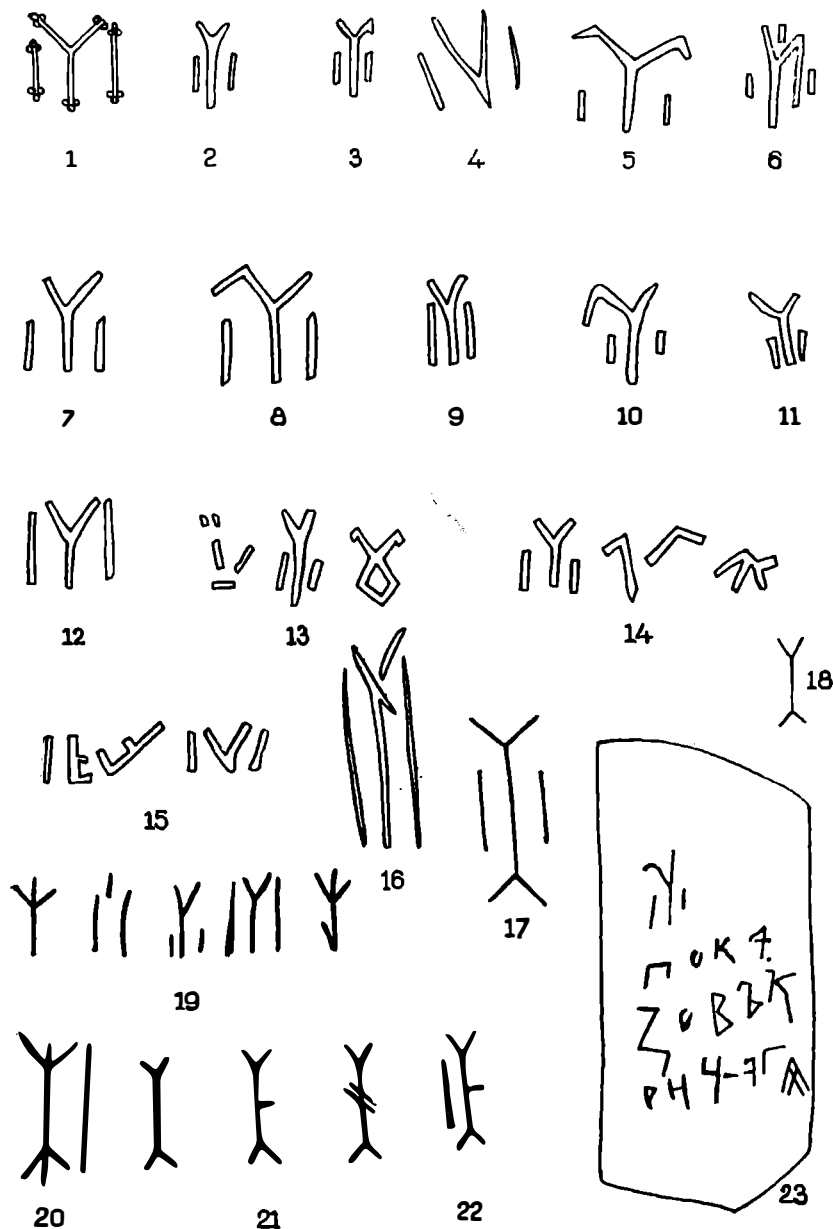

Fig. 3. — Semne înrūdite cu sigla de la Tîrșgor, documentate în spațiul balcano-dunărean: 1. Prestovaț; 2—6. Pliska; 7—9 „Madara”; 10—11. Kalugherita; 12. Preslav; 13. Gözeken; 14. Pliska; 15. Kırki-jaba; 16. Celei; 17. Tîrșgor; 18. Slon; 19. Bial-Briag (Preslav); 20. Țaricin; 21. Dinogetia-Garvăn (în relief, pe fundul vaselor); 22. Dinogetia (pe o greutate de plasă) și 23. Pliska.

nificație „dacă nu alfabetică sau silabică, cel puțin una simbolică”¹⁹, iar *St. Stancev* le socotește în categoria semnelor de meșteri protobulgari, opinând chiar că prezența siglei non-slave Y ar arăta o dependență economică a meșterului față de un mare proprietar sau față de familia lui²⁰. În sfârșit, *D. Tudor* consideră că „nu le putem interpreta decât ca semne magico-religioase, folosite de populația necreștină. Semnificativ pentru acest fapt”, continuă d-sa, „este prezența acestor semne în sanctuarul păgîn de la Madara și dispariția lor odată cu creștinarea lui Boris-Mihail”²¹. În legătură cu vasele de la Celei, autorul se raliază părerii exprimate de *Kr. Mijatev* după care „în aceste vase trebuie să vedem o ceramică slavă, împrumutată din olăria greco-romană”²², ajungînd la concluzia că semnele ca și vasele pe care le poartă n-au nimic comun cu protobulgarii „decît prin faptul că au putut pătrunde în această regiune odată cu anexiunile lui Krum și Omurtag”²³.

În același fel vede problema și arheologul bulgar *Stamen Mihailov*. El publică un fragment din toarta unei amfore pe care s-a gravat o inscripție slavă precedată de semnul IYI (fig. 3/23) — datată în sec. XI—XII, după caracterele paleografice²⁴, de unde se vede că semnele persistă și după creștinarea bulgarilor și apariția alfabetului slav.

Din cele relatate pînă aici reiese că problema semnelor de pe unele monumente arheologice ale vechii feudalități balcano-dunărene rămîne încă deschisă. Am putea însă opina că în rezolvarea ei trebuie avută în vedere și populația autohtonă din această regiune. În afară de faptul că fondul local străvechi se face simțit din plin în aspectul și structura ceramicii cenușii de pe ambele maluri ale Dunării — ne-a reținut atenția împrejurarea că un semn din familia acelora amintite mai sus se află documentat cu mult înainte, în secolul al VI-lea, în asociere cu altele, pe cărămizile bazilicii vechi creștine de la *Țaricin* din Serbia (fig. 3/20)²⁵. Săpăturile efectuate în această localitate antică au scos la iveală numeroase vestigii care se datează cu monede începînd din vremea împăratului *Anastasius* pînă la *Mauriciu Tiberiu*²⁶. E greu de presupus că meșterii care au lucrat la bazilica de la *Țaricin*, în vremea lui *Justinian*, au fost slavi — încă păgîni. Oricum, acești meșteri vor fi avut semnele lor, inspirate din tezaurul cultural bizantin; cu timpul, ele vor fi fost preluate de către slavi și poate chiar de primii bulgari.

¹⁹ *Le trésor protobulgar...*, p. 82.

²⁰ *Grănciarski znači ot Pliska, Madara i Preslav, Razk. i prouciv.*, III, 1948, p. 246 (rez. franc.).

²¹ *Op. cit.*, p. 147.

²² *Ibidem*, p. 148.

²³ *Ibidem*, p. 151.

²⁴ *St. Mihailov, Arheologhiceski materiali ot Pliska, Izvestiia-Inst.*, XX, 1955, p. 81, fig. 29, p. 178 (rez. franc.).

²⁵ cf. *Nevenka Spremo-Petrović, Bazilika sa kriptom u Țaricinom gradu, Starinar*, seria nouă, III—IV/1952—1953, Belgrad, 1955, p. 169—180 (fig. 7, p. 172).

²⁶ *Dj. Mano-Zisi, Iskoponja na Țaricinu gradu, 1949—1952 godine*, ibidem, p. 167 (rez. franc.).

Vasul cenușiu cu sigla incizată de la Tîrșor credem că provine din importul de la sud de Dunăre. Că este așa ne-o dovedește raritatea lui în complexul feudal timpuriu de la Tîrșor (abia 4—5%). În acest fel vasul reapare în secolul al IX-lea în regiunea de baștină, purtînd pe el un semn care rămîne încă pînă la noi cercetări la fel de cenușiu ca și vasul însuși.

EVENIMENTELE CARE AU DUS LA DOMNIA LUI ANTONIE VODĂ DIN POPEȘTII PRAHOVEI

profesor universitar ION IONAȘCU

După ce Grigore Vodă Ghica părăsi Țara Românească, un schimniceaș veni la București, pe la 21 noiembrie 1664, să anunțe norodul că Poarta a demis pe fugar și un voievod nou va urma¹. Dorința boierilor ce au mers la Adrianopol de a li se da domn un boier de țară, fu respinsă de sultan, care numi pe Radu Leon, un fiu din flori al lui Leon Tomșa².

În februarie 1665, Radu vodă sosi în Capitală și căută să-și alcătuiască un sfat domnesc în care să intre reprezentanți ai celor două tabere vrăjmașe, înființarea avînd-o Cantacuzinii, care nu vor fi fost străini de intrigile ce au făcut să cadă candidatura obscurului Dumitrașco de la Căpăținești.

Dar noul domn, sărac și plin de datorii, îndată ce luă cîrma Țării Românești se și apucă să strîngă avere, aplicînd sistemul înmulțirii și majorării dărilor, mîncînd țara cu tot felul de meșteșuguri³. Pe lîngă pasiunea acumulării, el o avea și pe aceea a traiului în lux și desfătare, petrecînd bine „în plimbări, pe baltă la vînători, în ospete pre la unii alții⁴. Și doamna lui Radu iubea viața de petreceri și pompă nemăsurată, pentru care fapt fusese obligată de Poartă cînd venea spre țară, să se întoarcă din Adrianopol la Constantinopol, cu tot alaiul impozant de care era însoțită⁵.

Pe lîngă modul cum Radu sfida sărăcia țării, se adăuga originea lui grecească și slăbiciunea ce arăta față de numeroși reprezentanți ai acestei nații, cu care își făcea intrarea „cu pompă mare” în București⁶.

¹ Ghica a părăsit țara la 20 noiembrie. La 13/23 nov., Stroe vornicul scria, din Transilvania, judeului de la Brașov că a fost vestit de venirea ceașului de scaun în București (N. Iorga, *Brașovul și românii*, în *Studii și documente*, vol. X, București, 1905, p. 295).

² N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ed. 2, vol. II, București, 1930, p. 173.

³ *Istoria Țării Românești*, ed. C. Grecescu — D. Simonescu, București, 1960, p. 155.

⁴ *Istoriile Domnilor Țării Românești*, de Radu Popescu, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 133.

⁵ Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. III, București, 1884, p. 263.

⁶ *Istoriile...*, *ibid.*

În contra lui, chiar de la început s-au ridicat murmure. Cei mai îndrăgii erau puternicii frați Cantacuzino, în frunte cu Drăghici, cărui voievodul i-a oferit demnitatea de vel spătar, pe care a ocupat-o pînă la moarte. Acest fiu al postelnicului lupta pentru corectarea purtării domnului, îi atrăgea atenția că s-ar putea produce contra lui, la un moment dat, o reacțiune tot așa de aprigă ca și aceea din vremea lui Leon Vodă Tomaș, dar nu avea temperamentul unui răzvrătit. Așa se și explică faptul că atîta timp cît a trăit Drăghici, Cantacuzinii n-au pornit lupta deschisă contra Stridiagiului. Ceea ce acest vlăstar cantacuzinesc a cerut lui Radu cu toată energia, a fost ca voievodul să poruncească judecarea celor care au uneltit pe lîngă Grigore Ghica pentru omorîrea bătrînului postelnic.

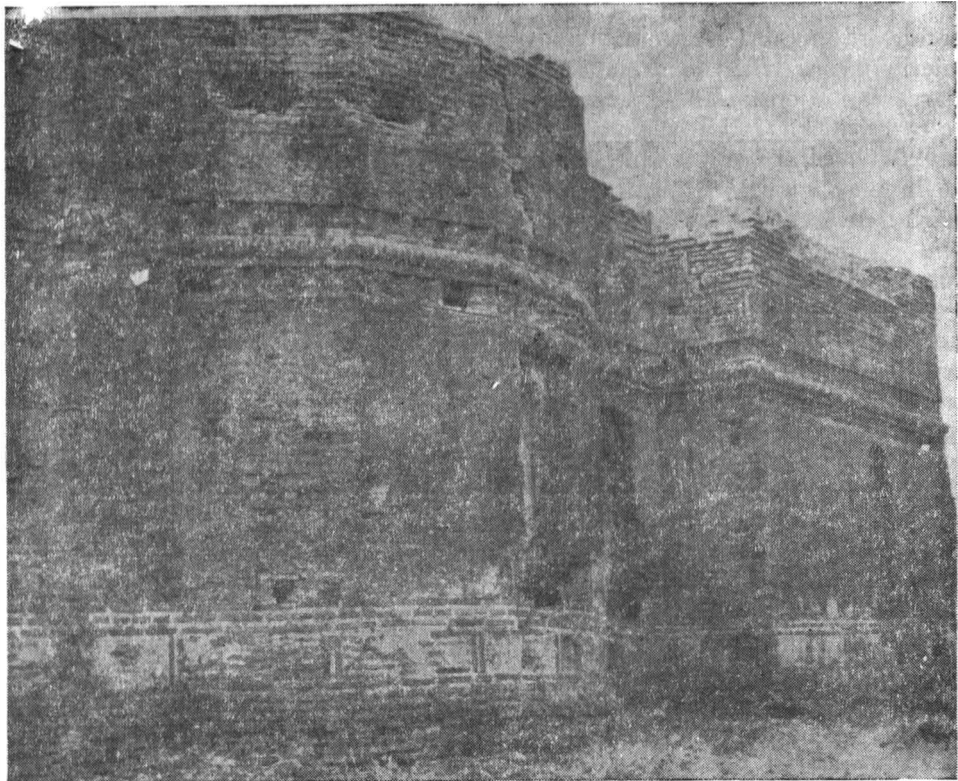
Dar Radu Leon s-a lăsat convins cu mare greutate și numai pentru jumătăți de măsură, căci insistențele șefului partidei Cantacuzinilor se întîlneau la vodă cu acelea ale taberei adverse, care avea în faunte pe banul Gheorghe Băleanu și pe însuși unul din principalii acuzați, Stroe Leurdeanu. Acesta, aflîndu-se în Transilvania cînd s-a petrecut părăsirea scaunului domnesc de către Ghica⁷, de cum a auzit că este vorba să vină domn nou, în persoana lui Radu, a și venit în țară, astfel că la patru zile după așezarea domnului în scaun, el va face parte din divan⁸, ocupînd demnitatea de mare vornic după Gheorghe Băleanu, uns cu bănia cea mare. Pe lîngă aceștia, din grupul lor mai intrau în divanul din 19 februarie 1665: Neagoe vel clucer Șecuianu și Ivașco vel sluger Băleanu. Partida cantacuzinilor era reprezentată prin: Drăghici Cantacuzino vel spătar, Radu Crețulescu vel logofăt, ginere al postelnicului, Mareș Băjesou vel vistier cuscru lui Drăghici, căci Pirvu Cantacuzino s-a însurat cu Ilinca Băjesou, Șerban Cantacuzino vel postelnic, Papa Grecianu vel comis și Stoian Florescu vel pitar, alt cumnat al Cantacuzinilor. Nu se pot preciza sentimentele lui Badea Vlădescu vel paharnic. Oricum, este sigur că nu aparținea Bălăcenilor, cum s-a afirmat⁹, deoarece Badea Bălăceanu apare într-un zăpis chiar din acest timp cu dregătoria de vel agă¹⁰. În ce privește pe Iordache vel stolnic Pîrșcoveanu, membru al unei familii grecești mai recent așezată în țară, s-ar putea să fi fost ostil Cantacuzinilor. Partida Bălenilor se găsea, ce-i drept, în inferioritate, nu însă absentă. Și pentru sentimentele ei filogrecești nu dispăreau ușuratecoului grec Radu Leon.

⁷ Iorga, *Studii și doc.*, X, p. 295.

⁸ Hrisov din 16/26 febr. 1665 în „Rev. pt. istorie, arheologie și filologie”, XIII, p. 51.

⁹ I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, p. 34, nr. 132.

¹⁰ *Inedit* din aprilie 1665, la Arh. St. Buc., *M-reă Cotmeana*, III/3. Există o lucrare a lui G. Ghibănescu (*Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în sec. XVII*, în „Arhiva din Iași”, anii 1915—1922), care ar fi foarte utilă, dacă ar fi întocmită științific. Fiind plină de erori, trebuie consultată cu mare atenție. În divanul pe 1665, apar doi paharnici, cînd în realitate este vorba de un paharnic Badea și un Iordache stolnic, nu paharnic, acesta din familia Pîrșcoveanu, Șerban Cantacuzino e arătat paharnic, în loc de postelnic. Menționează un Badea vel comis în 1665 de care n-am cunoștință. Nu există un „Gheorghe Dumitrașco” uricar, cum susține autorul, iar pe pretendentul la tronul muntean, vacant în urma lui Grigore Ghica, îl chema „Dumitrașco Buzoianul”, iar nu „Radu Buzoianul” (Cf. „Arhiva Societății istorico-filologice din Iași”, anul XXVIII, 1921, p. 180).

Ruinele Bisericii Albe, monument de arhitectură din sec. al XVI-lea — Tîrgșorul Vechi.

De aceea vom vedea că abia după un an și cîteva luni, Radu se va decide să supună Adunării de obște, compusă din chiriarii, egumeni, boieri mari și boieri mici, cercetarea împrejurărilor care au dus la sugrumarea lui Constantin postelnicul Cantacuzino. Dar Adunarea, în actul pe care l-a dat, iscălit și de Stroe Leurdeanu, se mulțumește să pomenească de „diavolul, pizmașul sufletelor oamenilor“, ce „intră în inimile unora de le puse gînd de vânzare sîngelui“ și de cînta lui Grigorie Vodă și mărturisirea lui în fața mitropolitului Ștefan, că „fără de nici o vină l-au omorît, nedîndu-i răsufu acei răi îndemnători“¹¹, despre al căror nume nu se amintește nimic.

Înainte de a se trece la această hotărîre, domnul a procedat la o modificare a divanului, din care la începutul anului 1666 lipsesc: Stroe Leurdeanu, înlocuit la vornicie cu Mareș Băjescu; Iordache Pîrșcoveanu, dregătoria de vel stolnic ocupînd-o, în ianuarie-martie, un Dumitrașco, apoi Gheorghe Ghețea, socrul lui Șerban; Badea, schimbat la păhărnicia mare cu Necula Sofialău, grecul care va accentua mai mult prin purtarea lui, dușmănia între cele două tabere; Papa Grecianu, al cărui loc de vel comis îl ocupă un Gheorghe (Drugănescu)¹² și Ivașco Băleanu, care lasă dregătoria de vel sluger unui Badea, probabil Bălăceanu. La vistieria mare fu așezat iarăși un grec, Ianache Hartofilax¹³. Se constată, deci, o slăbire a partidei Bălenilor, compensată însă cu o creștere a influenței grecești la Curte prin introducerea în divan a lui Necula Sofialău¹⁴ și Ianache (Hartofilax)¹⁵.

De bună seamă, maniera de lucru a lui Radu n-a mulțumit pe Cantacuzini, fapt ce putea agrava situația voievodului la Poartă. În primăvara

¹¹ Act din aprilie 1664 în *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. I, București 1845, p. 398—401; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 65—69, nr. XXVII.

¹² Era de origine grecească, pare-se, deoarece într-un divan din 28 iulie 1670 acest Gheorghe, vel vornic acum, mai are un al doilea nume „Rodos“ (Arh. St. Buc., *Mitropolia București*, pac. XVIII/5 netrebnice). Din „Istoria Țării Românești“ se vede că acest dregător era, în 1672, socrul lui Matei aga Cantacuzino, unul din fiii mai mici ai postelnicului (*Mag. istoric*, vol. V, p. 8, 11; cf. și Radu Grecianu, *Viața lui Const. Vodă Brîncoveanu*, București 1906, p. 200, n. 3).

¹³ Documente din: 1666 ianuarie 8 („*Rev. pt. ist., arheologie și filologie*“, vol. XIII, p. 53), februarie 26 (I. C. Filitti, *Arhiva Cantacuzino*, p. 288—289); martie 7 (*Inedit* în fosta Arhivă a Eforiei Spit. Civile din București); mai 15 (*Inedit* Arh. St., M-rea Radu Vodă, XIX-ter/15). 19 și 25, Acad. R. S. România, pac. CCVI/50—51, iulie 1 și 12 (Arh. E.S.C., carton negru 40; Acad. R.S.R. ms. 2083, f. 193 r.v.); august 28 (*Inedit*. Arh. St. Radu Vodă, pac. XIX/16), noiembrie 25 (*Inedit*, Fosta Eforie a Spit. Civile, necatalogat). La Ghibănescu (*Divanurile* în „Arhiva din Iași“, XXVIII, p. 1818) figurează tot anul ca sluger, Ivașco Băleanu, apoi vel pitar este un „Badea Ioan“, dregător de divan inexistent.

¹⁴ Acesta era nepotul unui cunoscut neațător bucureștean Manu, staroste de neguțători în anul 1667, cînd nepotul juca un important rol politic. Necula a avut două fete: Lațcarina și Roxana (I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la Colțea*, București 1941, p. 46). Semnalează faptul că Filitti îl consideră (*Arhiva Cantacuzino*, p. 55, n. 2) aparținînd familiei Sofianò, dar socot insuficiente probele. Proasta stare a Principatelor, datorită domnurilor greci și anturajului grecesc este semnalată și într-un raport din Viena, la 14 noiembrie 1666 (E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. V, p. 115).

¹⁵ Identificarea aparține lui Filitti (*op. cit.*, p. 324, indice).

Antonie Vodă din Popești Prahovei, domn al Țării Românești (1669—1672).

acestui an, Sultanul Mohamed IV informat că Gheorghe Duca din Moldova ar fi urmărit, împreună cu tătarii din Crimeea, o apropiere de ruși, îl mazili¹⁶, fără să știe că Duca tot ce făcuse, numai în înțelegere cu marele vizir Köprülü făcuse¹⁷. Dar vizirul călătorea atunci prin Asia Mică în drum spre Creta¹⁸ și Duca pierdu tronul, în favoarea lui Iliș Alexandru, fiul lui Alexandru Vodă Iliș, pe care tocmai îl ducea la lăcașul de veci în Constantinopol, când îi sosi vestea că i s-a dat domnia Moldovei¹⁹. La 20/30 iulie noul domn, bizar prin felul lui de viață și maniera de a cîrmui, neștiind o vorbă din limba țării, apărea în Iași pentru o domnie de doi ani și cîteva luni (1666—1668)²⁰.

Gîndul că o soartă asemănătoare cu a Ducăi Vodă l-ar putea lovi, făcu pe Radu să-și îndrepte mai atent privirea spre Cantacuzini, mai ales că termenul de trei ani, acordat pentru domnie, se apropia. În acest scop, el se hotărî să le dea o carte domnească, la 8/18 septembrie 1666, în care — după ce arată că postelnicul Cantacuzino a fost ucis de Ghica, „pentru îndrăcita pîră” făcută de „o seamă de boieri rumâni cu o seamă de greci amestecați”, după ce amintește că totodată „au mai vărsat sînge de la unul din feciorii lui” (e vorba de însemnarea la nas a lui Șorban) și i-a prădat de 24.500 taleni, — indică pe Stroe vornicul ca ucigaș al postelnicului și volnicește pe feciorii celui omorît fără vină „să fie răul Stroe vornicul arătat de toți și semnat ca și Cain”²¹.

¹⁶ Casanova, rezident imperial, raportează din Adrianopol împăratului la 25 mai 1666 că Duca a fost înlocuit. Același lucru anunță și Ballarino, Dogelui la 27 mai (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 263 ; Idem, *Documente*, vol. V, p. 110—111, nr. CLXXIII—IV). După Pseudo-Neculai Costin (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Kogălniceanu, vol. II, Iași 1845, p. 6) i s-a dat steag de domnie la Adrianopol de către Sultan în ziua de 2/12 mai 1666.

¹⁷ Pseudo-Neculai Costin, *op. cit.*, p. 6 ; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București 1956, p. 128.

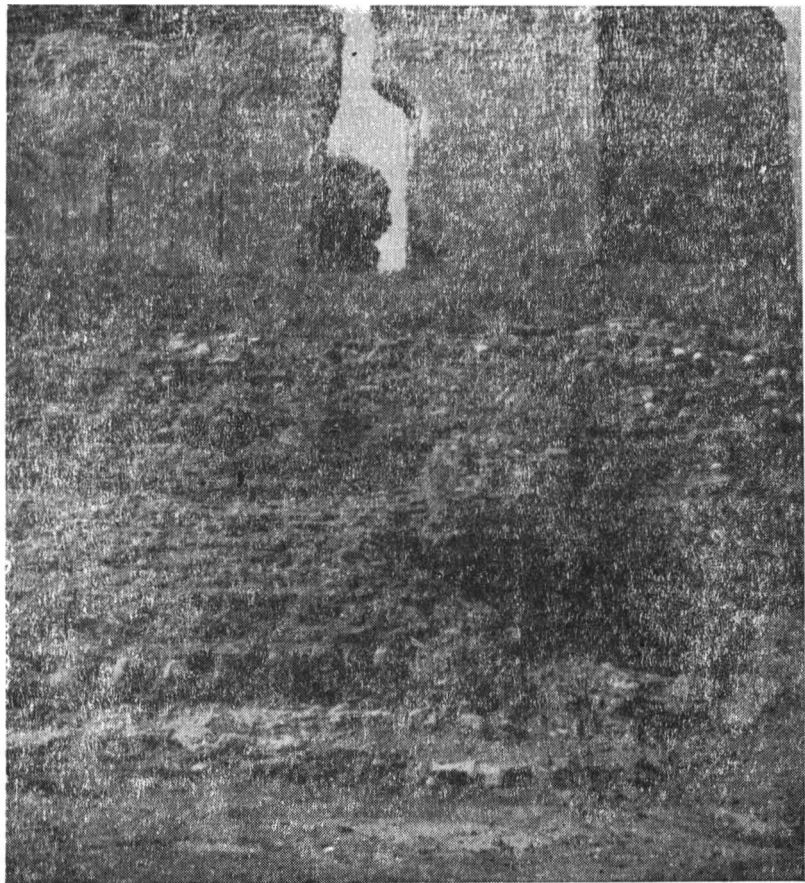
¹⁸ După J. von Hammer (*Geschichte des osmanischen Reiches*, trad. franc. J. T. Hellert, vol. XI, Paris 1838, p. 273), Ahmed a plecat din Adrianopol, cu steagul sfînt, la 14 mai 1666 ; călătorind 4 luni prin Asia Mică și de acolo îmbarcîndu-se pentru Creta, unde ajunge la 3 noiembrie 1666. Dacă data lui Costin ar fi exactă, ar urma că vizirul era în Adrianopol, cînd s-a produs destituirea lui Duca. Cred că e o eroare de datare la Costin de zece zile și că, deci, investirea lui Iliș s-a petrecut la 12/22 mai, dată ce se apropie și de aceea a rapoartelor trimișilor Austriei și Venetiei la Poartă.

¹⁹ Ion Neculce, *Letopisețul...*, p. 129. Radu Popescu (ed. cit. p. 134) strecoară o notă glumeață asupra chipului cum Iliș a primit vestea de domnie, el crezînd că trimișii Porții sînt „niscareva datornici, s-au ascuns în podul casii, și pînă nu s-a dovedit bine că-l chiamă să-l facă domn la Moldova, nu s-au pogorît din pod”. Dionisie Fotino (*Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, vol. III, București 1859, p. 81) scrie că Iliș ajungînd în mare mizerie la Constantinopol „a dat suplică sultanului Mehemet și acesta îi dăte ca de milă domnia pîrintească”.

²⁰ Pseudo-N. Costin, *op. cit.*, p. 6 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 129. Din inscripția grecească a unei anaformite de la Trei Ierarhi aflăm că soția lui Iliș Alexandru era Cantacuzină și se numea „Doamna” (=Domnica) (N. Iorga, *Studii și doc.*, vol. XXII, p. 361). La 28 februarie 1668, Doamna Cantacuzino „Voievoda” (deci Doamna e un apelativ și nu o titlatură) scria soției voievodului Apaffy, trimițîndu-i „ceva lucruri de la Constantinopol” (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București 1930, XI, p. 84, nr. 62).

²¹ *Mag. istoric pentru Dacia*, I, p. 402—404, cu datarea greșită 1668, în loc de 1667 ; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, p. 70—72.

Incinta cetății lui Mircea cel Bătrîn și ruinele mănăstirii Tîrgșor din Tîrgșorul Vechi.

A urmat apoi în toamna anului 1667 călătoria lui Drăghici Cantacuzino la Poartă „ca să-i tocmască lucrul și să-i așeze domnia... și pînă au sosit Radul Vodă cu boierii acolo, iar Drăghici spătarul așăzase toate lucrurile și oîți bani trebuise de poclonul împăratului și al vizirului, toți îi gătise”²².

Vizita lui Radu Leon la Adrianopol, pe la începutul lunii noiembrie²³ a fost extrem de bine primită de Sultan, care tocmai revenea de la o vinătoare, sălbateca lui pasiune, care-i răpea tot timpul, fapt ce-l face pe diacul unguresc Matei să scrie lui Apaffy în 1668, că Sultanul „în fiecare zi vînează, dar cu ceea ce-i sorie vizirul, nu-și bate capul”²⁴.

În acest timp, din cauze ce nu se cunosc precis, Drăghici moare la Constantinopol²⁵ și Radu Leon pierde pe unul din cei mai buni colaboratori. Revenit în țară, în decembrie 1667²⁶, după o absență de două luni, în care timp, sub pretext că vrea să-și vadă casa, s-a plimbat „pen Țarigrad cu pompă domnească să-l vadă prietenii”²⁷, Domnul, crezîndu-se asigurat pe o nouă perioadă de trei ani, n-a respectat convenția făcută cu Drăghici de a alunga din dregătorii pe toți grecii, lăsîndu-i numai în neînsemnatele slujbe de cămăraș și cîhodar²⁸, a început să facă o serie de abuzuri și nelegiuiri, care au produs o vie reacțiune în sinul unei părți importante din clasa dominantă și au dus la mazilirea necumpănitului Stridiagiu.

Este foarte probabil ca mișcarea pornită contra lui Radu Leon să fi fost aranjată de frații Cantacuzino, dar nu-i mai puțin adevărat că și purtarea oribilă a voievodului, cu creșterea dăjdiilor și împovărarea boie-

²² *Istoria Țării Românești*, ed. 1960; Dionisie Fotino, *Istoria gen. a Daciei*, II, p. 117, unde scrie că Drăghici „puse lucrurile la cale prin pașii și oamenii influenți de pe lângă Poartă, cu care el era cunoscut încă de cînd fusese cu tatăl său”.

²³ Raportul lui Casanova către împărat, trimis din Adrianopol la 6 nov. 1667 (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 269).

²⁴ A. Veress, *Documente*, XI, p. 90, nr. 64, raport din 10 iunie.

²⁵ Autorul anonim (*Istoria Țării Românești*, p. 157) susține că Drăghici a fost otrăvit de Nicula Sofialăul și Balasache, opinie îmbrățișată de Dionisie Fotino (*op. cit.*, p. 117), de Mihai banul Cantacuzino (*Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere pînă la anul 1774*, ed. Tunusli, trad. G. Sion, București 1863, p. 151), care afirmă că „l-a înveninat și l-a omorît” numai paharnicul Balasache. În contra acestei opinii se ridică Radu Popescu (*Istoriile...*, ed. 1963, p. 136), admițînd „că a murit de ciumă, precum au și fost, după cum în urmă s-au dovedit”. Pe acesta îl urmează și banul Mihai Cantacuzino (*Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, București 1902, p. 98), afirmînd că „s-a bolnăvit și a murit în Constantinopol, de anoare de la Dumnezeu”. E curioasă lipsa de concordanță între cele două opere ale banului Cantacuzino, cu privire la felul morții lui Drăghici, ascendentul lui Mihai, ceea ce ar putea face să se întrebă cineva dacă această Istorie a Țării Românești, publicată în grecește de frații Tunusli la Viena în 1806 și atribuită de Iorga (*Cronicele muntene. în An. Ac. Rom.*, XXI (1899), p. 413–415) și de alți istorici, genealogistului Mihai Cantacuzino, nu este opera altcuiva.

²⁶ Raportul rezidentului Casanova către împărat, din 15 ianuarie 1668 (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 269–270), lămurind că Radu Leon a avut audiență de plecare la sultan pe data de 15/25 dec. 1667, a doua zi s-a prezentat caimacamului Kara Mustafa, iar la 18/28 dec. a plecat spre Țara Românească. Probabil pe la sfîrșitul lunii era în București.

²⁷ Radu Popescu, *Istoriile...*, *ibid.*

²⁸ *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 156.

**Piatra de mormînt a lui Neagu Postelnicul, din
Mănăstirea Tîrgorul, zidită în 1671 de Antonie
Vodă din Popești Prahovei.**

rilor, cu zapise de datorii înscălite fără să fi luat un ban; cu înfățișarea unui lux nemăsurat, cu aducerea unui număr mai mare de greci în țară și practicarea unor vicii josnice²⁹, nu putea duce decât la dîrza rezistență a boierimii autohtone.

Ca să-și poată procura sumele mari de bani de care avea nevoie și să-și poată înzestra Curtea cu tipsii și vase de preț, nelipsindu-i nici fantezia de a-și echipa caii cu șei de aur, Radu s-a aruncat asupra mănăstirilor despoind-le de venituri și de odoare. Nu s-a dat înlături nici chiar de la smulgerea inelelor prețioase din degetele descărnate ale sfîntului Nicodim de la Tismana³⁰. Faptul este menționat nu numai de cronici ci și de acte contemporane³¹. Iar dacă „murise vreun egumen sau călugăr sau boieriu sau neguțătoriu sau jupînese sărace, au măcar fie ce om prost, el numaidecît trimitea și le lua tot ce avea și le scotea la tîrguri de făcea cochivechi³², vînzînd haine și tot ce lua de la unii ca aceia...”³³

În tabăra grecilor³⁴ de pe lîngă Radu se găsea și Stroe Leurdeanu, care potrivit Letopiseșului Cantacuzinesc — ar fi sugerat Sofialăului, lui Balasache și Domnului ideea repetării măcelului pe care Mihnea III îl făcuse printre boierii adversari în vara anului 1659. Se fixase se afirmă, chiar și ziua masacrului: 1/13 decembrie 1668, cînd boierii potrivitnici

²⁹ Idem, p. 158—159; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 137.

³⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 158; D. Fotino, *op. cit.*, II, p. 118. Asupra acestor lucruri, cronicarul partidei adverse nu spune nimic, mărginindu-se să înțepe pe Cantacuzini, care „au început a amesteca lucrurile, precum au fost învățați, și a turbura pre unii den boiari ...și-i îndemna ca să se scoale asupra Radului Vodă și asupra oamenilor lui, să-i scoată afară den țară (care aceasta nu o făcea de alt, fără cît să fie totdeauna ei mai mari)” (Radu Popescu, *op. cit.*, p. 137).

³¹ La 26 apr. 1669, Antonie Vodă porunca lui Preda log. Brătășanul să restituie m-rii Tismana cele 2 inele de aur din degetele sfîntului și alte lucruri de preț, pe care le-a ridicat de la mănăstire în vremea lui Radu Leon (Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București 1909, p. 356).

³² Vînzare la mezat, ca la Țarigrad (N. Iorga, *Ist. Rom.*, VI, p. 269).

³³ *Istoria Țării Românești*, *ibid.*

³⁴ Analizînd divanele anului 1667, constatăm că Necula Sofialăul, vel pah. în 1666, deține dregătoria de vel clucer (*Inedit*. Arh. Stat. Buc., *Radu Vodă*, XIX/17. doc. din 16 aprilie; *Inedit*. Arh. Stat. Buc., *Cotmeana*, II/4, din 22 aprilie; *Inedit*, din 3 iulie; „Arh. Olț.”, II (1923), p. 367, din 4/14 sept.), la păharnicia mare venind în oarecare Manolache, probabil grec, care lipsește din divanul de la 4/14 sept.; Ianache Hartofilax e tot vel vistier. După 4/14 sept. se petrece o modificare a divanului prin ieșirea lui Necula, locul de mare clucer fiind dat lui Neagoe Săcuianu (v. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 100—102, doc. din 1667, fără datarea luni și zilei, dar databil, fiindcă s-a emis după moartea spătarului Drăghici Cantacuzino, deci după noiembrie 1667. Arătîndu-se și locul emiterii București, unde Radu n-a sosit decît pe la finele lui decembrie, actul poate fi datat 30 dec. 1667). Prin eliminarea Sofialăului din divan pentru totdeauna, Radu a dat o oarecare satisfacție taberei Cantacuzinilor, dar a anulat-o repede numind în dregătoria de vel paharnic pe greco-armeanul Balasache (*Inedit* din 31 ian. 1668 la Arh. Stat., *Cotmeana*, III/6), pe care o ocupă pînă la turburările din decembrie, cînd „cartea țării pentru Greci” din 9/19 dec. (Originalul la Arh. Stat., secția istorică) nu menționează nici numele acestuia, nici dregătoria. Și pentru anii 1667—1668 lucrarea lui G. Ghibănescu (*Divanuri*, p. 182—183) este plină de erori.

adunați la Curte aveau să fie gătiți³⁵. Dar Șerban Cantacuzino, fratele și succesorul lui Drăghici la demnitatea de mare spătar, solid la înfățișare și iute în executarea planurilor, fiind informat din vreme de cele ce se unelteau în contra aderenților săi, chemase în taină la București pe căpitanii și pe iuzbașii din țară, și în dimineața zilei destinate măcelului, când boierii adunați la Curte au simțit ce li se pregătise și au fugit la Mitropolie, această oaste a împiedicat repetarea singeroasei scene din 1659, înlesnindu-le scăparea.

Văzînd că lucrurile au luat o formă gravă, Radu Leon trimise soli răzvrătiților pentru împăcare; nesimțîndu-se în stare să continue lupta, scrise și mitropolitului Teodosie, ca să mijlocească destinderea, apoi el însuși veni în mijlocul boierilor agitați și începu tîrguiala compromisului³⁶. După cîteva zile, la 9/19 decembrie 1668, Radu Vodă dădu un întins hrisov³⁷, asemănător cu acela pe care și tatăl său, Leon Vodă Tomșa, fusese silit de țară să-l dea la 23 iulie 1631³⁸, prin care mărturisește „cum toate nevoile și sărăcia țării este de la grecii streini care amestecă domniile și vînd țara fără de milă și o precupețesc cu camete asuprite și dacă vin în țară și apucă la dregătorii, ei nu socotesc să umble după obiceiul țării, ci strică toate lucrurile bune și adaogă legi rele și asuprite și vînzări întru boierimea țării...” și în fruntea acestora el pune pe *Necula Sofialăul* și pe *Balasache*, care „fiind mozarvari, vînd în tot ocazul pe boierii țării la domnia mea cu pîri de cap... și încă țara o au dat în jah”. Domnul jură pe evanghelie, în fața mitropolitului Teodosie și a celor doi episcopi, Serafim al Rîmnicului și Grigorie al Buzăului, că a călcat „acele obiceiuri rele” și le-a „pus toate jos și am scos pe acci greci străini din țară afară ca pe niște oameni răi și neprieteni ai țării”. Apoi hotărăște ca „mănăstirile cele mari și cele mici, care nu sînt închinat... să aibă a-și pune egumeni români..., iar om strein grec să nu fie volnic nimenilea a pune, nici a le închina să fie metoașe altor mănăstiri...”.

Dar acest așezămînt nu avu darul să liniștească pe boierii pămînteni, care nu înțelegeau să împartă dregătorile cu grecii și se îndoiiau de sinceritatea lui Radu Leon. De aceea, la puțină vreme după această „reformă”, Cantacuzinii adună la „sat la Cotroceni”³⁹ pentru „sfat, toată

³⁵ *Istoria Țării Românești*, p. 159. O prezentare largă a modului cum s-au desfășurat evenimentele a făcut-o rezidentul Casanova împăratului german prin scrisorile trimise din Tirnovo (Tesalia) la 14 ian., 3 febr. etc. (Hurmuzachi, *Fragmente*, III, p. 273—275), arătînd că știrile le deține de la agentul (capuchehaia) muntean la Poartă, că originea revoltei au fost grecii de pe lângă Domn, pe care el n-a vroit să-i îndepărteze. Cînd i s-a spus lui Radu că țara nu va mai plăti dările, lucru ce s-a și întîmplat cînd a fost să se trimită haraciul la Poartă, Radu a avut o ieșire violentă, amenințînd că „er wolle unter den Widerspänstigen ein Blutbad anrichten, das bis an die Knie reichen würde” (*op. cit.*, p. 274). Se descrie cum au scăpat boierii de la Curte și au venit „in ein Kloster”, unde au dat alarma, punînd să se tragă clopotele (p. 275).

³⁶ Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 137; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 275 „bat nun mehr Fürst schriftlich den Erzbischof um Mithülfe zur gütlichen Beilegung des Zwiste”.

³⁷ *Magazin istoric*, I, p. 131—134.

³⁸ *Op. cit.*, p. 122—125.

³⁹ În amintirea acestui eveniment va ridica Șerban Cantacuzino o cruce, care în fragmentul de inscripție scăpat de dintele vremii grăește de „țara aceasta domnind-o domnu grec Radu Vodă Leon, făcu atîtea răutăți și curvie...” (G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupeștilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor*, București 1902, p. 293—294).

boierimea țării și cu slujitorii din toate cetele până la 200 de oameni”⁴⁰ și hotărîră să se ducă la Poartă pentru înlocuirea domnului⁴¹.

În vremea aceasta, turcii purtau război în Creta, unde vizirul era dus de aproape trei ani. Ca să fie mai aproape de teatrul de luptă, sultanul Mohamed se deplasase la Ienișer-Larissa, în Tesalia, unde se delecta cu vînătoarea. Solia boierilor munteni veni aici și începu demersurile⁴². Unul dintre ei, Radu vtori logofăt Năsturel, constatînd „că țara noastră este o țară săracă și fără învățătură și oamenii pentru sărăcie nu-și pot da copiii lor la învățătură”, socoti că ar fi bine să se facă o școală pentru învățătura copiilor... la Cîmpulung... mai în laturi”; pentru aceasta închină locul de acolo pe care l-a cumpărat de la Stroe vornicul, bătrînul agitat, care lipsea din delegație⁴³.

Radu Leon aflînd de plecarea boierilor la Poartă, se grăbi să trimită și el doi oameni de încredere, pe Alexandru armașul (Alexianu) și pe Dumitrașco portarul Caramalăul, ca să atragă de partea cauzei sale pe locțiitorul (caimacamul) marelui vizir⁴⁴, Kara Mustafa, care era și cumnat lui Ahmed Köprülü.

Fiindcă Radu avea susținători puternici la Poartă și nu era ușoară înlocuirea lui, boierii au căutat să aibă și ei o persoană influentă și au

⁴⁰ *Letopisetul Cantacuzinesc*, p. 159. Dionisie Fotino (*op. cit.*, II, p. 118) ridică numărul celor adunați la 600. La Hammer (*op. cit.*, XI, p. 268) numărul este același ca în *Cronica cantacuzinească*, dar Casanova raportează împăratului că au plecat la Larissa „dreiszig der angesehensten Landesbojaren” (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 275).

⁴¹ Rezidentul imperial Casanova menționează printre capetele de acuzații contra lui Radu și faptul că siluia femeii și fete „Ehweibern und Jungfrauen Gewalt angethan” (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 275—276). Vestea răscoalei din Țara Românească ajunsese în scurtă vreme la Brașov, cuprinzînd pe lingă lucruri exacte și neadevăruri ca acela că boierii cu țărani alungă pe seimeni de la Curte „nehmen Gefangen die Griechen und Zerhauen die Anfänger der Rebellion; auch den Vaden selbst nehmen sie in Arrest” (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. VI, Brașov 1915, p. 18).

⁴² *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 159; Hammer, *op. cit.*, p. 268; J. Vailant. *La Roumanie*, II, Paris 1844, p. 74; Fotino. *op. cit.*, p. 118; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 275; G. Sincai, *Chronica*, vol. III, ed. II, p. 161; W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. V, Gotha 1857, p. 11; *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 207, admite că boierii au mers la „Țarigrad”.

⁴³ Zapis din 8/18 ian. 1669, scris de Mușat ot Bucșani „u Enișer”, prețios și pentru iscăliturile cînt de faț, care dau posibilitatea să cunoaștem compoziția delegației: banul G. Băleanu, Mareș vornic (Băjescu), Șerban (Cantacuzino), Neagoe (Săcuianu), Papa (Grecianu), Pană aga (Pîrdescu), Pătrașco Bălăceanu, Radu ban (Popescu), Gheorghe stolnic (Ghețea), Vilcu (Grădișteanu), Gheorghe clucer (probabil Negoescu, nepotul lui Antonie vornicul), Matei (Leurdeanu), Barbu sin Danciu post., Ivașco post. (ot Izvor?), Radu log. Șirbei. Tudoran clucer (Vlădescu), Barbu căp. Bădeanu, Antonie vornicul din Popești și Negoști-Prahova (viitorul domn), Stroe căp., Șerban, căp. Popescu, Mușat căp., Ivan log. Lăzureanu și Pătrașco căp. (Bucșanu). Actul s-a publicat de Iorga (*Istoriile domnilor Țării Românești de Const. căpitanul Filipescu*, București 1902, p. 160, nota 2). Pentru școala de la Cîmpulung, vezi Dan I. Simonescu, *Viața literară și culturală a mănăstirii Cîmpulung (Muscel) în trecut*, Cîmpulung 1926; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București 1928, p. 31—32; D. I. Bejan, *Documente de la Arhivele Statului*, 1586—1840, Cîmpulung, f.a., p. 6—9; Pr. Răuțescu, *Cîmpulung-Muscel, Monografie istorică*, Cîmpulung 1943, p. 200—201.

⁴⁴ Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 137. Rezidentul Casanova informează însă că Radu nu se bucura de simpatia marelui vizir, (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 276).

aflat pe un grec Pavel⁴⁵, care nu poate fi aceeași persoană cu „acel Pavlachi, pe care l-am mai întâlnit ca doritor de domnie pentru sine“, cum greșit credea regretatul Iorga⁴⁶, căci dacă e vorba de grecul Pavlachi, care urmărise domnia în locul lui Vasile Lupu, acela a fost ucis de turci pe străzile Țarigradului în 1651, urmat fiind de patriarhul Parthenie⁴⁷, vinovat că susținea planurile nefericitului pretendent. Deci Pavel din 1669 nu poate fi pretendentul din 1650. Dar el nu poate fi nici Pavlache banul ot Clejani, cum greșit socotea un cercetător al pretendenților domnești în sec. XVII⁴⁸, deoarece acesta murise încă înainte de anul 1646⁴⁹.

Grecul Pavel a fost atras de partea opoziției cu tot felul de făgăduieli, printre care și aceea că i se va da lui tronul muntean. Când caimacamul, nelămurit de partea cui se află dreptatea, decise să trimită în Țara Românească pe Halil Aga, capegi-bașa⁵⁰, ca să cerceteze situația și să raporteze, Pavel — fiind prieten cu acesta — îl atrase de partea taberei adverse domnului. Pe de altă parte, nemulțumirii trimis grabnic vorbă partizanilor rămași în țară, ca să aranjeze în calea turcului un spectacol compromițător pentru Radu, ceea ce s-a și petrecut. Reîntorcându-se la împărăție, aga înfățișă caimacamului un raport defavorabil domnului, în urma căruia s-a pronunțat mazierea lui⁵¹.

Între timp, boierii răzvrățiți, cărora li se îngăduise „să-și aleagă domn pre carele vor pofti ei“⁵², căzuseră de acord să propună sultanului pentru scaunul muntean pe bătrînul boier de țară, Antonie vornicul din Popeștii Prahovei. Mergînd în audiență, pe la mijlocul lui martie 1669⁵³, Antonie obținu de la Sultan însemnele domniei, cu care prilej se spune că i s-ar fi recomandat, cu energie, să nu-și asuprească supușii⁵⁴.

⁴⁵ Șincai, *Chronica*, vol. III, p. 161—162; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 138.

⁴⁶ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 270.

⁴⁷ Pericle G. Zerlentis, *Sylogul grec filologic*, Constantinopol, nr. jubiliar pe 1913—1921, p. 223 sqq. apud N. Iorga, *op. cit.*, p. 180.

⁴⁸ M. Ciuntu, *Pretendenții domnești în sec. XVII*, București 1940, p. 86.

⁴⁹ La 5 august 1646, Maria, văduva lui Pavlache banul, cu fiul acestuia din altă căsătorie, Mihalache spătarul, și cu fiul ei, Matei post., închină mănăstirii Babele, unde au adus oasele banului după moarte, moșia Cacaletii-Vlașca (Arh. Stat. Buc., *Mitropolia București*, CVIII/2). Mult mai tîrziu, la 6 iunie 1681, Maria și cu fetele ei, Iliana și Stanca, roagă pe mitropolitul Teodosie, ca să le îngăduie dezgroparea oaselor banului Pavlache de la m-reă Babele, ajunsă pustie, ca să le înhumeze în altă mănăstire, de sigur la Mihai Vodă — București (Arh. Stat., *pac. cit.*/8), căci la 4 martie 1688, Stanca, fata lui Pavlache, neavînd în viață nici frate, nici surori, își închină moșiile ei: Ogrăzeni, Mal, Mălureni, Vadul Lat și Frasin, m-rii Mihai Vodă pentru sufletul părinților, surorilor și fraților ei îngropați toți la această m-re, unde și ea doarește să fie așezată după moarte (Arh. Stat. Buc., *Mihai Vodă*, *pac. XIV/1*). La 22 febr. 1685, Stanca avea de soț pe Preda, căp. Milcoveanu (Arh. Stat., *Mitr. București*, CXX/10), iar la 8 ian. 1688 își spune fostă jupîneasă a lui Ianache vistierul și mărturisește că răposata ei soră a dăruit mitropoliei moșiile Ciohani, Băleni și Milcov din Vlașca. Ea trăia încă în 1703 (Arh. Stat. Buc., *Mitr. București*, *pac. CXX/12* și 14).

⁵⁰ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 276.

⁵¹ Radu Popescu, *ibidem*.

⁵² *Istoria Țării Românești*, ed. cit., p. 160.

⁵³ Hammer (*op. cit.*, XI, p. 268) admite ca dată de plecare pentru domnia lui Antonie Vodă ziua de 13 martie 1669.

⁵⁴ *Idem*, *op. cit.*, p. 269; J. A. Vaillant, *op. cit.*, p. 74—75.

La 28 martie⁵⁵, cei care se legaseră la Cotroceni să nu înceteze lupta până nu vor lăsa țara de stăpânire grecului Radu Leon, plecau spre țară cu un domn pământean, cam bătrîn ce-i drept, dar de măsurat simț politic pe care majoritatea izvoarelor îl va consimni.

Mișcarea boierilor contra lui Radu Leon a avut și un caracter anti-grecesc, urmărind eliminarea grecilor din anturajul domnului și chiar alungarea lui Radu, el însuși un grec mîndru de originea lui. Cei care exercitau o puternică influență pe lângă acest voievod, înclinat spre petreceri zgomotoase și abuzuri fără de limită, erau conaționali lui, Nicolae Sofialăul și Balasache.

Cînd s-a dat acel faimos așezămînt de alungarea grecilor din dregătoriile țării, din 9/19 decembrie 1668⁵⁶, lipseau din divan Ianachi vistiierul și ceilalți doi greci citați⁵⁷, ceea ce însemnează că adversarii pusese rămașa pe ei. Faptul este confirmat de o însemnare sâsească⁵⁸. După plecarea marelui Radu la Constantinopol și așezarea lui Antonie Vodă în scaun, Sofialăul — care se găsea închis la ocnă — fu spînzurat acolo, iar Balasache — probabil cerut — fu trimis la Poartă cu niște dorobanți⁵⁹, dar aceștia lăsîndu-se mituiți „i-au dat drumul Tarigradului”⁶⁰. Cei alți greci mai mărunți, printre ei și Pascale grămăticul, fură supuși la bătaie și palme... striga popa să-l cuminece”. Și de toate aceste torturi, cronicarul — el însuși de origine grec⁶¹ — declară vinovați pe Cantacuzini.

O procedură aspră, față de grecii infiltrați în țară și la dregătorii, sub o altă formă, reiese și din cîteva documente contemporane. Una din vinovățiile lui Radu Leon fu aceea de a fi jefuit bisericile și mănăstirile de odore. Cel mai cunoscut este cazul de la Tismana, unde s-au smuls chiar din degetele sf. Nicodim două inele de aur, unul cu diamant, celălalt cu rubine, încărcîndu-se și multe alte obiecte de aur și argint⁶². Cel însărcinat de Radu cu această operațiune, fu Preda log. Brătășanu, fiul faimosului grec dedat la jefuirea maselor, Ghinea Tzuocala de la Ianina, mare vistiier în domnia lui Matei Basarab, ucis de Seimeni în 1653. După

⁵⁵ Această dată se păstrează într-un raport al rezidentului Casanova (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 276).

⁵⁶ *Magazin istoric pentru Dacia*, I, p. 131—134.

⁵⁷ Arh. Stat. Buc., *Secția istorică*, la partida anului respectiv. În *ms.* 403, f. 23, de la Academia R.S.R. se găsește un hrisov dat de Radu Leon bisericii domnești din Curtea Veche prin care îi confirmă stăpînirea unui loc de prăvălie fost al lui Stan, unchiul unui grămătic Costea. Poartă data 1669 (7177) ian. 13. Divanul este la fel cu acel din ian. 1668, de aceea credem că e vorba de o eroare a copistului. Dacă n-ar fi zăpădit dat de Radu Năsturel la Ienișer, la 8/18 ian. 1669, încălțat de boierii ce figurează și în hrisovul citat, s-ar putea crede că actul e din 1669.

⁵⁸ Auszug aus „*Saeculum decimum septimum*” în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brașov 1915, p. 18.

⁵⁹ Printr-o inadvertență, Iorga afirmă (*Istoria Rom.*, VI, p. 274) că Balasache a fost spînzurat și Nicula expulzat.

⁶⁰ Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 138—39.

⁶¹ Este vorba de Radu Popescu, fiul lui Hrișea vistiierul și nepotul lui Gheorghe vistiierul Cariți.

⁶² *Istoria Țării Românești*, p. 158.

ce Radu a fost mazilit, i s-a cerut de boieri socotcală de acele obiecte de preț și el a jurat că n-a primit de la Preda și un oarecare Roșul decît inelul cu diamante și o tavă de argint pe care le-a și înapoiat m-rii. La 26 aprilie 1669 st. v., Antonie Vodă poruncește lui Brătășanu să restituie toate odoarele ridicate⁶³. Dar acesta nu s-a conformat, căci la 9/19 iulie 1670, domnul îi trimite o nouă poruncă ca să răspundă tot ce au scris boierii că trebuie să dea fiindcă el n-a putut să jure cu cei 6 boieri că Radu Vodă l-a trimis să ridice toate odoarele de la Tismana⁶⁴. După cîteva zile, la 15/20 iulie, Antonie împuternicește pe Dosoftei ecclisiarul de la Tismana, ca împreună cu o slugă domnească să apuce cu strînsoare pe Preda „un om rău și făr-de frica lui Dumnezeu..., tare de cap” „căci n-a ascultat de cantea domnească, să dea toate lucrurile ridicate⁶⁵. Probabil de data aceasta, Preda s-a supus, căci indicii contrarii lipsesc.

La 28 febr. st. v. 1670⁶⁶, Antonie Vodă confirmă stăpînirea lui Matei post., fiul lui Pătru slugerul din Ciorogîrla, peste un loc de case cu pivniță de piatră în București pentru o datorie veche de 761 ughi și jumătate pe care Isar⁶⁷ neguțătorul n-o plătitise lui Pătru sluger. Mai volnicește pe Matei să ia și orice va mai găsi pe urma lui Isar, ca să se despăgubească. Cu acest prilej îi da lui Matei să stăpînească și casele făcute pe acel loc de Iane Grecul Popa⁶⁸ „pentru a lui dreaptă slujbă, iar Iane Grecul *de-au pierdut după al lui vicleșug grecesc, ce s-au aflat voitori de rău acestui pămînt al țării*”.

Se pare că se formase în orașe, mai ales în București, unde o mare parte din neguțători erau greci, un curent de anularea transacțiilor relative la proprietățile trecute din mîna autohtonilor asupra acestor pricepuți oameni de afaceri. În contra stăpînirii unui loc de case din București, de către Cristea, fiul lui Ghionea post., acesta frate cu Iane vistiierul, greci autentici, se ridică Matei și Barbu, fiii lui Nica paharnicul din Poiană, contestîndu-i dreptul și aducînd ca argument esențial prezența unor „slove grecești”⁶⁹.

⁶³ Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909, p. 356.

⁶⁴ *Inedit* Arh. Stat., Tismana, III/18, netrebnice.

⁶⁵ La această dată Preda este arătat cu slujba de ceaș (Arh. Stat Tismana, secția istorică).

⁶⁶ *Inedit*, din 20/30 aprilie 1670 (Arh. Stat. Buc., Radu Vodă, pac. XXIII/5).

⁶⁷ Acest Isar, neguțător apoi cămăraș, cumpără la 4 febr. 1617, împreună cu alt neguțător Ghinea Pepano satul Codreni-Ilfov, de la Sima stolniceasa Buzeasca și de la fratele ei, Chirca pah., ea primind multă „căutare”, două stofe și două pahare de argint, iar Chirca 100 de galbeni (I. Ionașcu, *Răspuns domnului I. C. Filitti cu cîteva acte privind pe boerii Rudeni*, extras din Arh. Olt., pe 1935, p. 13). În vremea lui Matei Basarab Isar cămărașul vinde partea lui din Codreni lui Pană Pepano cu 380 ughi cînd mai vinde acestuia și niște locuri din București (*Inedit*, Arh. St. Buc., *M-reă Bradu*, VI/11); Gen. P. V. Năsturel, *Biserica Stavropoleos*, p. 23; N. Iorga, *Documente bucureștene*, în „Bul. Com. Ist.”, XI (1932), p. 31—32.

⁶⁸ S-ar putea ca acest grec să fie acel „Iane Popa cupețul”, care ajutase la zugrăveala bisericii de la Roata (Vlășca), făcută de Serafim călugărul și destinată a fi așezămînt monahal (*Inedit*, Arh. St. Buc., Stavropoleos, X/18, doc. din 15 iulie 1669).

⁶⁹ *Inedit*, din 20/30 aprilie 1670 (Arh. Stat. Buc., Radu Vodă, pac. XXIII/5).

După moartea lui Pană Pepanò vătaful, fiul călătoritului și instruitului pe la Veneția grec, Pană Pepanò ⁷⁰, căruia (e vorba de tatăl) „pre cale (spre Veneția) i s-au și tămplat de au murit” ⁷¹, neavînd copii, o parte din avere a trecut în posesia surorii lui, Elina (Ilinca), măritată cu Cîrstea, fiul lui Ghidul pîncălabul ⁷², altă parte asupra lui Dona Pepanò ⁷³, unchiul decedatului, unele bijuterii au rămas văduvei, jupîneasa Voica, iar un loc de case cu pivniță de piatră din Tîrgșor, 7 pogoane de vie la Scăeni și 5 vaci sînt lăsate la „*mănăstirea lui Vodă* de la Tîrgșor” fiind vorba aici de Antonie Vodă din Popești. Această împărțeală, făcută de Negoită Cuștiureanu, la 17/27 nov. 1671 ⁷⁴ „când l-au trimis măriea sa vodă de au scris” de Hrîzeș vistierul Popescu, pare să arate că o intervenție domnească s-a făcut la deschiderea succesiunii unui grec.

Puternica reacțiune a băștinașilor împotriva creșterii influenței grecești pe tărîm politic și economic a adus în suferință și pe acei ce conduceau numeroasele mănăstiri din țară închinată în Orient, și care nu puteau fi decît greci. Acești prea cuvioși servitori ai cultului au căutat să-și apere interesele, invocînd ortodoxia comună și trecutul. Ca urmare, avem cartea mitropolitului Theodosie, din 12/23 iunie 1670, dată „Manasii episcopului Pogonianeii, să fie slobod în a noastră eparhie să slujească liturghie” ⁷⁵, sau cartea lui Antonie Vodă, din 5/15 august, către „episcopul Pogoneanii din țara grecească, unde este închinată biserica neguțătoarească de aici den București”, să fie volnic el și ispravnicii (delegații) lui, ca să strîngă dijma de pe moșia Obilești, de lîngă Colentina, iar cît privește pricina cu Cernica vornicul să vie la judecată ⁷⁶.

Pentru aceeași biserică, zisă a Ghiormei banul ⁷⁷, care s-a înălțat pe locul din Lipscani unde se găsește astăzi clădirea Băncii Naționale, între străzile Lipscani și Stavropoleos, Antonie Vodă dă un hrisov, la 20/3 noiembrie 1671, pentru „ca să fie volnic părintele episcop de la Pogoniana să ție și să obləduiască această biserică” și cu tot locul ei și venitul, și să-și pună „popi ispravnici” ⁷⁸.

Prea slabe urmări ale unei mișcări începute cu atîta vigoare.

⁷⁰ Cu privire la dorul lui de învățătură și relațiile cu Matei al Mirelor, a se vedea N. Iorga, *Cea mai veche tipăritură grecească din Țara Românească*, în *Studii și doc.*, vol. XXI, p. 94—95. Avem de făcut însă observația că Pană Pepano nu putea fi prieten și coleg cu stolnicul Const. Cantacuzino, după moartea postelnicului, deoarece într-un hrisov dat de Antonie Vodă, prin martie 1671, rezultă că Pană murise încă de pe la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab (*Inedit. Arh. Stat. Buc., Bradu*, VI/11).

⁷¹ Arh. Stat. Buc., *Bradu*, doc. cit.

⁷² Gen. P. V. Năsturel, *Biserica Stavropoleos din București, după doc. din Arh. Statului...*, București, 1906, p. 21, act din 25 sept. 1682.

⁷³ Asupra acestuia, cf. N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București 1901, p. 13 sqq.

⁷⁴ Arh. Stat. Buc., *Bradu*, VI/12. G. Ionescu-Gion (*Istoria Bucureștilor*, 1899, p. 449), citînd numai acest document, scrie că „din fetele lui (Pană Vătaful) multe luaseră boieri de bărbăți”, deși Pană n-a avut decît pe Elina.

⁷⁵ *Inedit*, Arh. Stat. Buc., *Bradu*, XXXIX/6.

⁷⁶ *Inedit*. Arh. Stat., *Bradu*, pac. X/4.

⁷⁷ Zidită în sec. XVI, i s-a zis și „biserica Grecilor”, iar hanul ridicat în jurul ei se numea „hanul Grecilor”. A fost dărmată în secolul trecut. (G. D. Florescu, *Din vechiul București*, 1935, p. 103—104).

⁷⁸ *Inedit*. Arh. Stat., *Bradu*, pac. XXXIX/7.

MORMINTELE VOIEVODALE DE LA MĂNĂSTIREA DEALUL *)

prof. NICOLAE V. BALAN

Existența mănăstirii Dealul este atestată încă din prima jumătate a secolului al XV-lea, cînd, prin hrisovul dat în Țîrgoviște la 17 noiembrie 1431, Alexandru Aldea, fiu al lui Mircea cel Bătrîn, îi face danie „satele numite Alexani pe la Iovnița și Răzvad, lîngă mănăstire, sub deal, ca să fie de ocină și de ohabă mănăstirii, în veșnică pomenire sfîntărosatului părintelui domniei mele Mircea Voievod și apoi domniei mele”¹. Vechea biserică a mănăstirii, „clădirea umilă și fără frumusețe de la început”², a primit înăuntrul ei primul mormînt voievodal de aici: al lui Vladislav al II-lea. După ce Radu cel Mare zidește, în 1500, noua biserică în locul celei vechi, mănăstirea Dealul devine ctitorie voievodală de prim rang. Contemporanii descriu biserica lui Radu cel Mare ca pe o minunăție, „tot den piatră cioplită, și stîlpii ușilor și ferestrelor tot de marmură, cum se vede și acum biserică frumoasă și minunată(ă), iar a zugrăvi el n-au apucat, ce apoi s-au zugrăvit cu porunca lui Neagoe Vod(ă), cu vâpsele și aur”³.

Frumusețea și măreția noii zidiri sînt recunoscute chiar și în pisania slavonă de pe fațada ei: „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, blagocestivul și iubitorul de Hristos, înfrumusețat cu toate învățăturile dreptcredincioase și încununat cu toate cununile, Io Radu Mare Voievod, ou mila lui Dumnezeu Domn a toată Țara Românească, fiul marelui Vlad Voievod, în anul 7008 (1500), crugul zodiei: 2, al soarelui și al lunii: 16, temelia: 29, indicția: 3, mîna anului: 3, la început să zidească și să înnoiască și din temelie a ridicat cu toate bună-

*) Fragment din lucrarea *Morminte voievodale*, în curs de pregătire.

¹ *Documente privind istoria României — veacul XIII, XIV, XV. Țara Românească* (1247—1500), Editura Academiei, 1953, pp. 91—92; *Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. I, Editura Academiei, București, 1966, pp. 133—134. Informații privind istoricul mănăstirii Dealul, și la cercetători locali: Pr. dr. C. Nițescu, *Mănăstirea Dealu și liceul militar „Nicolae Filipescu”*, Țîrgoviște, 1932; Mircea Georgescu, *Mănăstirea Dealului — cîteva pagini din istoria acestui așezămînt bisericesc*, în „Glasul bisericii”, 1957, august-septembrie, nr. 8—9, pp. 554—564.

² N. Iorga, *România cum era pînă la 1918. România „Munteană”*, București, 1939, p. 191.

³ C. Erbiceanu, *Viața și traiul Părintelui nostru Nifon* (scrisă de Gavriil Protul), București, 1888, pp. 58—59.

tățile și cu mari frumuseți a înfrumusețat acest mare hram, întru numele sfântului părintelui nostru arhierarh, făcătorului de minuni Nicolae din Mira Lichiei și a sfințit-o în același an 7010, luna D(ecembrie) 4 zile, fiind egumen Zaharia. Amin”⁴.

După înmormântarea lui Radu cel Mare în noua biserică, mănăstirea Dealul devine o prestigioasă necropolă, unde și-au găsit odihna rămășițele a opt voievozi, dintre care la doi nu li se mai cunosc mormintele. Dealul va rămâne cea mai bogată gropniță domnească din Țara Românească, de o importanță nu mai mică decât a Putnei.

În pronaosul bisericii se găsesc șapte morminte cu inscripții pe numele: Vladislav al II-lea (m. 1455), Radu cel Mare (m. 1508), Vlad cel Tânăr — Vlăduț (m. 1512), Pătrașcu cel Bun (m. 1557), Mihai Viteazul (mormântul ridicat de Radu Buzescu și mormântul, mai recent, construit în 1913), Mihăilăș Movilă (m. 1608), Caplea (m. 1511), sora lui Radu cel Mare. Mormintele lui Radu Bădica și Vlad Înecatul, îngropați aici, nu se cunosc.

Lângă peretele dinspre sud al pronaosului, aproape de intrare, se găsește mormântul cu inscripție slavonă al lui Vlad cel Tânăr (Vlăduț, fiu al lui Vlad Călugărul, nepot al lui Vlad Tepeș, frate al lui Radu cel Mare și tatăl lui Vlad Înecatul. Acest domn numit și Vlad al V-lea, cu o foarte scurtă domnie, a căpătat tronul după Mircea pretendentul (fiu al lui Mihnea cel Rău), cu ajutorul turcilor și al puternicilor boieri craiovești, cărora, la început recunoscător, le-a dăruit moșii și bălți⁵. Mai târziu, aceștia, nemulțumiți că noul domn, datorită uneltirilor lui Bogdan, soțul nelegal al Caplei, sora lui Vlăduț, pornește prigoana împotriva lor, bănuind că Neagoe, viitorul domn⁶, urmărea să-i ia domnia, îl atacă cu ajutorul turcilor, care, după o scurtă luptă la Văcărești lângă București, îl prind și-l duc la București unde Mehmet-pașa îl decapitează la 23 ianuarie 1512. „Și-i luară trupul — scrie cronica — de-l duseră la Mănăstirea din Deal, care o făcuse frate-său Radu-vodă, de-l îngropară”⁷.

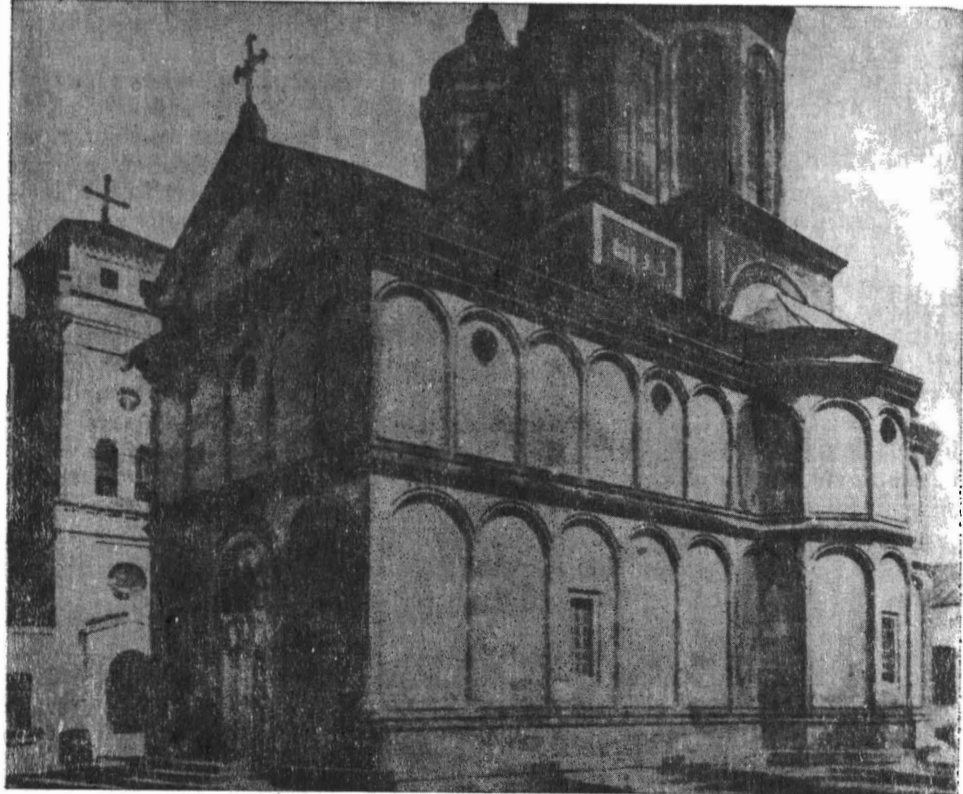
Mormântul său este acoperit cu o lespede lucioasă, de proporții reduse, fără ornamente, cu inscripție slavonă, elegantă, păstrată în bună stare, ce se desfășoară pe margini. Inscripția este interesantă și prin amă-

⁴ Traducerea din limba slavonă la: N. Iorga, *Inscripții din bisericile României...*, Fascicola I, București, 1905, pp. 98—99 (în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XV, 1—2).

⁵ *Documente privind istoria României. Veacul XVI. B. Țara Românească*, vol. I (1501—1525), Editura Academiei, București, 1951, p. 55, documentul nr. 50: Vlad cel Tânăr dăruiește „jupinului Barbu ban și jupinului Pîrvu vornic și jupinului Danciu mare vornic și fiilor lor ca să le fie Potelu tot și toată gîrla și Cușmița și cu tot hotarul lor și cu toate seliștele...”.

⁶ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României adunate, adnotate și publicate*, Fascicola I, București, 1905, p. 100, la notă (în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XV, 1—2): Neagoe Basarab e dănesc, fiu al lui Basarab cel Tânăr (Tepeșuș) și al Neagăi, fiica boierului Neagoe din Craiova.

⁷ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, Editura Academiei, București, 1963, p. 29. Aceleași informații și în *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopisețul cantacuzinesc)*, în *Cronici munteni*, vol. I, E. L., București, 1961, p. 98. A se vedea și: C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea întâi, ediția a III-a, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1940, pp. 146—147.

Mănăstirea Dealul, ctitorie a lui Radu cel Mare.

nuntele pe care le dă cu privire la familia lui Vlăduț, la împrejurările în care a fost ucis și la urmașul său : „În anul 7020 (1512) luna ianuarie în 23 a răposat robul lui D-zeu Io Vlad Voievod, fratele lui Io Radul Voievod și fiul preabunului și marelui Io Vlad Voievod și în vîrstă de 16 ani a șezut pe scaunul domnesc și a domnit un an și nouă luni și jumătate. Și a venit domn Io Basarab Voievod și fiind luptă au tăiat capul lui Io Vlad Voievod în cetatea București“⁸. Coroborînd datele unor documente din timpul lui Vlad Călugărul, unii cercetători au ajuns la concluzia că Vlăduț, avea, în anul morții sale, vîrsta de 25 de ani și nu cea din inscripția sepulcrală⁹.

Alături de mormîntul lui Vlad cel Tînăr, lângă ȧtura lui dinspre nord, se află vechiul mormînt al capului lui Mihai Viteazul, cu o lespede aproape pătrată, fără ornamente, cu inscripție în limba română, fapt semnificativ în această epocă, în care se manifestă tendința de a se înlocui limba slavonă cu cea română¹⁰. Inscripția impresionează prin simplitatea și precizia stilului : „Aice zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mihail Marele Voievod, ce au fost Domn Tărăei Rumănești și Ardealului și Moldovei ; cinstitul trup zace în câmpii Tordei. Și cînd l-au ucis nemții, ani au fost 7109 (1601), în luna Avg(ust) 8 zile. Acăst(ă) piatră o-u pus jupan Radul Buz(esou) i jupăn(i)ț(a) eg. Preda“.

Tot o inscripție în limba română este pusă, în 1602, și pe mormîntul lui Stroe Buzescu din schitul Stănești din Rîmnicul-Vîlcea.

Îngropat sub lespede pusă de Radu Buzescu, capul lui Mihai Viteazul a stat acolo pînă în timpul domniei lui Bibescu-vodă, care, cu aprobarea Obșteștii Adunări, a hotărît dezgroparea lui, cu ceremonie impunătoare, la care a fost prezent însuși domnitorul, îmbrăcat în mantie voievodală, asemănătoare celei a lui Mihai Viteazul¹¹. Capul a fost păstrat, pînă în anul 1920, într-o cutie de lemn, mai tîrziu într-o casetă metalică, făcută prin stăruința istoricului Grigore Tocilescu. Pe țeastă a fost pusă, de un necunoscut, inscripția : „Mihai Viteazul Voievod L(eat) 7109 (1601) a fost ucis în noaptea de 8 spre 9 august 1601. Trupul i-a fost îngropat pe colina Turdei, iar capul i-a fost adus de postelnicul Turturică și îngropat la Dealu“. Se știe însă că Radu Florescu oomisul este acela care a adus capul lui Mihai în țară, îngropat fiind la Dealul de Radu Buzescu¹².

⁸ Traducerea din limba slavonă la : A. I. Lăpedatu, *Ulad-vodă Călugărul*. „Convorbiri literare“, București, 1903, nr. 10, octombrie I, p. 1056. Aceeași traducere, menționată și reprodușă fragmentar, la : N. Iorga, *Inscripții din bisericiile României...* Fascicola I, București, 1905, p. 101 (în colecția citată).

⁹ Pr. dr. C. Nițescu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁰ Autograful, în limba română, al lui Mihai Viteazul, reproduș la : N. Carto-
jan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Editura Fundației pentru literatură și artă,
București, 1940, p. 47. De asemenea la : Dr. Eugen Barbu, *Mihai Viteazul — chi-
puri și documente*. Editura „Scrisul românesc“, fără an.

¹¹ Amănunte la : N. Iorga, *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul. Discursul
rostit la mănăstirea Dealului cu prilejul aducerii capului lui Mihai Viteazul*. București,
1920, 30 p.; Idem, *Cel ce nu se poate odihni : Mihai Viteazul*, în *Pagini alese*, vol. I,
E. L., București, 1965, pp. 437—439.

¹² C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, partea întii, ediția a III-a, Editura Fun-
dației pentru literatură și artă, București, 1940, p. 296.

În 1916, la invazia nemților, capul lui Mihai Viteazul a fost evacuat în Moldova și ținut acolo pînă după proclamarea unirii Ardealului cu România. În 1920 a fost readus și reînhumat cu mare fast în mormîntul de marmură, construit, încă din 1913, în pronaosul bisericii mănăstirii Dealul. Transportarea lui de la Iași la Dealul a prilejuit entuziaste manifestații populare iar trenul special, cu o numeroasă delegație de oficialități guvernamentale și culturale, mergea numai ziua, oprindu-se în stațiile mai importante, unde mulțimea venea să aducă omagiu capului ilustrului voievod. Așezat pe o masă acoperită cu catifea, într-un vagon amenajat în acest scop, capul putea fi vizibil pentru toți cei care veneau să înțîmpine trenul. După o paradă militară, la Tîrgoviște, a fost așezat pe un car împodobit și dus, urmat de un impunător cortegiu, în urcuș încet, pînă pe deal la mănăstire, unde a avut loc solemnitatea reînhumării în noul mormînt de marmură, cu care ocazie au rostit cuvîntări N. Iorga, Ion Petrovici, Alexandru Lăpedatu ș.a.¹³

Mormîntul actual al voievodului, ridicat deasupra nivelului pardoselii, e o capodoperă de artă, cu bogată ornamentație de stilizare tradițională, cu motive geometrice în chenare, inscripții marginale, cu tripla stemă pe suprafața superioară, unde, pe mijloc, sub stemă, se află inscripția : „Aici se odihnește cela ce jorima și impietatea au lăsat din trupul cel sfînt al lui Mihai voievod cel Viteaz iar sufletul său trăiește în sufletele unui neam întreg pînă ce scripturile se vor îndeplini cînd va afla în ceruri odihna dreptilor împreună cu sufletele fericite ale părinților săi care au fost“. Stemele Țării Românești, Moldovei și Ardealului reprezentînd, laolaltă, unirea înfăptuită de Mihai Viteazul sub sceptrul său, sînt înconjurare de o inscripție circulară cu titlatura, în limba slavonă, a voievodului. Inscripția de pe marginea suprafeței superioare a mormîntului arată numele localităților în care a luptat Mihai : Călugăreni, Giurgiu, Nicopole, Vidin, Silistra, Rusciuc, Plevna, Șelimbreg, Mîrslău, Gorăslău. Pe suprafețele laterale dinspre nord și vest se află inscripția : „S-a înfrumusețat acest mormînt cu cheltuiala Țării după trei sute unsprezece ani de la jertfirea lui, în anul 1913“.

Caseta metalică în care a fost păstrată țeasta voievodului pînă la reînhumare se găsește în prezent la Muzeul militar din București.

La mijlocul laturii de sud a pronaosului, aproape de perete, între mormîntul lui Vlad cel Tînăr și mormîntul de marmură al lui Mihai Viteazul, se găsește mormîntul lui Vladislav al II-lea, pe care *Letopiseșul cantacuzinesc* îl numește „Vladislav voievod Bătrînul“, arătînd că acesta „au făcut biserica domnească din Tîrșor“ și că „au pierit de sabie în mijlocul Tîrșorului“¹⁴. Pe cronicarul Radu Popescu îl irită informațiile prea vagi ale vechilor cronici, privitoare la Vladislav al II-lea, „de carele nici o istorie nu se află scrisă de cineva, fără cît zice că au pierit de sabie la Târșor ; iară nu scrie, în război, de au avut cu cineva, sau

¹³ Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieți*, E. L., București, 1966, pp. 280—285.

¹⁴ *Cronicari munteni*, vol. I, E. L., București, 1961, p. 85.

de vreun vrăjmaș al lui, sau de nescareva oameni de ai casei lui (precum de multe ori se întâmplă), ci numai zice că au pierit de sabie la Târșor“¹⁵.

Cercetările istoricilor au adus lumină asupra lui Vladislav al II-lea. El a fost fiul lui Dan al II-lea și nepot lui Dan I, adus pe tron de turci în 1447 în locul lui Dan al III-lea (și el fiu al lui Dan al II-lea), care fusese pus pe tron de Iancu Huniade, în 1446, în locul lui Vlad Dracul¹⁶. Nu se știu precis luna și ziua uciderii lui Vladislav al II-lea de către Vlad Țepeș, venit din Ardeal cu ajutor de la Iancu Huniade. Sigur e că s-a întâmplat între 6 aprilie, când Vlad Țepeș pornise din Ardeal, și 3 iulie 1456, când acesta era instalat pe tron¹⁷. N. Iorga afirmă că Vladislav al II-lea e „un alt bastard al lui Dan“, înmormântat la Dealul cu „așa frumoasă inscripție“¹⁸ și „căruia-i ridicară un ciudat monument în formă de sicriu craioveștii, Barbu și Pîrvu, împreună cu frații lor, pentru că Vadislav făcuse din tatăl lor, Neagoe din satul Craiova, un boier al țării“¹⁹. Acest Vladislav împreună cu fratele său Dan al III-lea, domnind între Vlad Dracul și Vlad Țepeș, au provocat un gol în continuitatea pe tron a Drăculeștilor.

Lespedea sa de mormînt este din piatră obișnuită, fără luciu, în formă prismatică, asemănătoare capacului unui sicriu, lipsită de ornamentație, cu inscripție slavonă, frumos scrisă și bine păstrată, desfășurată pe cele două fețe mari superioare. Piatra de mormînt i-a fost pusă — așa cum arată inscripția — de către boierii craiovești, la peste o jumătate de secol după moartea lui, drept recunoștință pentru rangul la care acest domn ridicase familia lor: „A răposat Io Vladislav Voievod în anul 6963 (1455), luna August 20 în zilele — ; și s-a făcut această piatră în zilele lui Io Neagoe Voievod ; au făcut Barbul Banul și Pîrvul Vornicul și cu frații lor, fiii lui Neagoe din Craiova, că și Vladislav Voievod i-a făcut boieri“²⁰.

Anul din inscripție, 6963 (1455), este greșit pus ca dată a morții lui Vladislav al II-lea²¹, deoarece acesta a fost ucis în 1456. E posibil să fi avut pe mormînt o piatră cu inscripție, care va fi dispărut cu ocazia ridicării de către Radu cel Mare, în anul 1500, a noii biserici peste cea veche, în care se afla îngropat Vladislav. Craioveștii n-au avut la îndemînă date sigure asupra morții acestuia, fiind nevoiți să recurgă, pentru redactarea inscripției, la informații care indicau greșit anul morții lui Vladislav. Se știe că Vlad Țepeș s-a urcat pe tron în 1456, an în care el și-a răpus rivalul²².

¹⁵ Radu Popescu, *op. cit.*, pp. 16—17.

¹⁶ C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II. partea întâi, ediția a III-a, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1940, p. 12.

¹⁷ *Ibidem*, p. 14.

¹⁸ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 91.

¹⁹ N. Iorga, *România cum era pînă la 1918, I, România „Munteană“*, București, 1939, p. 191.

²⁰ Traducerea din limba slavonă la: N. Iorga, *Inscripții din bisericile României...*, Fascicola I, București, 1905, p. 100, documentul nr. 198 (în colecția citată).

²¹ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României...*, Fascicola I, București, 1905, p. 100, nota (în colecția citată). C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II. partea întâi, ediția a III-a, 1940, p. 14.

²² A. Lăpedatu, *Mormintele domnești de la Mănăstirea Dealului*, în „Convorbiri literare“, 1903, nr. 5, mai 1, pp. 433—434. Aduce, ca argument, anul cert : 1456, al suirii pe tron a lui Vlad Țepeș.

Tot pe latura de sud a pronaosului, alături de mormîntul cel nou al lui Mihai Viteazul, pe aceeași linie longitudinală cu vechiul mormînt ridicat de Radu Buzescu, se află impunătoarea piatră de mormînt a lui Pătrașcu cel Bun (1554—1557), fiu al lui Radu Paisie, nepot al lui Radu cel Mare și tatăl lui Petru Cercel. În luna mai 1557 era bolnav și se găsea la Rîmnicul-Vîlcea pentru odihnă, unde, la 26 decembrie același an, a murit și a fost înmormîntat la Dealul. S-a bănuir că ar fi fost otrăvit de către omul său de încredere, vornicul Socol, pentru a-i lua tronul. Bănuiala nu s-a putut adevăra²³. Piatra sa de mormînt, fără altă ornamentație decît o frumoasă rozetă la capătul dinspre vest, poartă pe mângine o inscripție slavonă cu litere de dimensiuni apreciabile, în cea mai mare parte păstrate în bună stare : „A răposat întru Domnul Hristos credincioșul Ioan Petrașco Voievod și Domna toată Țara Românească, fiul lui Io Radul Voievod, și a murit în luna lui decembrie 26 de zile în anul 7065“²⁴.

Pe partea stîngă a pronaosului, în colțul de nord-est, se găsește mormîntul de marmură al ctitorului bisericii, Radu cel Mare (1495—1508). Fiul al lui Vlad Călugăru. Radu cel Mare a avut cinci fii (legitimi și nelegitimi) care au ocupat timp de aproape o jumătate de veac tronul Țării Românești (Radu de la Afumați, Radu Bădica, Vlad Vintilă, Radu Paisie și Mircea Ciobanul).

Vechea lespede de pe mormîntul lui Radu cel Mare nu mai există, fapt pe care un istoric îl constata în 1903 : „Un mormînt al lui Radu cel Mare, ctitorul Mănăstirii, îngropat și el tot la Deal, nu există și nu sînt semne, care să ne dea de bănuir existența unui atare mormînt măcar altădată acolo“²⁵. Cronicarul Radu Popescu arată că pe vremea sa piatra de mormînt încă exista : „Carele (Radu cel Mare — n.n.), căzînd în boală groaznică, au murit și l-au îngropat la mănăstirea lui den Deal, în mormînt care și-l gătise el, de piatră cioplită, cum să veade“²⁶. *Letopisețul cantacuzinesc* precizează și locul mormîntului : „Iar trupul Radului-vodă îl îngropară în mormîntul care făcuse în tînda bisericii“²⁷, afirmație care se potrivește aproape exact cu o mărturie din vremea lui Radu cel Mare²⁸. Fiind greu bolnav de diabet, Radu cel Mare își aștepta sfîrșitul apropiat, luînd măsuri să-și asigure din vreme un mormînt corespunzător, de domn și ctitor, a cărui piatră cu inscripție a fost supusă vitregiei timpurilor. Osemintele dezhumate după 1830 și ținute multă vreme într-o casetă sără-

²³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, partea întii, ediția a III-a, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1940, p. 215. Arată că Pătrașcu cel Bun a murit în 1557, menționînd că pe piatra de mormînt e scris : „luna decembrie a 26-a zi, în anul 7066 (1557), (pp. 215—216).

²⁴ Traducerea din limba slavonă la : N. Iorga, *Inscripții din bisericile României...*, Fascicola I, București, 1905, p. 101, documentul nr. 199 (în colecția citată). A se vedea și la C. C. Giurescu, *loc. cit.* la nota 23.

²⁵ Al. Lăpedatu, *Mormintele domnești de la Mănăstirea Dealului*, în „Convorbiri literare“, 1903, nr. 5, mai 1, pp. 433—434.

²⁶ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 25.

²⁷ *Cronici muntene*, vol. I, E. L., București, 1961, p. 92.

²⁸ C. Erbiceanu, *Viața și traiul Părintelui nostru Nifon* (scrisă de Gavriil Protul), București, 1888, pp. 58—59 : „... îl îngropară în mormîntul care-l făcuse în tînda bisericii în mănăstirea din Deal“.

căcioasă²⁹, au fost puse mai târziu în noul mormânt de marmură, construit cu ocazia împlinirii a patru sute de ani de la moartea voievodului. Prin material, proporții și stilizare, mormântul seamănă cu cel nou al lui Mihai Viteazul, stînd față-n față și străjuind cele două colțuri (de sud-est și nord-est) ale pronaosului.

Pe suprafața superioară, sub stema Țării Românești, închisă în chenar circular, se află noua inscripție în limba română : „Aici odihnesc rămășițele cucernicului ctitor al Sf. Nicolae din Deal, Radu Vodă cel Mare, Domn al Țării Românești, care a întemeiat Mitropolia pe temelii canonice, a ridicat biserici și mănăstiri și a iubit meșteșugul de frumusețe în clădiri și slove întru slava lui Dumnezeu și spre folosul neamului“. Stema țării este înconjurată — ca și la Mihai Viteazul — de titulatura voievodală în formularea tradițională slavonă. Pe marginea tot a suprafeței superioare, o altă inscripție în completare : „Urnaș al lui Mircea cel Bătrîn și fiu al evlaviosului Vlad Călugărul, el a fost părintele lui Radu Paisie, bunicul lui Pătrașcu cel Bun și străbunicul lui Mihail Voievod cel Viteaz“. În partea de sus a suprafeței laterale dinspre interior se găsește un rînd de inscripție marginală : „S-a dat acest adăpost de marmură oaselor sale cu cheltuiala Țerii, patru sute de ani de la moartea lui“.

Tot în colțul de nord-est al pronaosului, alături de mormîntul lui Radu cel Mare, se găsește mormîntul tînărului și vremelnicului domn moldovean, Mihăilaș Movilă, fiul mai mare al lui Simion Movilă și fratele mitropolitului cărturar Petru Movilă. Urmînd tatălui său la tron, în 1607, Mihăilaș Movilă a fost biruit la Ștefănești în decembrie al aceluiași an de vărul său, Constantin Movilă, fiul lui Ieremia Movilă, și, nevoit să pربةgească în Tara Românească la curtea din Țîrgoviște a lui Radu Șerban, pe a cărui fiică, Ancuța (devenită mai târziu soția lui Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul), intenționa s-o ia în căsătorie ; a murit de „melancolie“, după foarte puțin timp, la 27 ianuarie 1608³⁰. A fost înmormîntat cu mare fast în biserica mănăstirii Dealul, unde mama sa, ambițioasa Marghita (Margareta) îi va așeza o lespede cu inscripție slavonă pe margine în locul chenarului ornamental. În mijloc, o cruce cu trei brațe, împodobită cu motive geometrice, flancată de două lănci sculptate și încadrată cu inscripții abreviate sacramentale. Sub pedestalul crucii, e sculptat un cap de mort, iar sub acesta, două rînduri cu inscripție, în continuarea celei de pe margine, care, în întregimea ei, este următoarea : „Această piatră de mormînt a făcut-o și a împodobit-o Doamna Marghita fiului ei Io Mihail Moghilă Voievod și Domn Țerii Moldovei, fiul lui Simion Moghilă Voievod ; și sfîrșitul vieții sale i-a fost în locul Țîrgoviștei, și a fost îngropat aici, în sfînta biserică locașul Dealului, în zilele blagocestivului Domn Io Radul Voievod, nepotul de fiu al lui Basarab Voievod, și a fost Domn trei luni în locul părintelui

²⁹ N. Iorga, *Neamul românesc în chipuri și icoane*, Minerva, București, 1905, p. 9.

³⁰ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României...*, Fascicola I, București, 1905, pp. 99—100 (în colecția citată).

său : i-au fost toate zilele vieții ani 16 și jumătate ; la anul 7116 (1608) luna (Ianuar) 27”³¹.

Ostașii lui Gabriel Bathory, sosiți aici la 26 ianuarie 1611 pentru răz-bunare și jaf, vor fi avut ce lua din mormîntul bogatului prinț moldav. Evenimentele tragice ce s-au abătut atunci asupra mănăstirii sînt povestite pe larg de un scriitor contemporan și martor ocular, vestitul cărturar și icrarh poet, Matei al Mirelor, egumen pe atunci la Dealul³².

Tot în stînga pronaosului, lîngă peretele dinspre nord, aproape de intrare, se găsește, oarecum singuratic, mormîntul Caplei, fiica lui Vlad Călugărul, sora lui Radu cel Mare și a lui Vlăduț, aceea care, printr-o căsătorie necanonică, a îmbogățit cronica scandaloasă a vremii, provocînd cearta și apoi ruptura dintre Radu cel Mare și patriarhul Nifon, aflător pe atunci la Tîrgoviște, nevoit apoi să părăsească, amărît, țara. După moartea, în 1507, a soțului său, Staico logofătul, Caplea s-a căsătorit, în același an, cu Bogdan vornicul, care nu era despărțit legal de prima sa soție³³. Croni-carul Radu Popescu arată că patriarhul Nifon „scandalizîndu-se cu Radu-vodă, pentru un lucru făr-de-lege ce au făcut Radu-vodă, de au făcut pă un boier, anume Bogdan (pe carele îl iubiea) de și-au lăsat muerea și i-au dat domnul pre o sor a lui, de care neîngăduind Nifon patriarhul, fu gonit den țară. El încă eșind den Tărgoviște și-au scuturat papucii dă prah și l-au afurisit pe domn...”³⁴. *Letopisețul cantacuzinesc* reproduce chiar admo-nestarea adresată de Nifon lui Radu cel Mare : „Că pre soru-ta, care o ai măritat duple Bogdan, făr’ de lege, avînd el muere cu lege și o au lăsat făr’de nici o vină și au luat pre soru-ta...”³⁵. Același letopiseț arată că

³¹ Traducerea din limba slavonă la : N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romă-niei...*, Fascicola I, București, 1905, p. 99, documentul nr. 197 (în colecția citată). În inscripție nu se poate citi luna. N. Iorga deduce că este ianuarie (vezi și locul citat la nota 30).

³² D. Russo, *Studii istorice greco-române. Opere postume*, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1939, pp. 160—164. Sînt menționate evenimentele povestite de Matei al Mirelor în introducerea la *Slujba Sf. Grigore Decapolitul* și în *Cronica rimată*, ambele în limba greacă. De asemenea, C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. III, partea întii, ediția a III-a, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1942, pp. 7—8.

³³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, partea întii, ediția a III-a, Editura Fun-dației pentru literatură și artă, București, 1940, p. 132 ; A. I. Lăpedatu, *Ulad-vodă Călugărul*, în „Convorbiri literare”, 1903, nr. 10, octombrie I, pp. 1057—1958. Încă din 1489, ianuarie 8, apare în documente primul soț al Caplei, cînd Vlad Călugărul întărea dania făcută mănăstirii Cotmeana de „jupan Staico logofătul și jupîneasa Caplea și feciorii lor” (A. I. Lăpedatu, *op. cit.*, loc. cit., p. 1057). La 27 decembrie 1511, Vlăduț întărea actul prin care era dăruită mănăstirii Dealul moșia Băjești de către „sora domniei mele jupînița Caplea, încă din zilele lui Mihnea-vodă pentru sufletul jupînului Staico-logofăt și pentru sufletul fiului lor Pîrvul comisul și pentru al ei suflet” (*Ibidem*, p. 1057 ; de asemenea : *Documente privind istoria României. Veacul XVI. B. Țara Românească*, vol. I (1501—1525), Editura Academiei, 1951, p. 72, documentul nr. 73.).

³⁴ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 25. A se vedea și : C. Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 44—46.

³⁵ *Cronicari munteni*, vol. I, E. L., București, 1961, p. 88. Dojana adresată lui Radu cel Mare este reproducă în *Letopisețul cantacuzinesc* aproape întocmai din *Viața și traiul Părintelui nostru Nifon*, ediția C. Erbiceanu, București, 1888, pp. 44—46.

Vlad cel Tânăr (Vlăduț), fratele lui Radu cel Mare și al Caplei, a intrat, datorită uneltirilor noului său cumnat, Bogdan, în conflict cu puternica familie a Craioveștilor : „...și Vladul au priimit sfatul fărădelegiutorului Bogdan și sări asupra aceluia fericit de Dumnezeu neam...“, că acest Bogdan aștia pe Vlăduț împotriva lui Neagoe, viitorul domn : „Ci el, călcătoriul și afurisitul, totdeauna sfătuia pre domn pre uciderea lui Neagoe și a neamului lui ³⁶. Reacția craioveștilor a dus, precum se știe, la pieirea lui Vlăduț. Intrigantul Bogdan a fost și el pus mai târziu la cazne pentru a mărturisi unde-i sînt bogățiile și apoi ucis din ordinul lui Neagoe Basarab ³⁷.

Mormîntul Caplei e acoperit de o lespede lungă de marmură vinăță cu dungi longitudinale, fără nici un ornament decît frumoasa inscripție slavonă de pe margine, cu litere mari, proporționate cu dimensiunile pietrei, bine păstrate : „S-au săvîrșit roaba lui D-zeu Caplea fiică lui Io Vlad Voievod și sora lui Radu Voievod și a Domnului Io Vlad marele Voievod, fostă jupîniță a marelui vornic Bogdan în anul 7019 (1511) luna februarie 21 zile“ ³⁸.

Caplea a murit înaintea lui Bogdan, cel de-al doilea soț al ei, în timpul domniei fratelui său mai mic, Vlăduț. Înmormîntarea ei în incinta bisericii voievodale de la Dealul este explicabilă : fiică de domn, soră a decedatului ctitor și a voievodului atunci pe tron. Era, la acea vreme, Dealul o gropniță de familie.

La mănăstirea Dealul au mai fost înmormîntați, conform mărturiilor vremii, doi domnitori ale căror morminte nu ne sînt cunoscute : Radu-vodă zis și Radu Bădica și Vlad Înecatul.

Radu Bădica, fiu nelegitim al lui Radu cel Mare, a ajuns domn în octombrie 1523, cu ajutorul boierilor craiovești, în locul lui Vladislav al III-lea, care fusese pus pe tron de turci. Scurta lui domnie i-a fost tulburată atît de Vladislav al III-lea, sprijinit de turci, cît și de Radu de la Afumați, care se pregătea în Ardeal să intre în țară și să-l detroneze ³⁹.

Într-o scrisoare către brașoveni, Radu Bădica se intitulează „Io Bădica Radul Voievod și domn al întregii țări a Ungrovlahiei“, declarînd că a fost ales domn al țării în locul lui Vladislav, deoarece „mă știau pe mine adevărat fecior de domn, al lui Radu Voievod cel Bătrîn, feciorul Călugărului și primindu-mă pe mine să le fiu lor, după lege, domn în Țara Românească, m-am așezat în scaunul părintelui meu, în domnia Țării Românești“. Se plînge în același timp brașovenilor că „s-a ridicat nu de mult, din mijlocul vostru și cu toată tăria voastră, un vrăjmaș asupra capului meu, Radul Voievod, și a venit să-mi piarză capul“, că acest Radu (Radu de la Afumați — n.n.) îl învinuiește de a fi adus pe turci în țară,

³⁶ *Cronicari munteni*, vol. I., E. L. București, 1961, p. 97.

³⁷ *Ibidem*, p. 99 ; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României...*, Fascicola I, București, 1905, pp. 101—102 (în colecția citată) ; C. Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 45, 74 și urm.

³⁸ Traducerea din limba slavonă la Al. Lăpedatu, *Ulad-Uodă Călugărul*, în „Convorbiri literare, 1903, nr. 10, octombrie 1, pp. 1056—1057.

³⁹ Informații despre împrejurările în care Radu Bădica a ocupat tronul și a fost omorît la : C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, partea întîi, ediția a III-a, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1940, pp. 156—157 ; *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei, București, 1962, pp. 651—653.

dar că el nu e vinovat de asta : „...n-am adus noi pe turci în țară, ci ei singuri au intrat, cum au intrat și în alte țări, mai puternice decât a noastră”⁴⁰.

Sub pretextul că vor să-l confirme domn, turcii îi întind o cursă, chemându-l să-i înmâneze steagul de domnie. El vine, turcii îl prind și-l omoară, în ianuarie 1524. Este urmat la tron de Radu de la Afumați, care, în două scrisori către brașoveni, expune împrejurările în care Radu Bădica a ocupat tronul și cele în care a fost omorât și îngropat la Dealul. Într-una din scrisori, trimisă din Târgoviște, Radu de la Afumați comunica brașovenilor că „mai întâi a venit Vladislav (Vladislav al III-lea — n.n.) voievod în țară iar asupra lui s-a ridicat Bădica Voievod ca să fie domn în Țara Românească și a trimis pe boieri la Poarta împărătească, să-i aducă steag și pace. Și-i aduseră turcii steag. Dar când era să-și primească steagul în mână, turcii i-au luat steagul și i-au tăiat capul și împreună cu el au tăiat și zece boieri”. În cealaltă scrisoare relatează despre soarta trupului voievodului ucis : „Iar turcii, de îndată ce au tăiat pe Bădica și pe boieri, s-au întors îndărăt la Giurgiu și-au trimis capul lui Bădica și alte două capete la Poartă ; iar trupul lui Bădica l-am luat domnia mea însumi și m-am dus domnia mea la mănăstirea Dealului și l-am îngropat acolo...”⁴¹

Nu știm sigur dacă în biserica de la Dealul se va fi pus o piatră cu inscripție pe mormântul lui Bădica. Totuși, ținând seamă de împrejurările tragice în care și-a găsit sfârșitul și de peripecțiile înmormintării lui, putem bănuși că Bădica, îngropat în grabă, doar cu o parte din trup, de către rivalul său la tron, va fi fost acoperit numai cu țărîna unui mormînt anonim. Ba e chiar greu de presupus că Radu de la Afumați, care-și pregătise oști în Ardeal împotriva lui Bădica (așa cum acesta se plîngea brașovenilor), pe care-l socotea uzurpator (deși amîndoi erau fii nelegitimi ai aceluiași tată — Radu cel Mare), îl va fi onorat cu o piatră de mormînt. Tot ce poate fi sigur — dacă luăm de bune afirmațiile lui Radu de la Afumați — e că osemintele lui Bădica zac pe undeva sub despezile mute ale pardoselii bisericii mănăstirii Dealul.

Vlad Inecatul, fiu al lui Vlad cel Tânăr (Vlăduț), a ajuns domn, cu sprijinul turcilor, la 29 august 1530, după ce a înfrînt pe craiovescul Moise-Vodă. După o domnie zbuciumată, a murit înecat, în septembrie 1532, în râul Dîmbovița, lângă satul Popești, „den jos de București”, după

⁴⁰ Ion Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, Buc., 1902 : scrisoarea CLXVI, pp. 167—169. Originalul scrisorii nu conține data. Ion Bogdan deduce că ar fi scrisă în anul 1524. În acest caz, trebuie să presupunem că a fost scrisă în luna ianuarie, cu puțin timp înainte de uciderea lui Bădica.

⁴¹ *Ibidem*, scrisorile CLXVIII (pp. 171—172) și CLXIX (pp. 172—173). Ambele scrisori se referă la uciderea lui Bădica, ce a avut loc, precum se știe, în 1524. Prima scrisoare din numerotarea, necronologică, a lui I. Bogdan cuprinde data de 2 februarie iar a doua, 27 ianuarie ; în nioi una nu se menționează anul. Pentru prima, I. Bogdan propune anul 1523 iar pentru a doua : 1524. Coroborînd datarea lunilor cu evenimentele povestite în scrisori, reiese că ambele sînt scrise în 1524, imediat după uciderea lui Bădica. Noi le-am reprodus, în text, în ordinea cronologică a lunilor, presupunînd că aparțin aceluiași an : 1524, de unde se deduce că Bădica a fost ucis în luna ianuarie a aceluiași an.

un lung chef, și a fost înmormântat de mama sa, Doamna Anca, alături de tatăl său, la mănăstirea Dealul⁴². Documentar, acest lucru se știe dintr-un act dat în București la 26 iunie 7096 (1588) de către Mihnea Turcitul, prin care întărește mănăstirii Dealul satul Plătărești, dăruit de doamna Anca, mama lui Vlad Țepeș. Mihnea Turcitul dădea acest act în urma unui proces dintre mănăstirea Dealul cu boierii cocorăști care revendicau acel sat. Documentul este interesant și prin faptul că reproduce date din acte mai vechi, azi necunoscute: „...am văzut și am citit domnia mea cartea lui Radul Voievod Călugărul și cartea lui Mircea Voievod că a dat și a miluit doamna Anca sfânta mănăstire de la Deal cu acel sat și cu mori, pentru sufletul copilului domniei ei, Vlad Voievod Țepeș și pentru sufletul domniei ei, și încă a îngropat domnia ei pe copilul ei în sfânta mănăstire și s-a înscris la sfântul pomelnic. Și încă și Vlăduță Voievod, părintele lui Vlad Voievod Țepeș, este îngropat la sfânta mănăstire din Deal⁴³. Acest document infirmă părerea⁴⁴ că Vlad Țepeș ar fi fost înmormântat prin grija vărului și urmașului său la tron, Vlad Vintilă, fiu al lui Radu cel Mare.

Îngropat de către mama sa, doamna Anca, este firesc să presupunem că Vlad Țepeș va fi fost pus într-un mormânt alături de cel al tatălui său Vlăduț. Nestatornicia vieții politice, furtunile care bântuiau atunci țara n-au mai dat, probabil, răgaz și îndemn celor rămași să pună o piatră cu inscripție, după cuviință, peste mormântul acestui domn mort, ca și tatăl său, în floarea vârstei. Dacă ar fi să presupunem că energica sa mamă i-a pus totuși o piatră cu inscripție, aceasta a fost fie spartă, cu ocazia profanării mormintelor (ca cea a lui Radu cel Mare), fie înlăturată, pentru a face loc mormântului lui Mihai Viteazul, așezat de Radu Buzescu chiar alături de cel al lui Vlăduț.

Nu putem crede că Vlad Țepeș va fi fost îngropat în mormântul tatălui său, Vlăduț, după cum nici Radu Bădica nu va fi fost îngropat la un loc cu tatăl său, Radu cel Mare. În Țara Românească medievală, ca și în Moldova, nu exista obiceiul de a se îngropa un mort peste altul, afară de cazul că osemintele mai multora, aduse din altă parte, puteau fi adăpostite în același loc, cum e cazul, de exemplu, al mormântului de la mănăstirea Comana, unde sînt păstrate osemintele aduse din străinătate ale lui Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu, la care s-au adăugat cele ale cîtorva Cantacuzini. Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea avem cazul unei cripte cu morminte nedistincte, la biserica Sfîntul Spiridon de pe calea Șerban-Vodă din București, unde se află rămășițele a mai multor domni: Grigore Ghica, Nicolae Mavrogheni, Hangerliu, Șcarlat Ghica și Alexandru Șuțu.

Necropola voievodală de la mănăstirea Dealul se impune prin numărul și importanța mormintelor ei. Comparînd plastica ei decorativă cu cea din Moldova, remarcăm deosebiri esențiale: în timp ce la Rădăuți, Putna

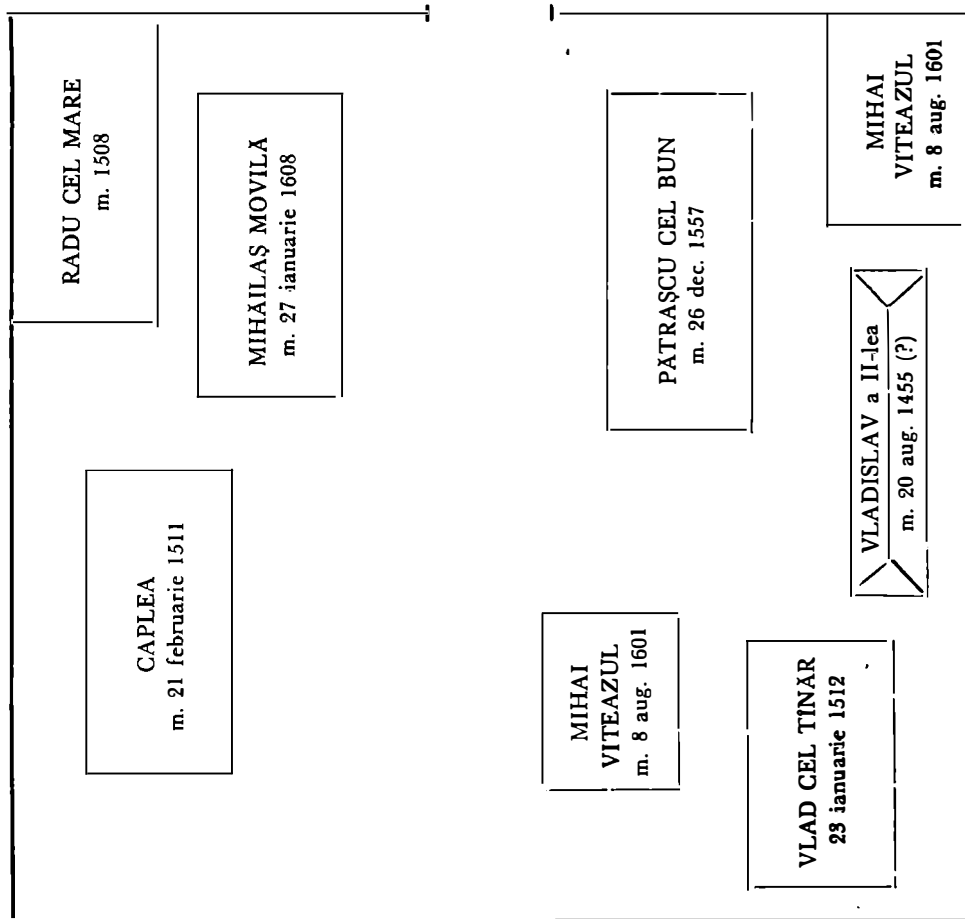
⁴² C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, partea întâi, ediția a III-a, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1940, p. 161.

⁴³ *Documente privind istoria României. Veacul XVI. B. Țara Românească*, vol. V, Editura Academiei, București 1952, p. 370, documentul nr. 389.

⁴⁴ N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Minerva, București, 1905, p. 14.

și Probota ne găsim în fața unei impresionante varietăți de stil, realizată într-o sinteză originală, în care specificul moldovenesc popular a absorbit substanța influențelor din afară, gropnița de la Dealul continuă tradiția artei sobre și arhaice a mormintelor voievodale de la Cîmpulung, a celor din biserica de la Argeș și de la Cozia. Cel care dă, în acea vreme, o replică strălucită artei sepulcrale moldovenești este Neagoe Basarab, prin necropola bisericii episcopale din Curtea-de-Argeș, care, față de cea de la Dealul, marchează o vădită tendință către o mai bogată stilizare decorativă. Biserica mănăstirii Dealul, ca și necropola ei, au rămas, de-a lungul veacurilor, statornice în soliditatea și măreția lor severă.

MORMINTELE DIN PRONAOSUL BISERICII MĂNĂSTIRII DEALUL

INFILTRAREA BOIERILOR ÎNTRE MOȘNENI. CUM CREȘTE PROPRIETATEA FEUDALĂ ÎN SEC. AL XIX-LEA. „CĂȘĂRITUL“ MIJLOC DE EXPLOATARE A ȚĂRANILOR DEVALMAȘI *

Prof. C. M. RIPEANU

Pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea moșnenii starchiojdeni n-au fost tulburați de către boieri în posesiile și drepturile lor de proprietate.

Nemulțumiri și gîlțoevi au fost multe, din timpurile cele mai vechi, dar numai între ei, între moșneni. Ei au ajuns pînă la divanul domnesc. Sînt numeroase documentele în care însuși domnul țării e nevoit să intervină în certurile dintre ei. Așa, în 1548, Mircea Voievod judeca neînțelegerile dintre Dragomir, Gonțea și frații lui, pe de o parte, și Grozav și ceata lui, de altă parte, întărind primilor dreptul de proprietate asupra pămîntului cumpărat de bunicul lor Voicilă, încă din timpul lui Basarab cel Tânăr. Același domnitor intervine și întărește, la 1559, lui Sin, Pătru și Lupului dreptul asupra a patra parte din Chiojd în neînțelegerile cu Stoica, Miercan și Gonțea. În 1562 Petru Voievod statomioește lui Gonțea, Stroe și Stoica ocină la Bisca, fixîndu-le și hotarul. Radu Voievod întărește lui Nan și Radu ocină la Chiojdul din Bisca, partea cumpărată de la Radul Popii și de la Dragomir; în 1639, Matei Basarab intervine în neînțelegerile dintre Anca, soacra Bunii, și Balea stabilind că de vreme ce Anca a plecat în Țara Ungurească, iar Balea a stăpînit cu pace o jumătate de an partea ce a cumpărat-o de la Anca, Balea rămîne proprietar.

Multe sînt actele domnești, pînă la începutul secolului al XVIII-lea, în care domnul intervine în neînțelegerile dintre moșnenii starchiojdeni sau dintre aceștia și alți moșneni, ca, spre exemplu, cei din Chiojdul din Bisca, de care se hotărînesc definitiv în anul 1780.

Din actele existente se poate vedea procesul de diferențiere în sînul moșnenilor chiojdeni. Procesul este, la început, lent. Oamenii înmulțindu-se și pămîntul rămînînd același, unii dintre ei se strîntorează din ce în ce, sărăcesc, în timp ce alții, mai puțini în neam și peste care n-a dat nici o năpastă, se mențin, ba își măresc moștenirea prin cumpărări de la cei loviți de nevoi. Cei care cumpără sînt, în majoritatea cazurilor, cei care dețin și o dregătorie sau slujbă administrativă: vătăfi, logofeți, postelnici, pitari etc.

---

* Din lucrarea în manuscris: *Starchiojdul — o străveche așezare omenească în județul Prahova.*

Unii moșneni își vînd, în total sau în parte, dreptul de moștenire, unii cu drept de răscumpărare, ca spre exemplu : Frusina, muiera Stoicăi Tîmpănoiu care, în 1657, vinde „la mîna Stoicăi logofăt ot Star Chiojdiu doi pămînturi de Chiojdiu dă la Bîsca în șăsul Brădetului“, „și cînd le-am vîndut de mare nevoie ne-u fost“. Arătînd mai departe că vînzarea este cu drept de răscumpărare, în act se spune : „iar de nu le vom (pu)tea scumpăra, să și-l ție cum iaste soris mai sus, că noi le-am vîndut dumnealui bani 300“. Aceluiași Stoica, „logofătul ot Star-Chiojdiu“, Rada, preoteasa, „văduva popei Tomei ot Star Chiojdu“, vinde moșie „în sat în Chiojd din Bîsca“, pe care o primise de la Elena, fata lui Ion Țăranu. Rada vinde acest pămînt cu care soțul său, popa Toma, își rotunjise, în dar, averea, „tîmplîndu-se și o nevoie“.

După cum am văzut, logofeții, încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea încep a se amesteca în vînzarea și cumpărarea pămînturilor moșnenilor ajunși în nevoie și care-și înstrăinau avutul, sărăcind încetul cu încetul.

În foaiea de împărțeală a venitului muntelui Siriu, făcută în 1750 de popa Dumitru, se vorbește de drepturi de moșie „vîndute la boieri, adevă vechi de casă“.

Trecîndu-se la împărțirea drepturilor care descind din moșul Petresc se spune că partea lui Moaghe se împarte la rîndu-i în patru părți : o parte vîndută, la Macovei, o parte la boierii vechi de casă, două părți la Tihulești.

Boierii care se înfiltrează mai tîrziu între moșneni nu sînt incluși în „ceata boierească“, a boierilor vechi de casă, ci în actele mai tîrzii se numesc „boieri de neam“, cum este Panait Grecu și alții, care în actul tîrziu al Șoimescului, 1854, vor forma ceată aparte la împărțeala munților.

La începutul secolului al XVIII-lea ciocoi și marii boieri se înfiltrează, prin cumpărări sau alte căi, între moșneni, în goana după acapărarea de pămînturi pe care să le exploateze, pe ele și pe proprietarii lor, sub diverse forme.

Cel dintîi cumpărător de drepturi moșnenești în Starchiojd — după actele pe care le avem la îndemîină —, este Calotă, „Căp(itan) ot sud Buzău“ care, la 1 decembrie 1713, cumpără moșia Brădet de la Dumitru sin Balăi ot Starchiojd — actul nr. 6¹. Acest Calotă — care în actul nr. 8² apare sub numele de Caloian — donează mănăstirii închinată Banu, din Buzău, pămîntul cumpărat, pămînt pe care mănăstirea îl vinde, la 1 iunie 1746 — actul 19³ — vatafului Dumitru Macovei. Redau în întregime actul — scrisoarea de consfințire a acestei vînzări, fiind foarte important pentru unele concluzii ce voi trage din el.

„— Antonie ieromonah egm. ot mănăstirea Banului, dat-am această adevărată sorisoare la mîna dumnealui văt(af) Dumitru Macovei — precum să (să) știe că avînd mrea noastră o moșie ce se numește în Brădet la Chiojdiul de Bîsca, fiind danie de la dum. Caloian căpitan, care au fost cumpărat-o și d-lui de la Dumitru sin logof. Chiojdianul den moșul Popescu, a treia parte din Pridvare pînă la hotarul Starchiojd, după cum

¹ Documentele Starchiojdului. Buc., 1968.

² Ibidem.

³ Ibidem.

scriu și zapisile ceale vechi și neavînd noi nici un folos și fiindu-ne piste mînă, am socotit și am făcut schimb cu dum. de au dat sfintei mănăstiri stupi pentru moșie, însă stupi 12, pentru că i s-au și căzut de vreme ce au fost văr cu Dumitru feciorul Balei logof. și aceste zapise le-au fost furat Dumitru de la dum. și le-au vîndut dum-lui Capitan Caloian. Ci pentru aceasta am dat această adevărată scrisoare ca să-i fie moșie stă-tătoare dumnealui și feciorilor dumnealui și i-am dat și zapisele ce au fost la mănăstire. Și pentru credință m-am iscălit și am pus și pecetea mai jos să se orează. Iulie 1 dni, leat 7254". Iscălitura grecească a lui Antonie și stampila mănăstirii, cu adevărea a cinci martori :

Mihai prot(opop) martor ;
Gheorghe sluc. mănăstire Banu

Eu, popa Ștefan, martor,
Eu, Dragomir Diacon, martor
Eu, popa Stoica, martor.

și am scris eu Simion Logofăt cu zisa sfinții sale.

Din scrisoarea de mai sus reiese că mănăstirea Banu intrase ca proprietară între moșneni ; că ieromonahul Antonie constată că această moșie nu aduce nici un folos mănăstirii și că Dumitru Macovei era văr cu Dumitru Balii.

Antonie spune că prețul cumpărării este de 12 stupi, pe care i-a dat Dumitru Macovei, dar actul nr. 12 arată că Macovei dă acești stupi după șase ani, adică la 25 martie 1750, cînd Antonie îi adeverește primirea.

Din actul nr. 17⁴ se vede că mănăstirea Banu mai avea cumpărate și alte pămînturi la Chiojd de vreme ce, la 26 iunie 1745, Radu Chiojdeanu își răscumpără de la mănăstire moșie din „Valea Gardului“ pînă în „Siliștea Brădetului“, dînd ca preț al răscumpărării 22 vite mari și mici.

Între moșneni intrase mai tîrziu, prin cumpărături, și banul Dimitrie Ghica. Nu cunoaștem actele de cumpărătoare ale marelui dregător, dar din actele fiului său Grigore D. Ghica — viitorul domn al Țării Românești (1822—1828) vedem că acesta, cînd cumpără 200 de stînjeni de la Bădea, Gheorghe și Constantin Gîrbea din moșia „Petreasca“, „Macrea“ și „Valea Anii“, el mai avea moșii tot acolo — desigur cumpărate de Dimitrie Ghica (actul 67 din 21 februarie 1818).⁵

Grigore D. Ghica cumpără drepturi în munții Siriului și de la alți moșneni starchiojdeni.

O pităreasă, Ecaterina, stă în proceș, prin 1802, cu 8 moșneni ce fac parte din „ceata boierilor vechi de casă“ și anume cu : Lupu sin Șerb, Șerb zet Drăgoiu, Panait, Constantin, Ștefan, Lupu, Preda, popa Dumitru Motros, diaconu Dumitru Băloiu și Constantin Gîrbea pentru ca aceștia să-i dea partea Balii Cordelea — vechi boier de casă, adică boier localnic — „pe obrazul soțului ei“. La 19 martie 1802 procesul se judecă „apărîndu-se moșnenii de cererea acestei pitărese“, prin anaforaua lui Șuțu Voievod.

La 14 iulie 1818, unul din acești 8 moșneni, și anume Panait, vinde lui Grigore Ghica 58 de stînjeni din partea lui Bălea Cordelea. Grigore

⁴ *op. cit.*

⁵ *Ibidem.*

Ghica vinde ceea ce cumpărase de la moșneni „dumneaii hătămăneasa Elena Erachina“, iar aceasta vinde serdarului Grigore Florescu.

În actul lui Șoimescu se vorbește și despre „partea dumnealui serdarului Costache Sibiceanu“, cumpărată de la Rîmbei, iar mai târziu va fi vorba și de un V. Bosy, consilier la fosta Înalta Curte de Casație.

Cei care și-au însușit mai mult din pămînturile moșnenilor chiojdeni — prin cumpărări sau alte mijloace — au fost însă Macoveii, ajunși mari proprietari de pămînt în Starchiojd.

Macoveii nu par a fi de fel din Starchiojd. Poate să fie veniți din părțile Buzăului, unde întîlnim des numirea de Macovei. Astfel „Macoveanca“ era vechea denumire a cătunului și moșiei Arcani, din comuna Meteleul; „Macoveanca“ era numirea unei sfori de moșii din comuna Mlăjețel, situată pe lunca Cincarului, „Macoveiul“, moșie din comuna Padina. Comuna Padina, situată în plasa Cîmpul, la extremitatea sud-estică a județului Buzău, s-a numit, la început, „Macoveiul“. Tradiția spune că acesta a fost sat tătăresc, că a fost cîțva timp sub posesiunea turcilor, care puseseră aici doi penceptori, staționați lîngă movilele „Cămănașu“ și „Siminoglu“, unul pentru a aplica „dangana“ — marca turcească pe cio-megele ciobanilor care pășteau vitele cumpărate de turci și altul pentru a încasa taxe pentru vitele străine, ce pășteau aici. Satul s-ar fi spart în 1807, din cauza războiului ruso-turc, locuitorii risipindu-se⁶).

Macovei din balada „Gheorghelaș“ este tot din părțile Buzăului:
„Știi tu, mă, pe Macovei
Feciorul lui moș Matei
De la vîrfu lui Ursei“.

Macoveii sînt tari și mari în Starchiojd și dețin dregătorii mai bine de un secol.

Primul Macovei ce s-a stabilit în Starchiojd a fost, probabil, un slujbaș care a căutat să se înrudească, prin căsătorie, cu familiile localnice, frunțase.

Din scrisoarea lui Antonie — egumenul mănăstirii Banu — actul nr. 19 — am văzut că Dumitru Macovei era văr cu Dumitru Balii, fiul logofătului cu același nume, una dintre cele mai vechi și influente familii din sat. De asemenea, dintr-o plîngere către domn a unor locuitori ca Tudor Rău și Ion Borcea Miercănescu din Starchiojd, din 28 februarie 1800, ca și dintr-o plîngere mai veche — de prin 1798 — se vede că Macoveii erau veri și cu Gîrbeștii, o altă familie veche și influentă în sat actul 48⁷.

Cel dintîi Macovei pomenit de documente este Ilie Macovei, care apare ca vataf în 1719, pomenit și în actele drănenilor.

El își face intrarea printre moșneni printr-o escrocherie care va fi descoperită mai târziu.

Dintr-o jalbă către domn, făcută contra pitarului Ștefan Macovei de către Badea și Gheorghe Gîrbea, se vede că Ștefan Macovei le răpise dreptul de moștenire de la moșul lor, popa Toma, și că tatăl lor obținuse

⁶ Marele dicționar geografic al României, vol. IV, pag. 211 și 624.

⁷ Documentele Starchiojdului, Buc., 1968.

de la domnul Alexandru Constantin Moruzi — în 1795 — dreptate, dar „întimplîndu-se pricini de datorii și de dăjdii îl asupra pîrîtul pitar, n-au putut să-și caute (dreptate) fiind el mai în putere, de a căruia (asuprire) s-au și străinat într-alte părți, care viind tatăl nostru din fugă, n-au putut să-și caute în grabă (drepturile) și au murit, am rămas noi copii mici și acum cunoscînd ale lor viclenii precum deslușim din scris“... au alergat în două rînduri la domnul Caragea „ca să ne aflăm dreptatea“, de unde și luînd porunci către boierii ispravnici au mers la pîrîți ca „să vie să stea în judecată, cheltuindu-ne într-atîtea rînduri și n-au dat nici o supunere, prelungindu-ne cu feluri de pricini și amăgitoare cuvinte“ — actul 48⁹.

Pe o altă jalbă a lor — actul 53⁹ — Grigore D. Ghica dă ordin ispravnicilor să cerceteze faptul. Aceștia — prin actul 75¹⁰ — delegează pe polcovnicul Ianache Antonescu cu facerea cercetărilor. Din raportul acestuia — actul 55¹¹ — rezultă că, în leat 7227, un oarecare Tudor sin popa Toma, ar fi vîndut vîtafului Ilie Macovei „două părți moșie cu lipsă și una întreagă în moșia Petreasca, afară din munții Siriu, în taleri 20, iar în foaiea popii Dumitru nimic nu se pomeneste de acel Tudor sin popa Toma a fi vîndut la dum-lui, căruia i-am arătat că de este acest Tudor fecior adevărat popii Tomii, cel arătat în foaiea popii Dumitru nevîndută la dum-lor putere nu au avut feciorul să vînză pe părinte cu 31 de ani, fără de iscălitura tată-său“. Pîrîtul arată că pe baza acestui act a cumpărat multe alte drepturi moșnenești pe care Tihuleștii le-au atacat în multe judecăți.

Deci, printr-un act fals, pe care l-au arătat abia după 31 de ani și după ce au fost încolțiți, Macoveii au intrat între părtașii codevălmași ai moșiei chiojdenilor.

Al doilea Macovei, Dumitru, „s-au aflat vîtaf de plai ani 40 și au făcut pe moșie cum au vrut“. „Prin moșie se înțelege întreg hotarul devălmaș al moșnenilor, iar prin termenii folosiți au vrut să exprime grave abuzuri de putere“¹².

Numeroase sînt actele care arată cum acest vîtaf, acest administrator de plai, profită de nevoile moșnenilor și le cumpără partea lor de moștenire, infiltrîndu-se între toate cetele de moșneni și făcînd să apară în acte ca un binevoitor al oamenilor ajunși la ananghie.

Din actul nr. 19 am văzut cum cumpără de la mănăstirea Banu la treia parte din Pridvare pînă la hotarul Chiojdului, pe 12 stupi, pe care-i va da abia după 6 ani. La 13 august 1749 — actul nr. 20¹³ — Dragomir sin Vlad Lăcătuș din Chiojdu din Bîsca, spre a achita datoria de 56 de poli ce o avea față de „dumnealui vîtafu Dumitru Macovei ot Starchiojd“ îi dă pentru 12 poli o vacă și oapre, iar pentru poli 44 „m-am rugat de dum-lui de mi-au primit partea de moșie din Chiojdu din Bîsca stj. 11 și cu loc de casă și cu casa gata...“; aceluiași, la 17 august 1750, Neagu sin Vlad Nichitei ot Chiojdu din Bîsca „fiind în mare păs și nevoie de bani și negă-

⁹⁻¹¹ Documentele Starchiojdului, Buc., 1968.

¹² N. A. Constantinescu, „Balada lui Gheorghelaș“.

¹³ Documentele Starchiojdului.

sind nicăierea, am venit la dumnealui de m-am rugat ca să-mi primească dum-lui pantea mea de moșie din Brădet... și, văzându-mă la mare nevoie, au primit și am tocmnit stînjenu cu d-lui pe bani 33 și mi-au dat d-lui taleri 5 pe stj. 18...“ — actul 22¹⁴ — ; la 11 mai 1753, Dumitru Macovei cumpără 12 stînjeni în Brădet de la Iane Fîrle din Chiojdul din Bîsca — actul 13¹⁵. A doua zi, la 12 mai 1753, cumpără de la nepotul său „Ion, feciorul lui Ion Cupeț ot Văleni“ partea lui de loc de casă din Chiojdul din Bîsca și face schimb cu un loc din Chiojdul Bătrîn — actul 25¹⁶ — ; la 1 iunie 1759, Tudor sin Drăghici, iuzbaș din Chiojdu din Bîsca, și cumnată-sa Stana vînd 13 stînjeni de moșie pe un pol stînjenu „fiind noi datori la dum-lui mulți bani și neavînd cu ce plăti, pentru sărăcia noastră, au primit de i-am vîndut d-lui 13 stînjeni de moșie — actul 27¹⁷ — ; la 2 aprilie 1760 cumpără 84 de stînjeni, pentru 63 de taleri, de la Radu Ciocoiul, pămînt pe care acesta îl răscumpărase de la mănăstirea Banu — act 29¹⁸.

Cu acest Radu, Dumitru Macovei a avut și un proces pentru pămîntul de mai sus. Din cartea de judecată din 11 mai 1762 — actul 30¹⁹ — se vede că Radu se jeluiește împotriva acestuia, arătînd „că sînt 5 ani de cînd i-au dat Macovei taleri 46 cu tocmeală ca să-i neguțătorească și ce vor cîștiga să împartă în două și cît s-au neguțătorit cu cîștig au luat Macovei ca la taleri 100, iar în urmă, păgubind de la niște mălai și de la un cal ce au murit, n-au vrut Macovei să fie părtaș în pagubă, ci i-au pus bani cu dobîndă peste dobîndă și luîndu-i o moșie drept taler 64 i-au făcut zapis de datorie de taler 90, de sînt ani 2“.

Cartea de judecată continuă așa : „Macovei : zisele Radului Dumitru se tăgăduiește. Zice că moșia au cumpărat-o cu tocmeală și cu zapis, cu bani gata, iar taler 90 i-au dat împrumut la păsul Radului, cu zapis. Cîtîndu-se zapisul s-au văzut iscăliți martorii : Coadă i Dumitru i Stanciul, megiașii și Anghel, fratele Radului, care întrebîndu-se au mărturisit că ei au fost de față și Radul de această n-au pomenit atunci nimic că au avut vreo tovărășie cu Macovei și că l-au asuprit cu vreo dobîndă.

Fiindcă aceste mărturii le-au adus Radu la judecată spre îndreptarea sa și mărturiile au mărturisit împotriva lui, s-au dovedit năpăstuitor, hotărînd ca Macovei vataf să stăpînească moșia după zapisul de cumpărătoare și Radu să plătească lui Macovei datoria după zapisul său“ (Vel. Dvornic... indescifrabil).

Cartea de judecată din 11 mai 1762 este ultima din actele Chiojdului care pomenește numele lui Dumitru Macovei. Din foaiea de împărțeală a lui popa Dumitru, din 1750, se vede că la această dată Macoveii reușiseră să-și însușească în munții Siriului peste un sfert din drepturile moșnenilor starchiojdeni, cuvenindu-li-se 5 taleri și 14 poli din totalul cît se cuvenea tuturor starchiojdenilor.

De la 20 decembrie 1774 începe să se vorbească despre fiul său, postelnicul Ștefan Macovei, care continuă opera de achiziție a tatălui său și-și sporește moșia în dauna unor moșneni ajunși în nevoie. Primul act al lui este un act de silnicie. După moartea tatălui său, neinteresîndu-se multă vreme de venitul pămîntului luat de la Radu Ciocoiul, cheamă în

^{14—19} *op. cit.*

judecata boierilor ispravnici ai județului pe Stoica diacon Ciocoiul, din Chiojdul din Bîsca, „pentru veniturile acestor stînjini ca să-i împlinescă de cînd nu l-au căutat dum-lui“. Stoica arată că n-a luat el venitul stînjenilor și, prin scrisoarea din 29 decembrie 1774, se obligă să plătească îndoit, dacă se va dovedi că a luat el acest venit — actul 31²⁰.

Ștefan Macovei continuă să cumpere: de la Stoica Miroslav din Chiojd — actul 37 — 15 ianuarie 1794²¹; de la Codești și Popa Stoica Coadă — „o bucată de moșie ce iaste din hotarul moșii Rumii de supt Rotarea și din Gaura Smeului pînă la Glodișor și pînă în hotarul moșii Brădetului“.

Cumpărăturile lui Ștefan Macovei continuă și la începutul secolului al XIX-lea, dar are și multe procese cu moșnenii; pe unele le cîștigă, iar pe altele le pierde.

Prin 1799 Ion Borcea Miercănescu și Tudor Rău sin Lupul Miercan se plîng domnitorului contra lui Ștefan Gîrbea și fratelui său Constantin Gîrbea, verii lui Ștefan Macovei postelnicul, că aceștia, împreună cu vărul și cetașii lor le-au rănit moșia de sub stăpînirea lor, le-au ascuns hrisoavele că „*moșul pîrîilor — s-au aflat vîtaf de plai ani 40 și-au făcut pe moșie cum au vrut*“. „Ne rugăm, luate doamne, ca să ne scoată aceste hrisoave din la mîinile cumpărătorilor, că noi nu mai avem niciodată odihnă, că moșii și strămoșii noștri au fost talpă divanului domnesc și acum s-au legat aceștia de noi și ne fac oameni de alte țări, văzînd că nu avem cu ce ne apăra de ei, că cărțile noastre sînt la dînsii și la judecată nu vor să le scoată. Da aceasta ne rugăm să avem dreptate. Și cum va fi mila mării tale“. — Actul 47²².

Din actul citat, Macoveii apar ca autori ai dosirii sînteturilor moșne-nești. Reclamanții nu găsesc dreptate din partea veliților boieri și se adresează din nou cu plîngere la domnitor în 28 februarie 1800. Plîngerea sfîrșește așa: „Noi, luate doamne, fiind oameni proști și săraci, nici carte știind, altă nădeide nu avem făr de numai: nevrînd nici adevărul să vorbească, nici cărțile să scoată, să-i supuie judecata dumnealor veliților boieri la toate cele tăgăduite ca să *meargă la sfînta mitropolie de vor putea jura la ponturile judecătii, vom rămînea săraci și odihniți*. Și, ce va fi, mila mării tale“. (Actul 48²³).

Domnitorul cere veliților boieri să judece pricina. Aceștia, deși jă-luitorii ceruseră jurămînt, nici nu vor să audă de „cartea de blestem“ și se fac a nu vedea și a nu auzi de jurămîntul cerut în ce privește actele dosite. Ei se mulțumesc a le face morală jăluitorilor. În raportul către domn, veliții boieri ocolind punctul nevralgic al chestiunii — dosirea actelor de către Macovei — spun între altele: „...iarăși ei au venit cu jalbă și pîră făr-de nici un temei, cheltuindu-se și trăpăduindu-să în zadar, inai vîrtos pierzîndu-și lucrul, acum în vreme de primăvară, cînd se începe munca cîmpului și a hranei cei nădăjduite de peste tot anul“. În continuare, se cere, nici mai mult nici mai puțin: „deci ca pentru unii ce se vād îndărădnici și pricinuitori de însași paguba lor, să fie luminată porunca mării tale cu mumbașir ca să ia de aici (din Buourești) atît

pe dinșii cît și pe pîrîți, să-i ducă la fața locului cu poruncă către boierul ce să va orîndui de către măriia ta pentru celelalte pricini ale chiojdenilor, ca mergînd la fața locului să urmeze a le face alegere întocmai după zapisele lor de așezămînt, precum să cuprindă într-această alăturată anafora". (Actul 49²⁴).

Anaforaua veliților boieri nu vorbește nimic despre scoaterea actelor dosite, pe care le cereau reclamantii.

În anaforaua veliților boieri din 27 ianuarie 1799 — actul 45²⁵ — se spune: „A treia mai arătară jeluitorii“ (e vorba de Popa Ion Fofircă, Ilie Frigea și alții) *ca să năpăstuiesc de către Macovei și de către cetașii lui și la împărțeala banilor venitului muntelui Siriu*“...

Și de data aceasta veliții boieri ocolesc esențialul și dau dreptate numai lui Macovei.

Ștefan Macovei era postelnic, cu avere considerabilă, cu trecere între marii boieri și la curtea domnului.

La 14 aprilie 1792, domnitorul Mihai Suțu numește pe postelnicul Ștefan Macovei să cerceteze hotarele județului Saac, să vadă dacă austriecii n-au strămutat pietrele hotarelor, iar prin „cartea legată“ — secretă — din 28 aprilie același an — îi dă aceeași însărcinare și pentru județul Buzău.

„Boierului domniei mele, Ștefan Macovei, postelnicului, sănătate. Măcar că te avem orînduit prin deosebită poruncă a domniei mele și la treaba hotarului Terii, dimpreună cu Andrei vâtafu(l) județului Săcuie- nilor, dar, fiindcă luarăm domnia mea înștiințare cum că ai știință și de munții Buzeu, unde și dumnealui credinciosul boierul domniei mele Dumitrache Ghica biv vel ban are muntele Ponteleu și alți munți asupra cărora ești orînduit, te orînduim domnia mea și la județul Buzeu, ca să fii împreună cu cluceru numit Cîrlova și cu Manolache Postelnicu, la întocmirea și reînnoirea hotarului ce este să se facă de către precinstiții muhadiți împărătești“. ²⁶

Am văzut că Ștefan Macovei apare în ipostaza de acaparator în actele Chiojdului din anii 1787, 1794, 1799. Deși pîrît, în acest din urmă an, că năpăstuiește trei cete de oameni, cu ocazia împărțirii veniturilor de la pășunile muntelui Siriul, pe care moșnenii chiojdeni, fiind și el părtaș cu dinșii, îl arendau boierului Dumitrache Ghica, Ștefan Macovei izbutea, chiar în anul următor, 1800, să obțină, pe bani, înaintarea sa la rangul de pitar. El întinde curse și după aceea, spre a-și apropia părțile moș- nenilor, dar aceștia fac dovadă că-l pot încolți, dacă se unesc (actele 47, 54, 55²⁷).

Ștefan sau Ștefăniță, are trei fii — a patra generație: Costache — (Mutu) care a plecat din sat și s-a călugărit, Iancu și Dumitrache, zis în acte Matache, ambii trecuți în catagrafia din 1829 ca fii de boieri, fiecare cu venit de 1000 lei anual, ceea ce denotă o situație excelentă. Între ei va izbucni o prigoană aprigă timp de 11 ani pentru împărțirea bogatei moșteniri. Încă din 1795 găsim pe Dumitrache, „căpitan de Starchiojd“

²⁴⁻²⁵ *op. cit.*

²⁶ V. A. Urechea: *Istoria românilor*, tom. II, pp. 34—35.

²⁷ *Documentele Starchiojdului.*

și „vătaf de plai“, situație în care îl găsim și la 1828, când izbucni ceanta dintre ei.

Menționez că în tot secolul al XIX-lea și pînă în zilele noastre, procesele între Macovei și moșnenii chiojdeni s-au ținut lant.

De ce căutau marii boieri să cumpere drepturi moșnenesti din munți ?

Fiindcă ei descoperiseră în secolul al XVIII-lea un nou mijloc de îmbogățire în creșterea turmelor de vite și în prelucrarea produselor lactate ale vitelor, bineînțeles pe spinarea țăranilor moșneni, pe care îi speculează și-i sărăcesc din ce în ce mai mult.

„Cartea de judecată din 22 iunie 1813 dezvăluie o latură puțin cunoscută în istoria țării: a exploatării capitaliste în domeniul păstoriei la munte.

Banul Dimitrie Ghica, tatăl viitorului domnitor Grigore Ghica, ca și Filipescu din dosarul drăjnenilor, devine proprietar de turme, luînd cu arendă pășunile munților de la moșneni ori cumpărînd, după cum am văzut, în plină proprietate munți sau părți în acești munți.

Dimitrie Ghica obținuse de la domnie, încă din 1778, un privilegiu „prononion“ reînnoit la 1784, cred, unic în izvoarele noastre istorice, spre a exercita pe o scară largă cășăria din munții cumpărați sau arendați.

În 1784 el dispunea de 11 cășării în munții Penteleu și Siniu, precum și în sat la Stanchiojd, la Valea Anii, pe Brădet, apoi la Vadu Tihărau, Cășăuca, Strigoaica, Sibiciu etc.

Aceasta constituia un adevărat monopol.

Privilegiul arată că în aceste două județe, Buzău și Saac, numai casa banului Ghica avea dreptul de cășării, numai el putea cumpăra cu precădere venitul munților dimprejur ; „alte cășării nici acei moșneni pe munții lor nici alții nu pot face împrejurul acestor cășării“ ; „iarba munților să se protomisească dum-lui la o cumpăra cu pretul ce-l va da alții ca să fie pentru trebuința cășăriilor“, iar de s-ar afla alte stîne între acei munți, teameaua de la acele stîni să nu poată fi vîndută la alți negustori și dusă la aceste cășării ale banului Dimitrie Ghica.

Pitarul Ștefan Macovei, care avea și el stîne în munți, intră în serviciul marelui ban Dimitrie Ghica în calitate de „ipistat“ al stînilor și cășăriilor din munții cei mari ai județelor Buzău și Saac.

În calitate de ciocoi, el nu se va sfii să prade, prin acțiuni viclene, pe marele boier, patronul său, și visteria țării.

După ce administrează în curs de 20 de ani întreprinderea marelui boier, în calitate de ipistat, Ștefan Macovei se substituie, în curs de alți patru ani (1808—1812) patronului său gîrbovit de bătrînețe, în calitate de arendaș, interzicînd moșnenilor dreptul de a face și ei cășării spre a-i sili să arendeze boierului pășunea din moșia devălmașă a satului. În acest timp el izbutise, prin manopere frauduloase — acte samavolnice — să includă, fără știrea boierului bolnav, în privilegiul de monopol, cu ocazia reînnoirii anuale, chiar stînele și cășăriile sale proprii, alături de cele boieresti, cu scopul de a se sustrage de la „avaatul ce datora personal visteriei, suma totală trecîndu-se la contul boierului“²⁸.

²⁸ N.A.C., *Balada lui Gheorghelaș*.

Escrocheria este dovedită și Ștefan Macovei este îndepărtat din ser-vici. El se plinge domnitorului pretextînd că a cumpărat de la Dimitrie Ghica și, după moartea lui, de la soția acestuia, drepturile de cășării. În divan, Nicolae Trăsnea, în calitate de vechil al lui Grigore Ghica, dovedește netemeinicia afirmațiilor fostului ipistat cu însăși mărturia sa din 24 noiembrie 1798 în fața divanului și a lui Vodă Constantin Hangerliu, „că el nici o cășarie a sa nu are și cășăriile sînt ale dum-lui banului, care se văd pe anume, însemnate după cartea domnească ce au arătat Macovei pã numele d-lui banului Ghica...”.

În divan s-a dovedit că Macovei a fost „orînduit ipistat, iar nu stăpîn și privilegiat”. „Și cum în anul trecut văzînd vechilul logofătului că Macovei nu sã poartă bine la treaba cășăriilor ci, ori sã lenevea din bătrînețe, sau pentru vreun interes al său, slăbind purtarea de grijă, unele cășării s-au pustiit și la alte locuri au lăsat pe alții de au făcut cășării nouă în spinarea cășăriilor casii și împotriva privilegiului domnesc, l-au lipsit din treabă, rînduind pã un Ioniță Sibiceanu carele s-au dus în anul trecut la Macovei de i-au zis sã-și primească banii pentru pășunile mun-ților ce cumpărase de la moșneni și n-au vrut și că pe urmă au venit toți moșnenii de și-au vîndut pășunea munților la Sibiceanu, cu zapis, pe nu-mele dum-lui vel logofăt, fără numai starchiojdenii, ce sînt părtași cu Macoveii, n-au vrut sã o vînză, ci li s-au plătit telemeaua cu bani, atît celor... moșneni cît și lui Macovei” ! Din act reiese că atunci cînd a fost îndepărtat din slujba boierului Ghica, s-a ridicat de la stînele administrate de Macovei „12.000 oca de caș, care, luorîndu-se, s-au vîndut la negustori”. (actul 64) ²⁹.

Grigore Ghica cîștigă procesul și Macovei rămîne învins.

Între timp, chiojdenii din Bîsca, care aveau și ei drepturi în munți, au pricină de judecată cu Grigore Ghica, în fața veliților boieri, pentru pășunea munților — 20 ianuarie 1813.

Ei cer anularea privilegiului acordat lui Dimitrie Ghica întrucît le produce pagubă și se tem că pînă la urmă li se va lua și stăpînirea mun-ților. În ce privește obligația de a li se da pe pășune prețul ce-l oferă alții, ea nu se respectă. Ei au găsit pe un polcovnic Paraschiva, care le-a dat 2500 de taleri pe 5 veri și de la care au luat arvună 400 lei, dar Ion Sibiceanu, noul ipistat, i-a alungat de pe moșie. Numai cînd a auzit că au dat plîngere la divan a venit Sibiceanu și le-a dat 1500 taleri pe pășune și 1000 taleri cu împrumut, fără dobîndă. Ei n-au primit și atunci Si-biceanu „s-au unit cu mumbașirul care era asupra lor pentru împlinire de bani din orînduielele vistieriei și i-au îngrozit acel mumbașir, că *funii le dă și-i omoară de tot*, de nu vor istovi, căci banii sînt la Ion, sã meargă sã-i ia ; după ale căruia îngroziri s-au și dus unii din moșneni la Sibiceanu de au luat taleri 2500, însă 1500 prețul munților și 1000 taleri fără do-bîndă, dîndu-i și zapis. Iar după trei zile, aflînd de aceasta Tudorache Postelnicu, unii din jăluitori s-au dus la Ion de i-au zis că numără ei 2500 taleri, pe cinci veri, prețul munților, încă și mai cu prisos și nu

²⁹ Documentele Starchiojdului.

numai că n-au vrut să-i primească, ci înșă au zis că pe cei ce au dat preț la munți o să-i facă să taie sare la ocnă și cer dreptate a nu li se lua munții în silnicie cu băți și fără preț“.

Veliții boieri, de față fiind de data acesta chiar Grigore Ghica, găesc că plângerea moșnenilor nu este îndreptățită și mențin privilegiul. Între semnatarii anaforalei, din 13 ianuarie 1813, se află Constantin Filipescu, vel ban, Radu Golescu, vel vornic, Iordache Slătineanu, vel logofăt, Const. Șutu, vel hatman, Nistor Clucerul, încă un vel ban și doi vel vornici, a căror semnătură este indescifrabilă.

Dirji, moșnenii chiojdeni din Bîsca nu se lasă și cer judecata domnului. Acesta, Ion Gheorghe Caragea, în 31 martie 1819, menține privilegiul, obligînd numai să li se dea moșnenilor prețul ce l-ar fi oferit și alții, însă de va fi vreo „bănuială de economie asupra acestor străini mușterii“, are voie privilegiatul să scoată carte de blestem anonim spre a descoperi adevărul.

Așadar, moșnenii rămîn să fie și mai departe exploatați prin acest nou mijloc al cășăriilor privilegiate.

Ei vor sărăci din ce în ce și vor fi nevoiți unii dintre ei, nemaîputînd suferi anaforalele, să fugă și să-și părăsească „moșia“, cum este cazul tatălui lui Badea și Gheorghe Gîrbea, care s-au și străinat într-alte părți“ (actul 48³⁰), sau cazul Mariei sin Păuna care, înstrăinîndu-se cu soțul său fără a se ști unde, sătenii, pentru datoria „bărbat-său către cinstita vistierie, i-au vîndut partea sa lui Ion sin Dragomir“. (Actul Șoimescu).

Mai tîrziu, într-o hotărnicie din 19 mai 1844 se va vorbi pentru prima oară despre „locurile cu clăcași ai feciorilor lui popi Drăgan pe șesul Blidării, lîngă linie și de 15 prăjini cuprinsul lui Ion Bogatu, clăcaș“.

Țăranii moșneni, în încheștarea seculară pe care au dus-o cu exploatareii mai mult pe calea legală a judecăților la divanul țării, au pierdut procesul, cum era de așteptat, de la o justiție făcută de reprezentanții acestora³¹.

Ei au dat însă riposta în domeniul creației artistice prin „balada lui Gheorghelaș“, baladă care reliefează „în cele 9 variante ale sale, aspectele hidoasei exploatare a oamenilor care s-au ridicat pe spatele lor, prin abuz și silnicie, la treapta de boiernași, jucînd și rolul de ciocoi al boierului mare“.

„Balada lui Gheorghelaș“ este riposta pe care a dat-o jefuitorului, clasa jefuită.

Haiducul Gheorghelaș este exponentul rezistenței împotriva celor din clasa exploatoare care, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, acaparau pășunile munților, stînilor și prelucrarea laptelui.

Macovei, adversarul lui Gheorghelaș din baladă, este reprezentantul tipic al clasei exploatoare.

Conflictul dintre cei doi este ecoul acestei lupte sociale.

³⁰ *op. cit.*

³¹ Vezi N. A. C., *Balada lui Gheorghelaș*.

EUFROSIN POTECA ȘI ÎNCEPUTURILE ȘCOLII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prof. MIHAI VULPESCU

Printre cărturarii din prima jumătate a veacului trecut, se află și Eufrosin Poteca — elev și profesor la colegiul „Sf. Sava“, traducător și autor de manuale, adept al ideilor luminate.

Fiu de țăran din comuna Posești, satul Nucșoara, jud. Prahova, Eufrosin Poteca învață mai întâi la școala grecească din sat, apoi la Schitu Măgureanu, unde între anii 1816—1818 funcționează ca profesor. Din 1818 este elev al lui Gheorghe Lazăr și din 1819 profesor de geografie la școala „Sf. Sava“. Între 1820—1825 este trimis ca bursier al Eforiei Școalelor, împreună cu Constantin Moroiu, Ion Pandele și Simeon Marcovici, la universitatea din Pisa (1820—1822) și Paris (1823—1825), unde studiază filozofia, istoria și teologia. Din toamna anului 1825 și până la izbucnirea ciumei din 1828 este profesor de filozofie la „Sf. Sava“. În noiembrie 1828 pleacă la Pesta pentru a tipări „Filozofia cuvîntului și a năravurilor“, traducere a operei filozofului german J. G. Heineccius (1681—1741) — profesor la Halle, adept al lui Leibnitz.

În „Ideile faptelor mele pe anul 1828 pînă la aprilie 1829“, Eufrosin Poteca nota despre șederea sa la Pesta :

„Așadar am petrecut eu în Peșta, de la noiembrie pînă la aprilie 1829. Aceasta a fost îndeletnicirea mea :

1. Diortosirea (îndreptarea) [corectura n.n.] cărții Filozofia cuvîntului și a năravurilor ce am tipărit rumânește.

2. Citirea Istoriei tuturor neamurilor franțuzește.

3. Tălmăcirea din italianește în franțuzește de știința legilor a lui Filangeri.

4. Am învățat gramatica nemțește“ (C. Rădulescu-Motru : „Din autobiografia lui Eufrosin Poteca“ — Analele Academiei Române — memoriile secțiunii literare — seria III — tomul XII, mem. 2, pag. 39).

Din cauza radicalismului ideilor sale și a conflictului cu mitropolitul Grigore, este demis în 1830 de generalul Kisseleff, iar în 1832 i se oferă egumenia mănăstirii Gura Motrului unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții în tovărășia cărților, sprijinind cu sfaturi și cu bani pe necăjiții din împrejurimi.

În 1850 a candidat pentru postul de episcop la una din eparhiile vacante din Rîmnic, Argeş şi Buzău, dar fără reuşită, cu toate că avea o cultură deosebită, după cum singur mărturiseşte cu amărăciune :

„Pentru mine n-au ieşit nici măcar o bilă, dar nici eu nu făgăduisem la nimeni nimic... În zadar m-am străduit eu mai mult decît toţi, de am învăţat mai bine şi carte rumânească şi grecească şi ellinească cu gramatica ei, şi latinească şi italienească şi franţuzească cu gramaticile lor ; şi din ştiinţe : geografia, istoria, loghica, morala, filosofia, fizica, cu toate ramurile ei ; ştiinţa legilor cu dreptul roman civil, dreptul firesc şi dreptul politic, şi, peste toate, theologia, şi încă fusesem profesor atîţia ani, tîlmăcisem şi tipărisem atîtea cărţi folositoare. S-au ales alţii... carii nu s-au străduit a învăţa mai nici carte rumânească bine“. (E. Vîrtosu — Rev. „Biserica ortodoxă română“ — 1937, pag. 513.).

Deşi spaţiul rezervat acestei lucrări nu ne îngăduie referiri mai ample asupra vieţii şi activităţii lui Eufrosin Poteca, totuşi amintim faptul că el a considerat răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu şi Revoluţia de la 1848 — consecinţe ale exploatării celor mulţi.

Despre guvernul provizoriu din 1848, el consemnează în autobiografia sa următoarele : „În trei luni de zile acest guvern revoluţionar au ținut în Valahia autoritatea şi n-au făcut niciun rău“ (E. Vîrtosu — „*Pagini din autobiografia lui Eufrosin Poteca*“ — Rev. „Biserica ortodoxă română“ — anul LV 1937 — pag. 504) şi în altă parte : „ei (revoluţionarii — n.n.) arseseră şi Regulamentul, iscălit şi întărit de însuşi împăratul Rusiei şi al Turcilor, cu toate că acest Regulament era prea păcătos. După acest Regulament, lăcuiitorii rumâni sînt curat robi ai moşiilor. Supt nume de clăcaşi, iobagi, să despoae în toţi anii de arendaşi, de visterie, de miliţie şi c.l.“ (E. Vîrtosu — *op. cit.*, pag. 505).

În aceleaşi însemnări autobiografice publicate de E. Vîrtosu în „Biserica ortodoxă română“, la pag. 507 întîlnim o descriere a unei adunări populare din zilele revoluţiei : „La septembrie 8 mă aflu în Craiova, cînd au ars şi acolo Regulamentul Organic, fiind ocîrmuitoriu F. Aaron, fostul profesor de istorie în colegiul Sfîntului Sava“.

„Să adunaseră în Craiova, poate, peste zece mii de ţărani clăcaşi, afară de orăşanii craioveni, căroră numitul ocîrmuitor le-a vorbit mai mult de un ceas şi jumătate, desluşindu-le cîte rele a pricinuit naţiei rumâneşti sistema boierilor pînă acum, cînd această co(n)stituţie, ale cărui articule le spuse unul cîte unul, s-au întărit şi de către sultanul, suzeranul nostru, prin Soliman Paşa, care acum această sistemă boierească, vătămătoare obştii pentru nădăjnicia sa şi c.l., această acum e căzută pentru totdeauna, precum şi dăjdiile cele uricioase : 1-iu a clăcii, 2-lea a iobăgitului, 3-lea a carului, 4-lea a plugului, 5-lea a vitelor de bătătură. Nu mai e dator muncitorul decît dajdia visteriei şi dajdia pravilnică, încă să poată ; să poată să se facă moşneni şi clăcaşii, deaca, zice precum nădăjduim, Obşteasca Adunare va primi ca proprietarii să împartă moşiile lor şi clăcaşilor.“

— „Bine, bine, strigară ţăranii. Să trăiască constituţia ! Jos sistima boierească ! Apoi le zise să mai jure odată pentru constituţie. Aşa mai

jurară că să vor lupta toți pînă la moarte pentru nația rumânească și pentru acea constituție. Era și cîțiva boieri acolo, pentru privilegiate, și atunci nu mai era nimeni care să nu creadă că această revoluție și constituția sa nu va ține lungă vreme“.

Adversar convins al exploatării, Poteca spunea într-una din cuvîntările rostite în 1827 în fața domnitorului „Ori cine poate să înțeleagă nobilitatea de obște a omenirii nu mai poate suferi nici a fi rob el însuși, nici a ține pre alții robi,“ pentru că „robia e lucru foarte vătămător și barbar“.

Asemenea idei întîlnim și în scrisorile trimise Eforiei școalelor de la Pisa și Paris, ca de exemplu în scrisoarea datată 15 septembrie 1824, în care printre altele scrie : „faceți o lege politicească, care să hotărască dăjdiile de acum înainte asupra veniturilor fiește căruia fără deosebire de la divaniți pînă la plugari și la hrănitorii de dobitoace, și așa fără a să-răci cineva de tot, se va aduna lesne cu ce plăți cheltuelile statului“... „sloboziți robii creștini ce țineți, căci fiind voi creștini, nu vi se cade să țineți robi creștini“... (I. Bianu, „*Întîii bursieri români în străinătate*“, „*Revista nouă*“, anul I, nr. 11/15, noiembrie 1888, pag. 429).

În ansamblul măsurilor de ridicare spre civilizație a Valahiei „să-racă de dreptate și adevărata noastră mumă care se află în jugul varvariceștii tiranii“, un loc important acordă Eufrosin Poteca dezvoltării școlii, pentru că „omul este o ființă cuvîntătoare. făcut spre a se învăța toată viața sa spre a cerca adevărul, a lucra dreptatea și a se săvîrși“ (I. Bianu, *op. cit.*, pag. 481). „Căutați dascăli în toate părțile — scrie el în continuare — să pricinuiți luminarea și fericirea la tot norodul Valahiei... atunci veți arăta la toată lumea cît pot rumânii, strănepoții romanilor, luminați cu adevărul și lucrînd dreptatea“.

Patriot convins, Eufrosin Poteca refuză propunerile de a merge ca profesor la „școalele de limbă grecească, cea veche și cea nouă“ de la Paris, Petersburg și Londra, deși i se oferea „o groasă plată și ofichii bisericești“. Refuzul este motivat simplu dar cu atît mai concludent : „aș fi primit de n-aș iubi pe frumoasa Valahia“ (I. Bianu, *op. cit.*, pag. 481).

Dragostea lui de patrie răzbate și din alte scrisori prin care insistă să i se trimită banii necesari studiului pentru că „va veni timpul să se laude cu noi nu numai aceștia care ne-au trimes, ci și toată Valahia“, sau dacă nu li se mai trimite bursa să li se trimită „cheltuiala drumului ; și venind, sau aceste idei ale noastre le vom semăna în Valahia, sau grîne pe șesurile întinse ale ei“. (I. Bianu, *op. cit.*, pag. 422).

Considerînd școala un mijloc important de emancipare, Eufrosin Poteca îndeamnă pe Dinicu Goleescu să dezvolte școala de la Golești, fapt menționat de acesta din urmă în înștiințarea redactată cu acest prilej în care spune că a urmat și „cuvintele cele povăuitoare ale lui Eufrosin Potecă“.

Dar și mai concludente sînt cuvintele lui Eufrosin Poteca, în care a pledat, am putea spune, cu insistență pentru dezvoltarea instrucțiunii publice în Țara Românească.

Era obiceiul ca de sărbători, după slujba religioasă, domnitorul și miniștrii săi să viziteze școala de la Sf. Sava și unul din profesori (de obicei cel mai vîrstnic) să rostească o cuvîntare. Poteca rămîne celebru

prin cuvîntările rostite în fața lui Vodă la 25 decembrie 1825, aprilie și iulie 1827, cuvîntări prin care căuta să îndemne pe mai marii țării să încurajeze dezvoltarea învățămîntului.

Astfel, în cuvîntarea din decembrie 1825, adresîndu-se lui Grigore Ghica îi spune : „...iar prin iubirea de învățături, lîngă celelalte griji spre stingerea relelor întrebuintări, nu puțină parte faci și la întemeierea școalelor și așezarea profesorilor, încă și la traducerea în limba românească a scriitorilor clasici elini și romani, bine știind înălțimea ta că printr-acestea (...) năravurile se îndreptează și sufletul mai desăvîrșit se face. (...) Pentru acestea, dar și alte fapte bune, precum îngrijirea pentru păzirea sănătății, întemeierea marelui spital de ciumați și pardosirea Bucureștilor cu piatră, pentru acestea toate, toată Ungrovlahia ău numai drept judecător, ci și părinte iubitor de fii te cunoaște și te propovăduiește.” (Gh. Dem. Teodorescu, „Viața lui Eufrosin Poteca”, București. 1883, pag. 28). La 20 iulie 1827, cu prilejul examenului public de la Sfîntul Sava, la care a asistat și Grigore Ghica, Eufrosin Poteca a rostit un cuvînt în care după o succintă trecere în revistă a dezvoltării culturii românești pînă la începutul sec. al XIX-lea sublinia : „Dar toți aceștia s-au osîrduit a tîlmăci și a tipări pînă acum numai de cele ce privesc slujba bisericească la citire și la cîntare (...) iar de școală, de filozofie și de științele omenești nimeni n-au îngrijit în limba românească și în țara noastră pînă la anul 1818 cînd cei mai aleși din prea cinstiții noștri boieri (...) și cu voia domnului Ion Caragea, care ocîrmuia atuncea, au așezat pe domnul Gheorghe Lazăr la Sf. Sava, ca să învețe geometria în limba românească, așijderea și pe mine mai tîrziu, ca să paradosesc geografia, iarăși în limba patriei noastre, dimpreună și cu o mică carte pregătitoare spre filozofie, ce o tipărisem înainte de a fi trimis în Italia. Așa dar această școală, cu aceste științe, s-au urmat și după moartea lui Kir Lazăr de ucenicii săi” (Gh. Dem. Teodorescu, „Viața lui Eufrosin Poteca”, Buc., 1883, pag. 54). În continuare, vorbitorul dă domnitorului exemple din dezvoltarea învățămîntului în Europa : „În Rusia se află întemeiate pînă acum șase universități, afară de academia științelor din St. Petersburg și afară de o mulțime de colegii și gimnazii pentru limbi și științe elementare în toate cetățile și orașele din toată împărăția. În Norvegia se află 2007 școli de alilodidactică, afară de universități și colegii. Deci dar acum, ce vom putea zice de Germania, Italia, Frania, și Englitera, unde încă mai din vechime toți locuitorii erau obișnuiți a trăi mai mult cu învățătura și cuvîntul, decît cu pîinea cea din toate zilele? Acestea dar știind și prea înălțatul nostru domn, împreună cu prea cinstiții săi boieri, e de crezut că întîi și-au făcut aceste întrebări : oare noi românii, strănepoții slăviților acelora romani, trebuie să rămînem apururea departe de neamurile cele luminate, departe de frații noștri europeni? Oare noi, pe lîngă cele puține ce știm n-am putea să ne mai împrumutăm de la dînșii? Oare n-avea mijloace de a învăța, de a scrie și de a tipări ca și dînșii? Oare în clima noastră și în limba noastră n-ar putea să strălucească darul cuvîntului (...) ca și la dînșii? Oare de acia înainte vom putea să ne mai îndreptăm puind vina cînd pe greci, cînd pe tătari, cînd pe cutare și pe cutare, cînd din toate

părțile cu paradigma lor ne îndeamnă să punem în lucrare toate mijloacele cele mîntuitoare ?" (*ibidem*, pag. 54).

Preamărind atenția acordată de domnitor școlii, cărturarul își încheie discursul cu cuvinte de laudă pentru voievod, elevi și profesori.

În decembrie același an roagă pe mărița sa „să binevoiască a întemeia școli românești cu toate științele în limba mamei noastre, Țara Românească“, pentru că spune el, numai așa vor scăpa românii „din ocara neștiinței“ (*ibidem*, pag. 56).

Testamentul lăsat de Eufrosin Poteca este încă o dovadă a dragostei sale de școală, de patrie și popor. Cuvinte simple rezumă activitatea rodnică a cărturarului și exprimă dorința lui de a sluji și după moarte instrucțiunii publice cu averea sa.

Paragrafele ce voi cita din testamentul amintit nu au nevoie de comentarii, fiecare frază cuprinzînd în ea dorința fierbinte a autorului de a sluji efectiv la luminarea poporului din care s-a ridicat.

După formula uzuală, cărturarul menționează : „Acum dacă și alții mulți doresc și se osîrduiesc a sluji instrucției publice pentru trebuința nației noastre românești, și eu aceasta am dorit și m-am osîrduit din tinerețile mele pînă acum, în vîrstă de peste 70 de ani trecuți. Aceasta se vede și din cărțile ce am tîlmăcit și tipărit în vremea egumeniei mele de mulți ani la această monastire de la Gura Motrului. Aceasta dar am făcut pînă acum pentru instrucția publică. Atîta am putut, atîta am făcut (...) Acum dar dorind ca și după moartea mea să slujesc instrucției publice prin averea mea, pentru aceasta am rugat cinstita Eforie a școalelor naționale să binevoiască a primi a se face executorul dorinței mele acestia“. (*ibidem*, pag. 58). Urmează enumerarea bunurilor lăsate de cărturar și anume : 5200 galbeni împărătești pentru colegiul Sf. Sava, 5000 de galbeni pentru instrucția fetelor (aceștia din urmă îi fuseseră furati din arhiva mitropoliei), cărți, veșminte și alte obiecte personale și destinația hotărîută de el :

„Întîi să se așeze acești bani, cu dobîndă pravilnică (...) și din acea dobîndă să se ție opt băieți pe an, cinci în București și trei la colegiul din Craiova“, (în afară de A. Ionescu și Radu Popescu — recrutați de el și întreținuți pe cheltuiala lui la școală). „Acești băieți să fie pe zece ani și să învețe în limba românească, învățăturile gimnaziale : I-iu gramatica, II-lea aritmetica, III-lea geografia, IV-lea geometria, V-lea istoria, VI-lea logica, VII-lea filozofia morală, VIII-lea legile civile, IX-lea retorica, X-lea în cea după urmă să învețe „Catehismul cel mare“ tipărit de mine împreună cu „Istoria sfîntă pentru religia noastră creștinească“ (*ibidem*, pag. 58). Cărturarul recomanda ca stipendiștii „să se aleagă din toate clasele, în vîrstă de opt ani după concurs și fără părtinire“, iar după absolvirea școlii să fie destoinici „a putea să fie și ei profesori, sau să intre în alte slujbe folositoare“.

Cărțile „să se ridice de la monastire (...) și să se ducă la biblioteca colegiului Sfîntului Sava“ ... „iar banii ce se vor mai găsi pe lîngă mine, galbeni 100 (adică una sută) să se dea pentru școala satului Gura Motrului, în primirea învățătorului ce va voi a se îndatora să învețe pe copii zece

ani. Și iar galbeni 100 la școala Nucșoara, locul nașterii mele-n județul Prahova, plasa Teleajenului" (*ibidem*, pag. 59).

După moartea cărturarului, o comisie formată din Petrache Poenaru, G. Costaforu, A. T. Laurian și B. Boierescu — membri ai Eforiei școalelor, a fost trimisă la Gura Motrului pentru îndeplinirea dispozițiilor testamentare. Din procesul verbal întocmit atunci cităm: „Mai întâi Eforia constată a sa recunoștință în memoria părintelui Eufrosin, care în nobila sa ardoare de a contribui la progresul instrucțiunii naționale și din micile sale mijloace a lăsat mai multe sume care să servească la ajutorul junilor săraci ce voiesc să studieze.“

„Numele acestui venerabil bărbat, împreună cu sumele și cărțile ce a dăruit instrucțiunii publice, se vor trece în Cartea de aur, pentru eterna sa memorie și ca omagiu de recunoștință.“ În continuare se menționează măsurile executorii, respectându-se dorințele donatorului.

Aș aminti că după cutremurul din noiembrie 1940, cele trei școli din Nucșoara (pe abunci com. Rîncezi) au fost reparate din fondul Eufrosin Poteca ce se afla în administrația Casei școalelor.

Om de cultură, însuflețit de un sincer patriotism, adevărat iubitor al școlii, Eufrosin Poteca a fost un om modest, care nu a uitat niciodată că s-a ridicat din rîndul clăcașilor nucșoreni. Într-o scrisoare către Constantin Bălăceanu, referindu-se la originea sa, cărturarul scria: „eu cu adevărat văd că sînt mult mai de jos, pentru că sînt născut mai aproape de pădure decît de curtea domnească, dar părinții mei din care se trage tot neamul omenesc, sînt cerul și pămîntul, care trăiesc în vecii vecilor, și au vrut ca să se nască în munți metalurile cele mai scumpe, pietrele și florile cele mai frumoase.“ (I. Bianu, *Revista nouă*, nr. 11—1888, pag. 424).

Pentru începuturile școlii în limba națională, Eufrosin Poteca a fost într-adevăr una din „florile cele mai frumoase“ ce au alcătuit cununa de cărturari patrioți din prima jumătate a veacului trecut.

UNELE ASPECTE ALE SITUAȚIEI ȚĂRANILOR DIN FOSTUL JUDEȚ AL SECUENILOR ÎN PRIMII ANI DUPĂ APLICAREA REGULAMENTULUI ORGANIC

prof. N. I. SIMACHE

Prefacerile economico-sociale, inerente oricărei societăți, intră, în sec. al XVIII-lea, și în țările noastre, într-un ritm mai viu. În sînul orînduirii feudale apar germeii viitoarelor relații de producție care se consolidează cu timpul și vor da naștere, în secolul următor, orînduirii capitaliste.

De unde la începutul orînduirii feudale dominase economia închisă, în veacul al XVIII-lea Principatele Române încep a se angrena în circuitul internațional de mărfuri.

Pacea de la Kuciuk-Kainardgi, încheiată de ruși cu turcii, în urma războiului victorios din 1768—1774, produce prima spărtură în monopolul comercial al turcilor, desființat în 1829 prin tratatul de la Adrianopol.

Locuitorii țărilor noastre, boierii în primul rînd, încep a produce și pentru schimb.

Marile puteri europene, intrate mai de mult în angrenajul economiei de mărfuri, în plină expansiune comercială acum, încep a pătrunde în Principate, foarte bogate în materii prime.

Comerțului austriac îi urmează cel german, englez, francez, italian. Economia naturală face loc tot mai mult celei bazate pe schimbul de mărfuri. De acum înainte ceea ce interesează pe producători este nu valoarea de întrebuintare ci cea de schimb.

Din consumatori ai produselor țărănești, boierii devin vînzători, căci puterea lor depinde acum de bani. Aceste prefaceri influențează raporturile dintre boieri și țărani.

În economia naturală boierii aveau nevoie de produse țărănești pentru îndestularea propriilor lor trebuințe. Acum le sînt necesare pentru schimb, cerealele devenind principala marfă pentru export.

În condițiile dezvoltării relațiilor de schimb, în măsura în care țările noastre se angajează în circuitul internațional de mărfuri, exploatarea țărănimii se intensifică, fiind exercitată pe calea moșierească și pe cea de stat, prin intermediul unei excesive fiscalități.

Boierii caută să se folosească de orice prilej pentru a-și întări privilegiile. O ocazie binevenită o constituia schimbarea legilor care reglementau raporturile dintre aceștia și clăcași.

Astfel se petrec faptele în anii 1780, cînd Alexandru Ipsilante dă Pravilniceasca Condică, și în 1818, cînd apare Legiunea lui Caragea.

Din comparația celor două coduri care încearcă să reglementeze obligațiile feudale pe tot cuprinsul Țării Românești, rezultă că : ...„Legiuirea Caragea conține prevederi pe care nu le întâlnim în Pravilniceasca Condică și care vor agrava situația țaranului clăcaș”¹.

Elaborarea Regulamentului organic dă prilej boierilor să-și întărească privilegiile.

Ca urmare a dezvoltării comerțului de cereale, noua legiuire care intră în vigoare în Țara Românească în 1831, iar în Moldova în 1832, introduce... „un regim de clacă și de obligații nemaiîntâlnite pînă atunci în istoria agrară a țărilor române, regim care să corespundă creșterii tot mai mari a comerțului cu cereale peste hotare”².

Raporturile dintre proprietari și clăcași sînt reglementate de art. 138—148, secția VII-a, intitulată : „Drepturi și datorii reciproce între proprietar și al său satean”.

În art. 138 sînt amintite micile avantaje acordate țăranimii, și anume fixarea capitației la 30 lei de locuitor și desființarea scutelnicilor și poslușnicilor.

Art. 139 fixează mărimea pogonului la 24 prăjini.

În art. 140, clăcașii sînt împărțiți după puterea de muncă de care puteau beneficia proprietarii, în trei categorii și anume : frunțașii, cei cu 4 vite de muncă ; mijlocașii, cei cu 2 vite de muncă, și pălmașii care nu dispuneau decît de brațele lor de muncă.

Proprietarii erau obligați să acorde fiecărui clăcaș loc de casă și grădină (400 stînjeni la cîmpie și 300 la munte), pămînt pentru cultivat, fîneață și izlaz pentru vite, cel mult patru boi și o vacă.

În schimb țăranii erau obligați, potrivit dispozițiilor art. 141, la o dublă prestație : în muncă — claca, și în natură — dijma.

Frunțașul : 12 zile de lucru cu 4 boi, ziua de arătură, carul de lemne, dijma din fîn și arătură.

Mijlocașul : 12 zile de lucru cu 2 boi, ziua de arătură, carul de lemne, dijma din fîn și arătură.

Pălmașul : 12 zile de lucru cu mîinile, trei zile de lucru pentru arătură, trei zile de lucru pentru carul de lemne, dijma din fîn și arătură.

Art. 142 stabilește nartul sau norma de muncă ce trebuia îndeplinită în fiecare zi de lucru.

Al. 1. — Arătura de 8 prăjini în loc de spart și 5 țelină, grăpatul a 16 prăjini, este lucrul pentru o pereche de boi.

În cazul în care pusul cerealelor în pămînt se face cu sapa, norma va fi de o jumătate de pogon.

Din analiza conținutului acestor dispoziții, rezultă că acum se face un pas mai departe în direcția întăririi privilegiilor de clasă, consolidîndu-se puterea economică și politică a boierilor.

¹ S. Columbeanu : „Caracterul exploatarei feudale a țăranimii în deceniile anterioare răscoalei lui T. Uladimirescu (1800—1820)”. Studii, revistă de istorie, pag. 573/1961, nr. 3.

² *Ibidem*, pag. 572.

Argumentul des invocat este „reciprocitatea“.

Aliniatul al II-lea al art. 138, vorbește de „drepturile și datoriile reciproce între proprietar și al său sătean“.

De asemenea, art. 144 menționează că : ...„numai pe sfințenia acestui princip s-au legiuiri îndatoriri reciproce...”

Comparînd însă situația clăcașilor așa cum este reglementată de Pravilniceasca Condică a lui Al. Ipsilanti sau de Legiuirea lui Caragea, ajungem la concluzia că cea nouă a însemnat o agravare simțitoare.

Marii proprietari își întăresc vechile poziții și cuceresc altele noi.

Cel mai de seamă avantaj pe care îl obțin acum este că Regulamentul recunoaște stăpînului de moșie dreptul de proprietate absolută asupra unei treimi de moșie, pe care o consideră în întregime ca proprietate a lor.

Domeniul feudal devine o proprietate de tip burghez, noua legiuire eliberînd moșiile boierești de orice servitute.

Este de observat faptul că Regulamentul folosește termenul de „proprietar” și „dreptul de proprietate”, în locul termenilor „stăpîn de moșie”.

Astfel, art. 144 exprimă limpede această intenție cînd afirmă : „Fiindcă, *precum este proprietarul stăpîn cu desăvîrșire pe al său pămînt*, asemenea este și săteanul sălășluitor pe moșie de alt proprietar iarăși cu desăvîrșire slobod de este acum aproape un veac...”

Faptul că proprietarii de moșii nu înscriu în text de lege dreptul de a alunga în masă pe țărani, trebuie explicat prin aceea că în acel timp lipsa de brațe de muncă nu îngăduia aceasta.

Țăranul începe a fi socotit chiriaș.

Art. 140, al. I, numește pe stăpînul de moșie „proprietar” și arată că : ...„pînă cînd *închirierile* holdelor după moșii să se poată face prin tocmeală de învoire, este de neapărată trebuință...”.

Aliniatul al II-lea al aceluiași articol întărește aliniatul I, precizînd că :

„Drept aceea, *proprietarul* să îndatorează să dea fiecăruia sătean sălășluit pe a sa moșie...”.

Suprafețele de pămînt acordate țăranilor în folosință sînt micșorate.

Criteriul după care se stabilesc este inventarul viu pe care-l posedă, adică forța de muncă de care puteau beneficia proprietarii, nu nevoile de subsistență a țăranilor.

La art. 140 se arată că țăranii clăcași au dreptul la o anumită suprafață de izlaz și anume : frunțașii 2 pogoane și 12 prăjini, mijlocașii : 1 pogon și 12 prăjini, palmașii : 12 prăjini, ceea ce este nedrept deoarece pășunatul și pădurile au fost întotdeauna în folosința locuitorilor satului.

Prin urmare, sub regimul regulamentar clăcașul primește un ha și jumătate pînă la trei ha și jumătate, adică mai puțin decît cel de care dispunea înainte de Regulament.

Regulamentul organic se referă la clăcașii cu 4 boi și o vacă. Dar creșterea vitelor fiind o sursă principală de venituri, mulți țărani aveau un număr mai mare. Aceștia, ca și cei ce voiau să cultive o suprafață de pămînt mai mare ca cea stabilită de Regulament, trebuiau să se înțeleagă „de bună voie” cu marii proprietari.

Aceste învoieli vor constitui o sursă de exploatare nemiloasă a țăranilor și de mari nemulțumiri.

Reducînd la o treime sau la jumătate pămîntul care anterior se afla în posesia țăranului, regulamentul obliga pe proprietar să dea țăranilor cîte trei pogoane — un ha și jumătate — pentru arătură.

Avînd în vedere condițiile de producție din Țările Române din acel timp, o asemenea suprafață nu putea asigura posibilitatea de hrană țăranului și familiei sale. Cu atît mai mult nu putea da acestuia mijloacele de a-și achita sarcinile publice.

Situația era și mai gravă, cînd era vorba de suprafețele necesare pășunatului, care se reduceau la o jumătate de pogon, pentru vitele mari, ceea ce era cu totul nesatisfăcător și constituia o gravă lovitură dată creșterii animalelor, mai ales în Muntenia.

Dispozițiile Regulamentului organic s-au aplicat de aparatul de stat al claselor exploatatoare și deci în favoarea acestora.

Boierii și-au rezervat pe seama lor pămîntul cel mai fertil, acordînd țăranilor pe cel stîmp și mai îndepărtat de drumurile de comunicație, deci cu o valoare economică mai redusă.

În schimbul unor mici avantaje, stăpînii moșiilor măresc obligațiile țăranilor, impunîndu-le dubla prestație, a clăcii și dijmei.

Cercetînd situația care se creiază țăranului român prin noua legiuire, K. Marx arată că: „Din cauza climei nefavorabile, anul agricol numără în Țara Românească numai 210 zile, din care se scad 40 de duminici și zile de sărbătoare și în medie 30 de zile cu vreme nefavorabilă, în total 70 zile. Rămîn 140 de zile de muncă. Scăzînd din acestea 56, rămîn clăcașului din Țara Românească 84 de zile, celui din Moldova 66 de zile pentru întreținerea familiei sale.

Regulamentul organic a știut să faciliteze eludarea propriilor sale dispoziții...

Pentru anumite lucrări agricole, ziua legală de muncă poate fi astfel interpretată, încît „să înceapă în luna mai și să se termine în luna octombrie. Pentru Moldova dispozițiile sînt și mai grele“³.

N. Bălcescu, pe baza calculelor făcute de I. Ionescu de la Brad, a ajuns la concluzia că țăranii din Țara Românească făceau 56 de zile de clacă, iar cel din Moldova 84⁴.

La acestea se adăugau zilele de clacă provenite din învoielile forțate, din datoriile și dobînzile convertite în clacă.

Cu drept cuvînt, din acest punct de vedere, Marx caracterizează Regulamentul ca fiind un „codice al muncii de clacă“, o expresie a goanei după supra-muncă“.

Dispozițiile regulamentare privitoare la raporturile dintre țărani și proprietari au fost aduse la cunoștința acestora printr-un ordin circular, al marelui vîstier Al. Vilara, din 30 sept. 1831, urmînd să intre în vigoare la începutul anului 1832. Cu toate eforturile guvernului de a convinge pe

³ K. Marx: *Capitalul*, vol. I, ed. IV-a, Buc., Edit. Politică, 1960, pag. 261—62.

⁴ N. Bălcescu: „*Opere*“, ed. G. Zane, Buc., 1940, vol. I, pag. 33.

țărani de binefacerile Regulamentului, noua legiuire a provocat mari nemulțumiri.

Pe diferite căi ei luaseră cunoștință de noile uneltiri ale boierilor, împotriva cărora încep o foarte puternică acțiune încă din primăvara anului 1830.

Pentru a evita transformarea agitațiilor într-o răscoală generală, Kisseleff se deplasează personal în cele mai multe județe și încurajează pe țărani să-și arate nemulțumirile prin jalbe.

În Moldova însă, în primăvara anului 1831 iau forma unei mișcări de masă, care a cuprins ținuturile Bacău, Roman, Suceava, Neamț, Herta, Hîrlău, Huși, Vaslui, Iași și Covurlui.

Pentru reprimarea răscoalei s-au trimis escadroane de cazaci și baterii de tunuri.

Asemenea acțiuni au avut loc și în Muntenia.

Din cercetarea arhivelor locale și anume acelea privitoare la vechiul județ al Secuilor⁵, rezultă că noua legislație a provocat și aici o adâncă nemulțumire în rândurile clăcașilor.

Prima lor reacțiune a fost de a nu se supune.

Astfel, ocîrmuitorul județului Saac poruncește la 8 ianuarie 1832 subocîrmuitorului plășii Tohani : „...ca prin într-adins dorobanț să trimeti la ocîrmuire atît pe cei mai sus însemnați, cît și pe pîrcălabul și alți doi săteni dintr-acel sat împreună cu jăluitorul, care să răspundă pentru a lor neșupnere“⁶.

Costache Lipănescu, proprietarul moșiei Ulmi-Ungureni, cere ocîrmuitorului jud. Saac să poruncească subocîrmuitorului „...acei plăși ca să-i îndatoreze (pe clăcași, n.n.) a-și face arăturile și sămănăturile lor ca niște clăcași pă moșia noastră...“, deoarece aceia „...petrecînd întru îndărătnicie, nu să supun a face sămănăturile lor după noile întocmiri ce să urmează acum...“⁷.

Arendașul moșiei Vadul Părului, a mănăstirii Snagovului, se plînge că : „...după noul regulament nu vor lăcuiitorii aceștii moșii să dea supunere a plăti claca și celelalte datorii după cum să urmează la toate moșiile...“⁸.

Reacțiunea țăranimii din jud. Secueni față de noile obligați nu a fost izolată.

Asemenea acțiuni se întîmplau pe tot cuprinsul țării. Clăcașii se ridicau în masă împotriva dispozițiilor înrobitoare din Regulament. Luînd cunoștință de această stare, la 8 martie 1832, guvernul, prin marea vornicie, trimite ocîrmuitorilor de județ ordine circulare în care se subliniază că

⁵ Cuprinde valea Teleajenului și partea superioară a văii Buzăului. A fost desființat la 1 ianuarie 1845.

⁶ Ord. ocîrmuitorului jud. Saac către subocîrmuitorul plășii Tohani, din 8 ianuarie 1832. Arh. St. Ploiești. Dosar nr. 1567/1832, f. 4.

⁷ Jalba lui Costache Lipănescu către ocîrmuitorul jud. Saac, din 6 mai 1832. Arh. Stat. Ploiești. Ibidem, f. 1697.

⁸ Jalba arendașului Bănică Berlescu, către cîrmuitorul Jud. Saac. Arh. Stat. Ploiești, dosar. nr. 157/1832, f. 520.

„...fiindcă vornicia au primit de la vreo două județe raporturi din care să dovedește neînvoirea între unii dintre proprietari și clăcași...”⁹.

De teama unei răskoale, amintirea evenimentelor din 1821 fiind încă vie, la 14 martie 1832, vornicia trimite ocîrmuitorilor noi instrucțiuni cu scopul de a calma spiritele și de a frîna o nouă ridicare de masă¹⁰.

Acestea sunt precedate de o introducere în care se recunoaște că : „...Din cîteva raporturi ale unor subocîrmuitori și din alte științe temeinice au luat stăpînirea în cunoștiință că lăcuitorii pe alocurea să îndărătnicesc a primi dreptele hotărîri ale stăpîniri(i) atingătoare de proprietate și să arată cu nesupunere (sublinierile aparțin autorului) întru împlinirea poruncilor stăpînirii...”

În consecință, vornicia dispune ca :

I. — Purtările d-tale și ale suptocîrmuitorilor să fie pline de blîndețe și înțelepciune către toți de obște hălăduitorii.

II. — Băgările de seamă să fie mai cu deosebire asupra proprietății... eșind singur d-ta în județ să te arăți mai cu seamă între lăcuitorii clăcași cu înfățișare blîndă și cu sîrguință prin sfaturi destoinice și înțelepte a-i supune ca să-și depărteze din sufletele lor tot felul de păreri și cugete de neliniștire și să îmbrățișeze cu plăcere legiurile cele noi...

III. — Și de cumvași să va ivi vreun semn de neorînduială sau împotrivire mai cu seamă la pricini de proprietate, numai decît să grăbești prin lucruri pline de înțelepciune a face potolire...”

Documentele păstrate în arhiva fostului județ Secueni arată că boierii și arendașii nu se mulțumesc cu situația creată de Regulament și își măresc eforturile pentru a-și spori privilegiile.

Astfel, clăcașii din satul Măgureni de pe moșiile vel agăi Scarlat Mihăilescu și Nicolae Șuțu, se plîng generalului Kisseleff că... „acum, după întocmirea pravilii cei noi, ni s-au făcut cunoscut prin exemplaruri cum avem să plătim clăcile, dijele și vedem o greutate pusă asupra noastră, foarte mare, care sunt înzecite după cum am dat pînă acum — și de se va urma după cum s-au făcut cunoscut, noi nu numai că ne stingem cu totul, dar atunci urmează să ne împrăștiem în lume ; încă ne-au apucat să dăm și zapiscă că vom urma... să porunciți ca să rămînem iarăși precum am fost pînă acum, să plătim după pravila lui Caragea, că de nu ni se va face această mîngîiere ne ducem în lume”¹¹.

Conform Regulamentului Organic clăcașii erau obligați să presteze 12 zile de clacă, o zi de arătură cu plugul și transportul unui car de lemne.

Totuși boierii nu erau mulțumiți nici cu acestea.

Locuitorii din satul Podeni, jud. Saac, adresează cîrmuitorului județului o jalbă în care arată că Matache Tohăneanu... „ne apucă să-i clăcuim fieștecare lăcuitor cîte 12 zile pe an și alte 6 zile tot clacă pentru carul

⁹ Circulara Vorniciei Mari către biv vel căminarul Iordache Știrbei, ocîrmuitor al jud. Saac. Ibidem, f. 106.

¹⁰ „Dvornicia către ocîrmuitorul jud. Saac”. Arh. St. Pl. Dos. 1567/1832, f. 56.

¹¹ „Jalba lăcuitorilor din satul Măgureni din Jud. Saac către deplin împuternicitu prezident”. Arh. Stat. Pl. dos. 1567/1832, f. 66.

de lemne, să-i lucrăm ori un pogon de vie sau să-i facem trei pogoane de arătură unde va voi”¹².

Potrivit art. 141, punctul 3, clăcașii aveau obligația să dea „...proprietarului dijmă, adică a zecea parte din rodul pogoanelor ce să cuprind în paragrafurile III și IV din art. 140 și o va căra însuși pe moșie la locurile ce i se va arăta de proprietar”.

Stăpînii moșiilor nu respectă însă dispozițiile Regulamentului mărind obligațiile și săvîrșind mari abuzuri cu ocazia dijmuirii.

Locuitorii din satul Rușavăț, de pe moșia hatmanului Tadie Ghica, se plîng ocîrmuirii județului Secueni că arendașul moșiei „nici acum nu și-au lăsat năravul bățăilor ce au fost obișnuit ci tot mai rău s-a făcut de cum au fost... Zeciuiala din prune nu va să vie ca să-i înnumere și să-și ia zeciuiala precum am avut obicei și precum vedem și la alte moșii că vine arendașu(1) în livedea creștinului și înnumără de la un prun pînă la zece... și unde vine zece îl însemnează și vin oamenii puși de arendaș pă urmă și ia zeciuiala, iar numitul Grigore intră în livede și numără toate trupurile pomilor și care au poame și care nu au și apoi zeciuiește pruni la o margine unde vede că sunt prune mai multe și însemnează prunii și apoi pune pe om ca să i-o scutere și să i-o ducă la velnițe cu spinarea, care nu vor avea boi”¹³.

Regulamentul organic suprimă dreptul boierilor de a avea scutelnici și poslușnici. Primesc în schimb despăgubiri în bani, destul de mari. Pe deasupra au dreptul să-și ia cîte 4 oameni de fiecare sută de capi de familie, din clăcașii care locuiesc pe moșiile lor pentru a le servi gratuit cu titlul de slujbași volnici scutiți de bir.

Art. 143 din Regulament arată că „...tot satul să îndatorează să dea pe tot anul slujba proprietarului și pe aceeași moșie unde va lăcui, cîte 4 oameni la o sută familii...”¹⁴.

Din jalba pe care o înaintaseră visteriei „...cîțva proprietari din jud. Saac”, rezultă că țărani se opun acestei dispoziții căci ei arată că „...numiții clăcași după ce ne-au tot prelungit că ne vor da și că pînă vor găsi om, în cea de pe urmă siliți fiind de c. ocîrmuitor la unii din noi au dat cu săptămîna niște oameni care au fost mai proști în lume; de aici săptămîna nu și-o îndeplinea(u) și fugea(u) și mulți nu ne-au dat nici pînă acum, pricinuind că nu găsește oameni să tocmească și că să-i găsim noi și ei să le dea bani și așa sîntem păgubași pînă acum...”¹⁵.

Subcîrmuitorul plășii Tohani raportează la 3 februarie 1832, ocîrmuirii jud. Saac că „...lăcuiitorii clăcași din Tohăneanca, după moșia d-sale (Nae Dolet, n.a.) nu s-ar fi supuind a da oameni(i) orînduiți în slujba proprietarilor după ouprinderea poruncilor ce sînt... Am orînduit îndată și un dorobanț pentru a-i spune să-și urmeze netăgăduita a lor datorie; și după sosire-i acolo vrînd a-și urma porunca ce-i era dată, nu numai că

¹² Jalba locuitorilor către ocîrmuitorul jud. Saac, 3 sept. 1832. Arhivele Statului Ploiești, ibidem, fila 514.

¹³ „Către c. ocîrmuire Saac, plecată jalbă a lăcuiitorilor din Rușavăț”. Arh. Statului Ploiești. Fond. jud. Saac, dos. 1567/1832. Supliment, f. 509.

¹⁴ Regulamentul organic, ed. 1845, pag. 83.

¹⁵ „Către Vistierie — plecată jalbă”, ibidem, fila 20.

nu s-au supusă, dar au început a-l ocări, a-l înjura, zicându-i că să fugă din satul lor, că-l omoară cu bătaile..”¹⁶.

Mai mulți proprietari din jud. Saac, Șerban, Alexandru, Mihai și Mircea se plîng ocîrmuitorului județului la 9 martie 1832, că „...clăcașii noștri nu să supun a ne da și nouă doi oameni, mai vîrtos că sār și asupra noastră de ne necinștește cu cuvinte proaste...”¹⁷.

La 10 mai 1832, Nicolae Logofătul, epistatul moșiei Ceptura a mănăstirii Văleni, se plînge ocîrmuitorului jud. Saac că „...Stan Nistor i Nicolae Metea și Nica Stegar, jurații satului Ceptura, în multe rînduri li s-au poruncit de către ocîrmuirea plășii ca să dea pentru 40 case ce sînt pe partea de moșie la sf. mănăstiri Văleni rîndaș, după Regulamentu(l) ce s-au făcut, ci numai unul au dat în șase săptămîni, apoi n-au vrut ca să-l mai dea nici pe acela...”¹⁸.

Ioniță Șoimescu, biv polcovnic za seimeni, se plînge la începutul lunii ianuarie 1832, ocîrmuitorului județului Saac că avînd la Ceptura o moșie de cîmp... „și fiind șezători pe dînsa cîtevași neamuri și mazăli și alți țărani — acești mai jos arătați — Mihalache sin Mihalcea, Nicolae Iordănescu, Dumitru Iordănescu, Tănase Papasterie — după ce s-au împotrivit a nu da ei nicidecum om, apoi au dat pricină și la ceilalți mai proști, de mă tot prelungește pentru care în multe rînduri am arătat la suptocîrmuitorul plășii și le-am tot poruncit să urmeze poruncilor și pravilii și tot pricinuește aruncînd unul asupra altuia, pentru care mă rog...”¹⁹.

Stăpînii de moșii, proprietari și arendași, încalcă și aceste privilegii, ceea ce determnă Vistieria să revie asupra „datoriilor reciproce ale dreptului proprietății după duhul organicesoului Regulament”, subliniînd în ordinul său din 4 ianuarie 1832, către ocîrmuirea jud. Saac., că : „S-au văzut de către Vistierie coprinsul raportului acei ocîrmuiri, atingător de desluisirea ce cere în pricina pretențiilor ce ar fi făcut unii din proprietarii acelu județ pentru oamenii ce li se dau de către clăcași în slujba moșiei din 100 familii, după duhul pravilelor ce s-au așezat, cerînd ca să lucreze acești oameni și afară din coprinsul proprietății, precum la lucrul viilor și altele asemenea, la care i se răspunde că atunci va putea fi cuviincioasă asemenea învoire cînd va fi cu mulțumirea amîndorura părților...”²⁰.

Dat fiind faptul că satul lor a fost întemeiat în condiții neobișnuite, terenurile fiind smulse prin luptă grea marilor păduri care acopereau depreșiunea Bălțeștilor dintre Teleajen și Cricovul Sărat, tăind mărăcini, crîngul, hălăciugi, „...scoțînd buturugi de ne-am făcut atît case, curături pentru bucate i arături de fîn pentru trebuințele hrăinii noastre...”²¹, țăranii din Mehedința aveau anumite obligații către mănăstire, stipulate în zapisul din 24 noiembrie 1797, mai ușoare decît ale celorlalți clăcași și care au fost respectate pînă la intrarea în vigoare a Regulamentului.

¹⁶ „Subocîrmuitorul plășii Tohanilor către ocîrm. Saac”, f. 21.

¹⁷ „Către c. ocîrmuitor al jud. Saac, plecată jalbă”, ibidem, f. 55.

¹⁸ „Către ocîrmuitorul jud. Saac, plecată jalbă, ibidem, f. 185.

¹⁹ „Către c. ocîrmuire a jud. Saac, plecată jalbă”. Începutul lui ianuarie 1832.

Ibidem.

²⁰ Vistieria către jud. Saac, ibidem, fila 1.

„Acuși vedem că ne-au dat pravili prin sate coprinzătoare de cele ce să cade unui clăcaș hălăduitor pă moșie dă proprietar pă un an...“.

După ce enumără toate obligațiile la care sînt constrînși, fiind tre-cuți în rîndul clăcașilor, locuitorii revin asupra condițiilor în care au întemeiat satul, cerînd respectarea vechii învoielii²¹.

Potrivit vechiului regim fiscal, mazilii formau o categorie de privilegiați.

După intrarea în vigoare a Regulamentului, stăpînii de moșii îi trec și pe aceștia în rîndul clăcașilor și-i supun aceluiași obligațiuni.

Prin jalba din 31 august 1832, clucerul Grigore Grădișteanu și căminarul Pavel, epitropii minorilor Elisabetei Văcărescu, proprietarii moșiei Tohani, județul Secueni, aduc la cunoștință Marii Vornicii că „...lăcuiitorii de la Tohani, fiind cei mai mulți dintr-înșii mazili și alte bresle, nici într-un chip nu să supun Regulamentului, adică nici nu vor să să învoiască în zile precum s-au învoit Perșunarii, nici să plătească zilele în bani cîte 60 parale zioa, după Regulament, ci stau semeți și nesupuși...“²².

Urmarea noii ofensive boierești rezultă din plîngerea unor clăcași din Berteza în care se menționează că : „...încă doi (clăcași, n.a) au fugit de nu se știe unde... și o să fugim toți, să spargem satu(l)“²³.

Din cele mai sus expuse rezultă limpede că boierii din Muntenia și Moldova au folosit din plin prilejul ce li s-a dat prin alcătuirea Regulamentului organic, înscinuindu-și noi privilegii și consolidînd pe cele vechi.

Documentele referitoare la modul cum se manifestă nemulțumirile în fostul județ al Secuenilor, o confirmă pe deplin.

---

²¹ Jalba locuitorilor din satul Mehedința către Marea Vornicie a județului Saac. Ibidem.

²² „Către c. M. Vornicie plecată jalbă“. Ibidem, pag. 493.

²³ Arhivele Statului Ploiești, Ibidem, f. 1369.

CONTRIBUȚII PLOIEȘTENE LA DEZVOLTAREA LITERATURII DIDACTICE ROMÂNEȘTI

prof. PAUL D. POPESCU

Apărut mai târziu între orașele țării, Ploieștii n-au putut juca un rol deosebit în făurirea și dezvoltarea culturii noastre medievale. În epoca modernă însă, creșterea rapidă a populației, dezvoltarea impetuoasă a vieții economice, poziția lui la răscrucea marilor drumuri de legătură între țările române, l-au impus ca un important centru cultural și în special ca un loc de intensă dezvoltare a învățămîntului românesc.

În numai o jumătate de veac, Ploieștii au întrecut ca număr de școli, de elevi și de cadre didactice, cea mai mare parte a orașelor din vechea Românie. Dar nu acesta a fost faptul esențial, ci calitatea ridicată a muncii cadrelor didactice și rezultatele obținute. În toate colțurile țării se știa că la Ploiești „se face carte“, reputația unor școli și a unor dascăli era bine stabilită, fiecare serie de absolvenți a dat țării oameni de valoare. Școlari de la mari depărtări, uneori trecînd pe lângă multe instituții similare, veneau să se înscrie la liceul Sf. Petru și Pavel sau la Școala Comercială.

O mare parte a învățătorilor și profesorilor ploieșteni nu s-au mulțumit numai cu munca lor plină de abnegație la catedră, numai cu succesele obținute direct în instruirea și educarea elevilor. Ei au căutat să-și transmită experiența și altor colegi, din oraș sau din restul țării, s-o valorifice pe calea scrisului, să aducă astfel o contribuție deosebită la dezvoltarea învățămîntului românesc. S-a creat astfel în orașul Ploiești o puternică tradiție de activitate în domeniul cercetării științifico-metodice, valorificată în lucrări apreciate din toate ramurile literaturii didactice.

Fără îndoială că efortul principal a căzut asupra elaborării de manuale școlare, întotdeauna necesare, dar mai ales în secolul trecut cînd la unele specialități lipseau cu desăvîrșire, iar altele erau necorespunzătoare.

Putem afirma că nu a existat specialitate în cadrul căreia profesorii locali și în special cei de la liceul Sf. Petru și Pavel să nu fi elaborat valoroase cărți școlare.

La limba română trebuiesc amintite, în primul rînd, lucrările lui I. I. Romanescu, unele dintre cele dintîi adaptate programei de învățămînt, accesibile și conforme principiilor didactice. Acest profesor s-a făcut cunoscut în toată țara cu al său „Manual de gramatica limbei române pentru

gimnazii și licee". Volumul I a apărut, în primă ediție (160 pagini), în 1883 la editura Carjean, iar volumul al doilea, subintitulat „Sintaxa”, a apărut tot la Ploiești, dar editat de librarul Zaharia Nicolau (188 pag.) în 1891. Ambele volume au cunoscut mai multe ediții.

Din opera didactică a lui Romanescu trebuie menționată și broșura de 32 pagini, apărută în 1891, „Ortografia limbii române”, după noile reguli adoptate de Academia Română, ca și o lucrare mai veche, „Stilul epistolar”. Aceasta era retipărirea unei cărți din 1874, acum sub forma unui manual de compoziție și corespondență — recomandat de altfel de minister tuturor școlilor secundare din țară — în care exemplele de cereri, petiții, scrisori, adrese etc. erau precedate de o serie de elemente de topică și de o introducere ce trata despre „tropi” sau figuri de stil.

Tot pe linia acestei preocupări trebuie amintită cartea învățătorului Provincianu, „Principii de gramatică română pentru clasa II-a primară, de ambe sexe”, aprobată de minister cu nr. 1216/1887, iar după 1900, lucrările prof. Pană Popescu și ale altor autori.

O mențiune deosebită merită activitatea lui I. A. Bassarabescu. În 1926, în colaborare cu Mihail Nicolescu-Ploiești, el a scos o mult cerută „Carte de cetire” pentru clasa a II-a primară. De asemenea, deși profesor de geografie, el a elaborat, trei ani mai târziu, un meritoriu manual de limba română, cu succinte, dar cuprinzătoare caracterizări ale scriitorilor și cu o judicioasă selecție de texte ilustrative.

Nici manualele de limbi străine nu au lipsit din preocupările profesorilor ploieșteni. P. Manuelescu ne-a lăsat două cărți: „Elemente de gramatică latină pentru clasa I-a gimnasială și liceală” și „Exerciții la gramatica latină”, cărți ce se completau reciproc.

O activitate deosebit de bogată a desfășurat profesorul I. Maurer. El a lăsat un „Curs elementar de limba germană” — sistemul intuitiv, și mai multe cărți de limba franceză printre care „Curs teoretic de limba franceză”, „Sistemul verbal pentru limba franceză și o nouă metodă” și „Carte de citire și de traducere franceză, însoțită de un vocabular precedent și de un abecedar frances”.

Oarecum în afara preocupărilor școlare, el a făcut o încercare de a împămînteni la noi o limbă universală (Volapük), traducînd și editînd în 1887 o expunere de principii și un manual al lui J. M. Schleyer, inventatorul acesteia.

În domeniul istoriei, prima încercare reușită o face Bazil Drăgoșescu, învățătorul lui Caragiale, care dă la lumină o cărtică ilustrată, destinată elevilor școlilor primare, „Extract din istoria românilor”.

Printre alte contribuții, trebuie amintite cele ale lui Constantin Jennescu, în secolul trecut, și D. Munteanu-Rîmnic în secolul nostru.

Primul, ne-a dat un manual de istorie antică, apărut în 1887, în a cărui prefață mărturisea dorința de a se încadra în programa de învățămînt și de a fi, în același timp, pe înțelesul elevilor. Serios ca informare,

ELEMENTE

DE

MINERALOGIE

CU 41 FIGURI INTEGRALVE IN TEXT

Pentru: usul claselor secundare a III a de băieți
și a V a de fete

DE

N. I. MICESCU

Profesor de Științele Naturii, la Liceul din Ploiești și
la Școala Normală

PLOIEȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI G. CARJEAN
1888

**Manual elaborat de N. I. Micescu,
la 1888.**

MANUAL

DE

SINTAXA LATINA

DE

CLASA III SECUNDARA

PRELUCRAT

DE

P. MANUELESCU

PROFESOR

PLOIEȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI G. CARJEAN
1897

**Manualul profesorului P. Manulescu
(1897).**

logic în expunere, manualul își propunea să facă educație patriotică elevilor prin sublinierea exemplelor de vitejie și dragoste de țară, să le dezvolte curiozitatea și imaginația.

Cel de-al doilea și-a început cu o jumătate de veac mai târziu munca de autor, cu „Istoria veche și medievală pentru clasa I-a a școlilor secundare de băieți și fete“. Apărută într-o primă ediție în 1929, ea a fost urmată de o serie de alte cărți didactice, pentru toate clasele, pedagogic gândite, atrăgător scrise, retipărite ani la rând, dintre care populara „Istoria românilor“ pentru clasa a IV-a.

Un efort mult mai susținut s-a desfășurat pe linia matematicii. Începutul l-au făcut M. Pîrvulescu cu „Primele lecțiuni de calcul“ și I. P. Eliad cu „Noțiuni de aritmetică pentru clasele primare de ambe sexe“.

Pentru școala secundară însă, Nicolae Crapellianu a fost un adevărat deschizător de drumuri. Încă din 1872, el tipărea la Ploiești primul său manual „Aritmetica elementaria pentru usul scoalelor de ambele sexe“. Formulând cu claritate regulile și definițiile, renunțând la demonstrațiile pretențioase de până atunci, a realizat, cu mica lui carte de 160 de pagini, un prețios auxiliar pentru profesori și elevi în însușirea matematicii la clasa I-a secundară. Retipănit an de an, manualul și-a sporit, de la ediția a XIII-a (1889), numărul de pagini la 192, introducându-se și „deprinderi de raționament“.

Un succes asemănător a avut „Geometria elementară pentru usul școalelor de ambe sexe“, apărută în 1878 și care până la sfârșitul veacului înregistrase deja zece ediții. Spre sfârșitul carierei a mai elaborat și „Algebra elementară pentru clasa a IV-a de licee, gimnasil și școle secundare“, a cărei ultimă ediție a apărut în 1902.

O recunoaștere a meritelor acestor lucrări, o constituie faptul că în 1881 ministerul le recomandă școlilor din întreaga țară, alături de manualele unor cunoscuți învățați ca Melic sau Spiru Haret.

O activitate titanică au desfășurat alți doi matematicieni, care au funcționat o perioadă îndelungată ca profesori la liceul Sf. Petru și Pavel.

Al. Manicatide și-a început această activitate în 1898 cu un „Curs de algebră elementară pentru școlele secundare“ și a continuat-o cu peste 60 de ediții ale unor manuale, pentru diverse clase, ce s-au retipărit până în preajma celui de-al doilea război mondial.

Grigore Orășanu a debutat ca autor de manuale în 1921, cu „Aritmetica pentru clasa I-a secundară de fete“ și a continuat, toamnă de toamnă, ajungând să dea 26 de titluri, apărute în peste 120 de ediții. Timp de mai bine de trei decenii, cărțile sale, caracterizate prin claritate, spirit științific și logic, au fost cele mai utilizate din învățământul românesc.

Domeniul larg al științelor naturii a fost și el ilustrat de o serie de manuale elaborate de profesorii ploieșteni. Amintim, la început, unul destinat claselor primare, aparținând lui I. P. Eliade și intitulat „Elemente de Științele Naturale Physice“, cu 200 figuri în text.

În domeniul manualelor de fizică trebuie citată și activitatea prof. N. I. Micescu, iar manualul de „Mineralogie“ alcătuit de dr. Eugen

Ludwig și Munteanu-Murgoci, pe când funcționau la liceul Sf. Petru și Pavel, a făcut epocă în învățământul românesc. Deosebit de vie a fost activitatea în cadrul geografiei, mai ales că aici unele manuale trebuiau legate de meleagurile prahovene.

Începutul l-a făcut Constantin Jenesscu în 1878, publicînd „Elemente de geografie pentru usul claselor primare și a clasei I gimnaziale”, urmată la cîțiva ani de „Geografia județului Prahova însoțită de mici noțiuni de geografie românească și a Europei”, ambele de mai multe ori retipărite.

Un alt manual de „Geografia județului Prahova” a fost lucrat de Iosif Ionescu-Junior și C. A. Crapellianu, însoțit de planul orașului Ploiești și de cele ale plășilor. De altfel, C. A. Crapellianu a publicat și o hartă murală a județului Prahova, material didactic foarte prețios.

Ceva mai tîrziu (1895), apărea și manualul „Geografia județului Prahova”, rod al colaborării dintre G. Tomescu și viitorul matematician Dimitrie Pompei, pe atunci învățător la școala nr. 1 de băieți din Ploiești.

Gh. Popescu-Ciocănel, în condițiile existenței unor asemenea manuale a lucrat cărți de geografie de clasa a II-a primară pentru elevii din județele Vlașca, Constanța și Rîmnicul Sărat, ultima fiind premiată la concursul din 12 octombrie 1896. De asemenea i se datorează o geografie a României pentru ultimele clase primare, ca și un atlas geografic.

Demn de semnalat este faptul că și obiectele de la școlile de specialitate s-au bucurat de atenția profesorilor ploieșteni.

Al. Pretorian a elaborat pentru școala comercială cîteva manuale, printre care „Dreptul constituțional și administrativ”, „Dreptul comercial” și „Economia politică”.

Iuliu Goruneanu, mulți ani director și profesor al Școlii de meserii din Ploiești, a elaborat cam în același timp, un manual destul de voluminos, destinat școlilor de acest gen, intitulat „Călêusa mecanice practice”.

Alături de el, vedea lumina tiparului lucrarea lui P. Alexandrescu, „Elemente de agricultură și grădinarie pentru usul școalelor primare”.

Preocupările erau atît de variate încît Cristu Negoescu publica la sfîrșitul veacului trecut „Retorica”, aprobată de minister ca manual pentru cursul secundar. Tot el a dat la lumină și o culegere intitulată „Recitări de bucăți alese pentru școalele primare”, iar M. Pîrvulescu, o alta „Poesii naționale și morale”.

Această varietate este și mai clar exprimată dacă amintim caietele de caligrafie ale lui C. Ionescu-Lungu, antologia de literatură română în două volume a lui I. A. Bassarabescu, culegerile de coruri școlare ale lui I. Cr. Danieleșcu etc.

Desigur că, în afară de manuale, dascălii ploieșteni, în articole, conferințe și chiar în volume și broșuri au abordat probleme de pedagogie și metodică.

În penultimul deceniu al veacului trecut, I. P. Eliad a dat la lumină lucrarea „Elemente de pedagogie și metodologie” și „Istoria pedagogiei”,

compilații după lucrări străine, de bună seamă, dar realizate unitar și accesibil, adaptate la nevoile dăscălimii noastre.

Gh. Popescu-Ciocănel a făcut prima încercare de metodică a specialității, publicînd „Povătuitorul la Geografia județului Rîmnicul-Sărat”. Tot el, într-o altă cărțuție „Încercări critice asupra cărților de geografie ale cursului secundar”, face o trecere în revistă a manualelor atunci în circulație, exprimînd idei judicioase asupra calităților necesare unor cărți didactice.

Nu putem să nu amintim și cele două lucrări ale lui D. Munteanu-Rîmnic „Societățile de lectură alipite școalelor secundare” (1899) și „Societățile de lectură” (1930), adevărate metodici ale activității extrașcolare a elevilor.

N-a lipsit din preocupările dăscălimii noastre nici istoria învățămîntului local. Am putea cita, de pildă, dintr-o listă lungă, acea dare de seamă asupra activității secțiunii de Prahova a Societății pentru învățătura poporului român, publicată de C. Jennescu sau istoricul liceului Sf. Petru și Pavel, alcătuit de prof. Stoica Teodorescu.

Încă din secolul trecut, librăriile din Ploiești s-au specializat în editarea manualelor, începînd cu cea a lui G. Carjean, care făcea acest lucru dinainte de războiul pentru independență, căruia i s-a adăugat acum opt decenii, cea a lui Zaharia Nicolau. În 1887, de pildă, Carjean edita și avea în depozit 27 de manuale, pe care le difuza în toată țara, iar Nicolau 12. Cînd acestea au dispărut, după 1900, au apărut altele, iar între cele două războaie mondiale, șase librării au editat literatură didactică.

În Ploiești a apărut și o puternică presă pedagogică.

În 1869 apare „Amicul Școalei”, o „foaie pedagogică” redactată de I. P. Eliad și M. C. Florențiu care se ocupa de învățămînt, educație, dar și de diferite probleme de știință. Aceștia, adresîndu-se cititorilor într-un editorial, arătau scopul publicației, deoarece a lipsit pînă atunci o scriere periodică care „să stabilească un echilibru salutar între educațiune și instrucțiune și să precizeze locul fiecăruia în viața omului. Fiind convinși de acest adevăr, ne-am decis a lua inițiativa și a da la lumină această foaie pedagogică”. Alături de cei doi întemeietori, au colaborat aici și N. I. Micescu, Veturia M. Florențiu, ca și Basil Drăgoșescu.

Cîțiva ani mai tîrziu, în 1882, apare primul periodic ploieștean, cu adevărat, intitulat „Școala Română”, scos de Societatea corpului didactic din Prahova. La început, în redacție intrau I. P. Eliad, C. Jennescu, Iosif Ionescu, Chr. Negoescu și N. C. Săruleanu. După trei ani de apariție, la 15 ianuarie 1885, publicația se reorganizează, comitetul lărgindu-se și cu N. I. Micescu, Al. Pretorian, Z. Antinescu, Smaranda Gîrbea (Smara), Eufrosina Homoriceanu-Stoienescu, Lucreția Negoiescu, Ioan Nicolescu, I. R. Nisipeanu, Sevastia Radian, A. Suluț și M. Vernescu. Numele a fost schimbat în „Tribuna Școalei Române” și sub forma aceasta a apărut alți cîțiva ani.

În 1893 este înființată revista „Școala nouă“, iar cinci ani după aceea, „Școala viitoare“, în al cărei comitet de redacție intrau, printre alții, A. M. Michăilescu, C. Ionescu-Lungu, I. Dumitrescu etc. Pe lângă materialele pedagogice, această publicație se ocupa larg de problemele școlii și ale dascălimii, fiind cea care a pregătit înființarea Asociației generale a învățătorilor.

După primul război mondial, în 1930, apare „Gazeta învățătorilor prahoveni“, care, la numai doi ani, în 1932, își schimbă numele în „Școala Prahovei“, cunoscând o viață de mai bine de un deceniu.

Pe lângă acestea ar trebui adăugate și numeroasele reviste școlare care conțineau în paginile lor, pe lângă literatură, știință etc. și probleme educative. (Curierul liceului, Copiii neamului, Mugurași etc.).

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU SFÎRȘITUL PICTORULUI N. GRIGORESCU

MIHAI APOSTOL
FLORICA DUMITRICA

Despre Nicolae Grigorescu, marele liric al picturii românești și despre opera sa, ale cărei rădăcini sînt împlîntate adînc în pămîntul îmbelșugat și însořit al țării și în sufletul poporului român, s-au scris multe rînduri cu pasiune și strădanie. Concluziile trase însă uneori, în lipsa unor documente necunoscute la vremea respectivă, contravin realității. De aceea, intervenția noastră nu face decît să aducă unele precizări, în baza unor documente inedite, care să pună la punct cîteva amănunte legate de sfîrșitul marelui pictor Nicolae Grigorescu.

Așa bunăoară, se afirma într-o lucrare¹ că pe patul de moarte Nicolae Grigorescu se căsătorește cu Maria Danciu, cea care îl îngrijise cu duioșie mai bine de optsprezece ani. Faptul nu este real, ci doar o încercare de romanțare, cum nu este real nici ajutorul pe care i l-ar fi dat doctorul Istrate la întocmirea testamentului pictorului.

Cu o zi înainte morții sale, la 20 iulie 1907, avocatul Dem. I. Ștefănescu redactează testamentul la cererea pictorului, care semnează personal, dar ajutat de Maria Danciu, deoarece mîna-i slăbită de boală tremura. În aceste ultime clipe gîndul pictorului stăruie într-adevăr asupra fiului său Gheorghe Danciu și a „mamei sale” Maria Danciu, cărora le lasă întreaga avere și îi constituie legatari universali pentru acordarea pensiilor viagere prevăzute surorii sale Elena și fratelui său Gheorghe, cum și pentru fondul special destinat burselor.

O zi mai tîrziu șeful poliției din Cîmpina telegrafia cu nr. 31026/1907 președintelui Tribunalului județului Prahova și primului procuror că „pictorul N. I. Grigorescu a încetat din viață în vila sa din acest oraș”.

În ziua următoare tribunalul primea o nouă telegramă cu nr. 31100/1907 din partea Elenei Grigorescu, sora pictorului, care cerea „aplicarea pecetilor pe averea rămasă” și darea dispozițiilor de rigoare. În urma acestor intervenții, în ziua de 23 iulie 1907, judecătorul C. Sim. Pisău din Cîmpina, proceda la aplicarea sigiliilor în str. Municipală nr. 61 bis, unde se afla vila pictorului.

¹ B. Brezianu, *Nicolae Grigorescu*, Ed. Tineretului, Buc., 1959, pag. 206.

La 25 iulie 1907 tribunalul primește o cerere din partea rudelor pictorului în care se spune : „Fratele meu, pictorul N. I. Grigorescu, încetînd din viață în ziua de 23 (sic) iulie 1907 și după urma sa nerămînînd copii, deoarece nu a fost căsătorit..., subscrisul în calitate de frate și împreună cu sora mea Elena Grigorescu și nepotul meu Ghigortz, vă rog să binevoiți a dispune deschiderea succesiunii...”².

Cu prilejul inventarierii averii s-au găsit 307 tablouri și schițe, 22 diferite arme vechi, 2 narghilele, 1 coif vechi, obiecte orientale, covoare, stoaște, mobile, în valoare de 326.627,50 lei³.

Între timp rudele, care se pare că nu erau în relații cu Maria Danciu, află de existența testamentului și deschid acțiune judecătorească pentru anularea sa pe motiv că „nu recunoaștem că ar fi scris de defunct... Lipsa totală de consimțămînt și din punctul de vedere că defunctul aflîndu-se pe patul de moarte în cea din urmă agonie i s-a prezentat un testament scris și redactat de o terță persoană al cărui conținut nu-l știa și nu putea să-l mai priceapă și ceea ce este mai mult cu privire la iscălirea testamentului i-a fost condusă mîna defunctului care era în stare inconștientă, de către femeia Maria Danciu. Aceasta după informațiunile date de însăși inculpata”⁴.

La 27 martie 1908 sora pictorului revine pentru a sublinia că nu recunoaște testamentul din cauză că acesta „nu este expresiunea propriei și liberei lui voințe și a perfecte sale conștiințe întrucît la 20 iulie 1907, în momentul confectionării acestui pretins testament, fratele meu se afla căzut cu cîteva ceasuri mai înainte în completă stare de agonie, astfel că uzul rațiunii sale și al celorlalte facultăți mintale îi lipseau cu desăvîrșire atunci”⁵.

Cu toate aceste repetate intervenții, tribunalul nu pare convins de justetea lor — cum era și firesc. Tribunalul ține seama că judecătorul N. D. Hariton care se transportase la casa pictorului pentru autentificarea testamentului menționase că „în una din camerele imobilului am găsit în adevăr bolnav în pat pe testatorul N. I. Grigorescu, pictor cu domiciliul în urbea Cîmpina, personal cunoscut de noi, fiind însă în întregimea facultăților sale mintale, după cum ne-am încredințat din convorbirea noastră cu dînsul”⁶.

Este cea mai solidă dovadă asupra onestității Mariei Danciu și în virtutea ei tribunalul procedează la punerea în posesie a celor doi moștenitori : Gheorghe și Maria Danciu. Odată puși în posesie, cei doi trec suma prevăzută burselor Ministerului de Instrucție Publică și achită pensiile viagerelor celor doi frați ai pictorului.

În fața acestui fapt G. Grigorescu este nevoit, la 17 mai 1908, să-și retragă acțiunea căci „mi-am primit renta — arată el — ce mi-a fost legată de defunctul meu frate prin suszsisul testament”⁷. Sora sa Elena

² Arh. St. Ploiești, Trib. Jud. Prahova, S. I. Inv. 40/1907.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, inv. 45/1907.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, inv. 40/1907.

⁷ *Ibidem*, inv. 45/1907.

Grigorescu încearcă întâi să obțină unele asigurări de permanență a pensiei și după aceasta e nevoită să recunoască și ea autenticitatea testamentului și implicit tendențiosul proces de intenție făcut aceleia care a fost într-adevăr tovarășa de viață a marelui pictor român „rapsodul pământului nostru” așa cum cu drept cuvânt i s-a spus.

Comunicarea n-a avut intenția decît a aduce o modestă contribuție de precizare a unor amănunte în legătură cu sfîrșitul pictorului Nicolae Grigorescu.

B. P. HASDEU ȘI REVOLUȚIA RUSĂ

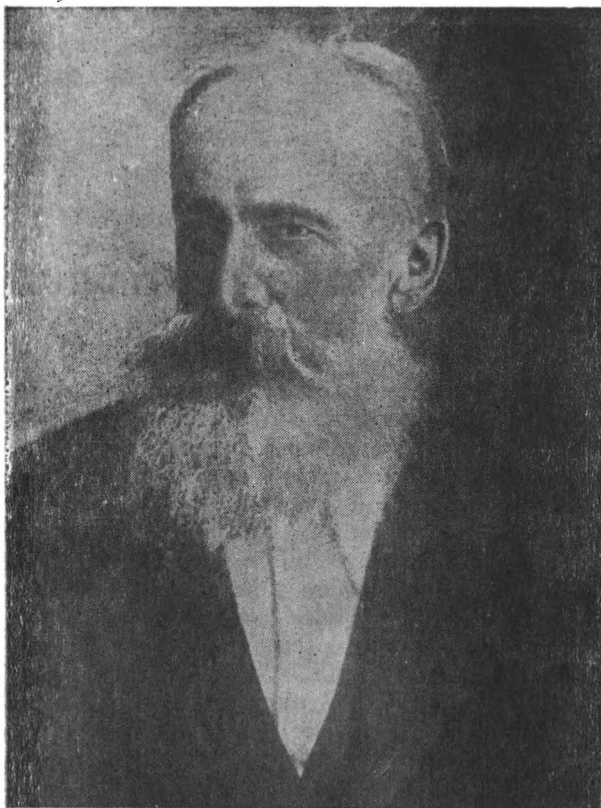
CONSTANTIN G. IONESCU

Din documentele păstrate la Muzeul județean de istorie din Ploiești se poate vedea atitudinea progresistă a lui Hasdeu, manifestată atât în activitatea sa literară și științifică, dar și în concepțiile sale politice și în viața socială. Studentul de la Harcov, care fugise de primejdia poliției țariste, trecînd în România cînd avea numai 20 ani, unde s-a integrat luptei pentru democrație, începută de pașoptiști, n-a încetat niciodată să urască țarismul și să nădăjduiască înfrîngerea lui. Începuturile revoluției ruse au fost pentru bătrînul Hasdeu una din ultimele bucurii ce a trăit înainte de moarte. Era de 65 ani cînd a aflat cu satisfacție că se apropie „sfîrșitul Rusiei autocrate”, după expresia sa.

În ziarul APĂRAREA NAȚIONALĂ, al cărui director a fost Hasdeu între 2 ianuarie și 12 iunie 1902, în numărul de duminică 21 aprilie 1902, pe prima pagină, alături de un articol îndreptat contra Junimii și semnat de Hasdeu, la Olimpina, în 18 aprilie 1902, găsim o notiță de politică externă, nesemnată, cu titlul „SFÎRȘITUL RUSIEI AUTOCRATE — Scene premergătoare ale revoluției. — Țăranul rus contra țarismului. — Propaganda la țară. — Revolta armată. — Spaima în cercurile conducătoare”. Deși această știre de politică externă, pusă pe prima pagină, nu este semnată, recunoaștem în ea ideile și stilul politic al lui Hasdeu.

Scurta informație arată că în aprilie 1902 în Rusia se afla o situație asemănătoare celei din preajma anului 1789, în apusul Europei. Între spiritul public și regimul politic din Rusia era o contradicție absolută. „Sînt deci față în față două tabere: reacționarii panslaviști care se bazează pe elementele cele mai înapoiate, pe o armată de funcționari corupți și brutali și pe un cler care caută să-și facă din ideile religioase numai o armă cu care să aibă domnia situației. În contra lor luptă tot ce în Rusia e mai cult și mai înalt sufletește.”

Ziarul lui Hasdeu sublinia că în această ciocnire social-politică atitudinea țăranilor denota spiritul nou al luptei: „Ceea ce dă o mare putere mișcării constituționale este că țăranul rus a început să se miște și el, luînd partea inteligenței rusești în contra regimului țarist.” În continuare, se arată că ideile revoluției pătrunzînd în satele Rusiei țariste, masele țărănești au început să înțeleagă că autocrația este vrăjmașa lor și nu protectoarea țărănimii, cum pretindea reacțiunea zisă tradiționalistă, iar că

B. P. Hasdeu (fotografie făcută la Cîmpina).

armata — care era cel mai puternic sprijin al țarismului, a început să devie nesigură, unii ofițeri care comandaseră șarje împotriva poporului fiind uciși de ostași. Clasele stăpânitoare ale regimului țarist, încheia notița, au intrat în panică, pentru că puternica organizare a mișcării pentru libertate dejuca planurile poliției.

Ceea ce pare să nu fi înțeles ziarul lui Hasdeu la 1902, este ridicarea clasei muncitoare din Rusia și rolul ei predominant în revoluție, pentru că nu amintește nimic despre aceasta. Este interesant însă de reținut că Hasdeu a înțeles — încă de la începutul ei — că revoluția nu se sprijină numai pe intelectualii înaintați, că acest spirit revoluționar s-a extins în masele populare — între țărani și ostași, și că are baza în mișcarea de masă, cu toate că deocamdată avea limite în privința proletariatului. Desfășurarea evenimentelor următoare ale revoluției ruse n-a mai putut fi observată de Hasdeu, ca să înțeleagă și acest aspect nou al revoluției sociale. Hasdeu se ruptese cu totul de viață după moartea soției sale, petrecută numai la o lună după ce se retrăsese de la ziarul APĂRAREA NAȚIONALĂ, și era mult prea îmbătrânit, cum ni-l arată ultimele fotografii făcute la Cîmpina (și păstrate în documentele Muzeului), deși Hasdeu a murit la vârsta de 69 ani.

DIN SCRISORILE LUI VASILE ALECSANDRI

prof. VIRGINIA IONESCU

În patrimoniul Muzeului de istorie din Ploiești, se găsesc zece scrisori ale lui V. Alecsandri, adresate Carmen Sylvei, în parte inedite, în parte puțin cunoscute.

Ele sînt scrise în limba franceză — uneori cu explicații în românește, cînd e vorba de termeni neași românești.

Ceea ce se desprinde din aceste scrisori, cu date diferite între anii 1875 și 1890, anul morții poetului, lăsînd laoparte protocolul pe care trebuia să-l păstreze față de această persoană sus-pusă, este aceeași nemăsurată dragoste pentru neam, natura patriei și creațiile folclorice ale poporului nostru, coordonate constante ale operei sale.

Interesante, în special pentru notațiile folclorice, sînt scrisorile din 19 sept. 1875 Mircești, 20 aprilie 1887 Paris și încă una din 1883 — Paris, fără numirea zilei și a lunii (după context însă, scrisă înainte de Anul Nou, n.n.).

Scrisoarea din 1875 cuprinde poezia „Dorul de brazi“, publicată mai tîrziu în ediția din 1880, la capitolul „Legende“; autorul anunță că a scris în fuga condeiului și un roman intitulat „Dorul de brazi“.

Poezia e scrisă în manieră folclorică pe motivul „De-aș avea“.

În scrisoarea din 1883 trimite o urare de Anul Nou, în versuri, în aceeași manieră folclorică.

Poetul mărturisește că o știe din copilărie de la mama Gafița (femeie de serviciu în casa părintească, n.a.) și o transcrie din memorie. E convins că e o improvizație a mamei Gafița, căci: „în lungile noastre incursiuni în căutarea poeziilor populare, nu l-am găsit nicăiera“.

Urea este următoarea :

Anul Nou, Anul Nou,
Plin de bunuri cît un ou
Vine azi, vine azi
să v-atingă pe obraz
cu gingașe sărutări,
Cu duioase alintări.

El v-aduce-n a lui poale,
 Primăvara cu vînt moale.
 Vară dulce-încălzitoare,
 Toamnă lungă, roditoare.
 Iarnă scurtă și cu soare.
 El v-aduce păsărele
 Ca și voi de sprintenele,
 Flori pe cîmpuri, flori pe fețe,
 zile tot cu tinerețe.
 Hai, sculați copii, sculați
 Ochișori frumoși spălați
 Cu aghiazma cea sfințită
 să vedeți lumea -noită
 ce urmează pentru voi
 Șiruri veseli de ani noi !“

În scrisoarea din 20 aprilie 1887, Paris, povestește în întregime „Istoria tâlharului cu degetele tăiate“. E vorba în povestire de un tătar, Timur, de dincolo de Nistru — oare într-o noapte de Crăciun a trecut apa ca să jefuiască satul și apoi să fure și pe Măriuca, fata moșneanului Tudor Pruteanu. Tentativa nu reușește prima dată. Tătarul însă nu se lasă. Folosindu-se de diferite vicisuguri, travestit în negustor bogat, vine și cere în căsătorie pe Măriuca. Aceasta, la cununie, îl demască arătînd că sub haină are mîna cu degetele tăiate de ea în noaptea de Crăciun, cînd venise s-o fure. Fratele fetei taie capul tătarului iar Măriuca se duce la călugărie. Povestirea e vie și interesantă, la fel de frumoasă ca și alte legende publicate de poet. Deși scrisoarea e scrisă în limba franceză, numirile personajelor sînt date în românește ca și unele explicații : „topor, luntre, moșnean, mere domnești, Calea Robilor etc.“

E o legendă, spune poetul, care ar putea constitui canavaua pe care să se țasă o povestire mai amplă.

De altfel, într-o scrisoare din 20 decembrie 1888, tot din Paris, arată că se ocupă de redactarea unor legende pe care vrea să le publice.

Tot din această scrisoare se desprind cîteva aspecte ale vieții economice și artistice a Parisului.

Arată că la bursă acțiunile canalului Panama au scăzut și că s-a bulversat întreaga viață economică a Parisului — dar că alături de lumea aceasta a afacerilor există lumea dornică de frumos a acestui mare și strălucit oraș.

După ce arată că anotimpul e propice seratelor, balurilor și teatrelor ticsite de lume, spune : „D-na Hartulary a debutat cu un mare și legitim succes în rolul Margarettei din Faust...“

„E adevărat că d-na Darclée a obținut un adevărat triumf prin vocea ei electrizantă. Entuziaștii merg chiar pînă acolo că frumoasa romîncă e destinată să înlocuiască pe Patti (Adelina) atunci cînd ea va fi familiarizată cu scena. Cu atît mai bine ! ea va dovedi la rîndul ei că femeile țării mele sînt superioare bărbaților. În adevăr, noi avem pe Bănescu,

Teodorini, Leria care au atins aproape culmile artei dramatice și au trecut în situația de „stele“, în timp ce niciunul din tinerii trimiși în străinătate pentru a urma studiul artelor frumoase nu a reușit să se ridice deasupra mediocrității“.

Celălalt aspect al poeziei sale, dragostea pentru natura patriei, se vede într-o scrisoare cu data de 27 aprilie 1887 — Mircești, când poetul se afla într-o scurtă vacanță de la postul său de ministru al țării noastre la Paris.

Invitat să părăsească Mirceștii, poetul nu se lasă amăgit, căci pentru el acesta e un colț de lume cu o vegetație luxuriantă care-l încântă. Nu scrisese el, înainte, frumosul pastel „Lunca din Mircești“? „Am sosit din acel furnicar din Paris — zice poetul — unde ești lipsit de soare și de spațiu... și de aproape patru săptămîni m-am dăruit unei adevărate orgii de lumină și de „Orizonturi depărtate ce pierd în albăstrime“ (versul e dat tot în românește, n.a.), fac o cură salutară care mă remontează moral și fizic, dominat de farmecul naturii românești pe care o iubesc chiar și urîtă și o găsesc frumoasă și în neglijența îmbrăcămînții sale (aici se referă la țărancă română, n.a.).

Picioarele goale, păr în vînt, cămașe deschisă la piept, dar mers mîndru și elegant, ochi de vulturi și priviri de porumbel și surîsul etalat pe dinții albi, iată frumusețea României. Eu o ador astfel și nu mă mai satur s-o privesc.

Delicioasă ocupație a tuturor orelor zilei! Ea mă absoarbe încît mă face să uit complet mica mea personalitate. Sînt poet? Poate că sînt. Sînt ministru plenipotențiar undeva? Nu știu nimic și nici nu vreau să știu; eu sînt, foarte simplu, un om fericit de a privi zborul misterios al cocorilor care alunecă și dispar spre orizont:

„Gîndirea mea în spațiu alunecă și zboară.

Cu o mișcare lină ca zborul de cucoară“.

Această stare de beatitudine a poetului e întunecată uneori de nea-zurile ce i le pricinuieste arendașul moșiei lui, pe care-l desconsideră, ca pe toți arendașii, numindu-i «gîngăanii negre, flămînde și grotești», care fac dungii negre pe întinderea luminoasă ce acoperă ca o mantie albă umerii naturii“.

Scriitorul arată că se va ocupa singur de treburile gospodărești avînd un ajutor priceput și activ în d-na Alecsandri.

Scrisoarea din 28 dec. 1889, cîteva luni înaintea morții poetului, ni-l arată bolnav și necăjit că nu mai poate lucra. Citește mult și lectura îi aduce o mare mulțumire. Consideră pe literați binefăcătorii omenirii. „Mulțumită operelor lor, suferințele se uită și te regăsești ca în tinerețe dispus să mergi să explorezi acele regiuni ideale unde nu se întîlnesc nici miniștri care-și dau dimisii în tot minutul, nici vorbăria indigestă a parlamentarilor așa de puțin parlamentari, nici pretențiile grotești care urmăresc tronuri himerice, nici această grămadă de pasiuni și de ridicoli ce formează o parte a omenirii“. E o aluzie la politica și politicienii vremii. În altă

ordine de idei, poetul spune : „Aș vrea să termin în iarna aceasta marea dramă în versuri : «Asan, împărat româno-bulgar». Nu cunoaștem această dramă pe care, de vreme ce poetul spune că vrea s-o termine, înseamnă că o începuse. Poate că a rămas în manuscrisele lui, ca și romanul „Dorul de brazi“, sau a rămas numai proiect.

Din cele expuse, tragem concluzia, fragmentar, că aceste scrisori întăresc și completează cunoștințele noastre despre bardul de la Mircești și că ne pot fi de folos la închegarea obiectivă a vieții și activității lui literare.

DIN CORESPONDENȚA LUI I. A. BASSARABESCU

CONSTANTIN G. IONESCU

În materialul pe care-l deține Muzeul de istorie din Ploiești asupra vieții și operei scriitorului I. A. Bassarabescu, sînt și cîteva scrisori trimise lui Ion Bogdan, pe vremea cînd slavistul conducea revista CONVORBIRI LITERARE (1900—1907). Sînt patru scrisori, trimise de la 24.XII.1899, cînd începutul corespondenței l-a făcut I. Bogdan — care voia să-și asigure colaboratorii pentru revista ce avea să conducă după scoaterea lui Mihail Dragomirescu de la direcția CONVORBIRILOR, și pînă la 2.II.1903, cînd directorul îl solicita să nu uite CONVORBIRILE — pentru că între timp făcuse mare vîlvă atragerea lui Bassarabescu la revista SEMĂNĂTORUL, în care i se publicase schița CÎT ȚINE LITURGHIA, în nr. din 3.XI.1902.

Deși toate scrisorile acestea sînt provocate de I. Bogdan, Bassarabescu se arată bucuros de la început să-i răspundă noului director al revistei la care îi plăcuse să colaboreze din 1896, cînd fusese adus de criticul M. Dragomirescu, pe atunci directorul CONVORBIRILOR LITERARE. Bogdan îi fusese profesor la Universitate și îl putea ajuta pe Bassarabescu, eventual, în fixarea unei catedre de profesor la București, ori la publicarea primului volum de proză. Pe lîngă legătura directă ce avea cu conducerea revistei CONVORBIRI LITERARE, Bassarabescu ducîndu-se des la București, a mai fost necesar acest schimb de scrisori atunci cînd directorul revistei l-a provocat să-i scrie — fie că era nevoie de colaborarea prozatorului, într-o epocă de slăbire a atracției revistei junimiste, — fie că autorul nu putuse dezbate direct problemele ce-l interesau pe dînsul, atunci cînd îl căutasese pe I. Bogdan la București.

Prima scrisoare, datată din Ploiești, la 24.XII.1899, este redactată pe hîrtie de scrisori, de culoare roză, textul acoperind numai cele două fețe. Celui care-i fusese profesor la universitate un an, i se adresează cu formula de respect a elevului student — „Mult stimat domnule Bogdan“ —, asigurîndu-l că îl cunoaște și îl stimează îndeosebi. Scriîndu-i, I. Bogdan îi făcuse atît o surpriză plăcută, cît și onoare. De la M. Dragomirescu știa că revista avea achiziții excelente, dar amintea că-i lăsase fostului director „încă de la 10 decembrie o nuvelă mai mare pentru numărul jubiliar al CONVOR-

BIRILOR, de la 15 februarie". Este vorba de nuvela PE DREZINĂ, publicată în nr. 2 din 15.II.1900 — operă ce fusese primită cu entuziasmul cunoscut de cei patru artiști români aflați atunci la Paris, dar care vom vedea că i-a plăcut și lui Maiorescu.

Bassarabescu se declară capabil să colaboreze la fiecare număr, să expedieze chiar în vacanța aceea ceva nou, deși de oca mdată era reținut de grija unui concurs. În încheiere, scriitorul își scuza întârzierea răspunsului, preoizînd de ce *concurs* fusese reținut: „Am fost în București la examenul de capacitate pentru geografie“.

Scrisoarea a doua e datată chiar din București, la 7.I.1902. Bassarabescu îl căutase pe I. Bogdan acasă și, negăsindu-l, se anunță pentru 9 ianuarie. Între corespondenți s-a stabilit o legătură mai apropiată — adresa fiind „Iubite domnule Bogdan“, și pronumele folosit acum la singular: — „de nu-ți răpesc timp; — te rog; — îți mulțumesc; — vin pe la d-ta“ etc. I. Bogdan îl felicitase pentru Anul Nou, dar primise scrisoarea târziu, pentru că în vacanță nu fusese la Ploiești. La începutul anului 1902 îl felicită pe noul director, pentru că-i văzuse numele în fruntea CONVOORBIRILOR, și, dorindu-i *mari izbânzi*, îi făgăduia *din inimă tot concursul*.

Prozatorul trecuse pe la directorul revistei ca să citească împreună o nuvelă, deocamdată incompletă, dar pe care ar fi vrut s-o dea pentru numărul din februarie. Probabil că e vorba de DINSA, nuvelă apărută în nr. din 1 ianuarie 1902 — desigur întârziat, pentru că în februarie nu găsim colaborarea prozatorului. Ar putea să fie și LA VREME, nuvela apărută în numărul din martie 1902, adică după data dorită de autor. În orice caz, Bassarabescu nu-și putuse ține făgăduiala inițială de a colabora număr de număr la CONVORBIRI LITERARE; în tot anul 1902 găsim numai cele două lucrări, iar în anii următori colaborarea nu a fost mai bogată.

A treia scrisoare, datată din Ploiești la 17/30 martie 1902, e provocată tot de cererea directorului. Primele numere pe 1902 ale revistei se rătăciseră pe la Iași — „unde au crezut cei de la administrație că aș fi profesor“; și le primise cu întârziere. Bassarabescu îl asigură pe I. Bogdan că „nu a uitat o clipă Convorbirile noastre“; dar că deși „e grija mea din toate zilele“ — în două luni de absență, multiple ocupații și 30 ore de curs pe săptămână, nu s-a putut executa cu promisiunile literare. „Două luni de absență“ — pe care profesorul *trebuia să le puie la loc* (plus vacanța pe care n-o petrecuse la Ploiești, cum scrisese la 7.I. din București) — fuseseră provocate de sesiunea examenului de capacitate la care se prezentase.

Pentru scris, Bassarabescu își rezerva vacanța de Paști, cînd intenționa să plece în străinătate. Acum se vede și în scrisoarea lui Bassarabescu afecțiunea pentru Duiliu Zamfirescu — care-l măgulisise în anii trecuți, pentru EMMA. La Abbazia, „sub alte orizonturi (cum ar zice Duiliu)“ — spera să recapete „vlaga pe care i-o absorbea provincia“ și să se ție „la curent cu literatura, atît cît voia“. Lucrase pe jumătate nuvela viitoare, în gen vesel, pe care voia s-o ducă per-

sonal lui Bogdan. Lui Bassarabescu îi plăcea să citească prietenilor mai ales proza *veselă*. În numărul de la 1 martie 1902 apare nuvela LA VREME, despre care pare să fie vorba, deoarece alta nu a publicat în acest an. Povestirea este într-adevăr în „genul vesel” al EMEI, dar nu în acel vesel grotesc al nuvelei PE DREZINĂ, care caracterizează „genul” de care vorbește Basarabescu, punându-l uneori și în titlul volumelor sale — „amintiri vesele”.

Plângându-se că-i prea departe de revistă — „Simt mult, foarte mult izolarea de dvs.”, profesorul de geografie spera să-și „împlinească osînda la toamnă, dacă o vrea domnu Pangrate și sînt sigur că vrea...”.

A patra scrisoare a fost redactată la distanță de aproape un an. dar siguranța în d-l Ermil Pangrati s-a dovedit iluzorie. Dintre prietenii politici ai lui T. Maiorescu, Bassarabescu declara că s-a apropiat mai cu seamă de Ermil Pangrati, al cărui suflet ales îl prețuia. (LUME DE IERI — 1943). Bassarabescu îl căutase pe director și declară că a-l vizita i-a devenit *un pelerinaj la care ține mult*. Începuse nuvela pentru numărul din martie și spera s-o trimită pînă la 20 februarie. La acest început de an îi scrisese tot I. Bogdan și prozatorul îi mulțumea : — „În izolarea mea, e neprețuit să mă pot găsi din cînd în cînd printre ai mei, cel puțin sufletești”; dar de fapt îl preocupau acum două probleme personale — una în definitivarea activității literare : publicarea primului volum, — și a doua în cea profesională : mutarea la un liceu din București.

În prima problemă, vedem dependența prozatorului — care devenise cunoscut — de planurile literare ale lui Titu Maiorescu și de interesele comerciale ale editorului Sococ. Înainte de a trece pe la Bogdan, Bassarabescu fusese la Maiorescu să-i prezinte nuvelele ce alesese pentru un volum : — „Sînt vreo 30 de bucăți, revăzute și corectate în vacanța Crăciunului”. Sfatul criticului îi era necesar atunci, dar Maiorescu opriese întregul material de proze prezentate, spunînd autorului că-l va chema „să vadă împreună o parte din ele” — pe acelea care-i erau necunoscute șefului estetic al Junimii, de sigur. În privința aceasta, Bassarabescu voia să discute și cu I. Bogdan și „să-i ceară cîteva consilii”.

I. A. Bassarabescu publica în mod susținut din 1890 — începînd la revistele lui Teleor și Hasdeu —, iar din 1896 trecuse la CONVORBIRI LITERARE. În primul său volum — NUVELE, București, Sococ, 1903, Bassarabescu adună tot ce publicase mai consistent, de la DOMNU TANU — septembrie 1890, și pînă la LACRIMI GĂTITE — 1 septembrie 1903, în total 24 de lucrări. Volumul este dedicat lui Titu Maiorescu, iar în vara anului 1903 alerga după el prin Elveția, pentru că neglijase „să ofere un al doilea exemplar Anei Maiorescu”. Dacă Maiorescu respinsese vreo lucrare propusă de autor, sau dacă propusese mai mult decît cele 24 publicate, nu știm. Bassarabescu amintește numai de corectarea unor cuvinte ce nu-i plăceau criticului.

În volumul din 1903 intrau schițele publicate la „Generația nouă”, fără numele întreg al autorului : DOMNU TANU — 1890 ; DINTR-O IDILĂ — 1891 ; — din „Românul literar” — 1893 : NOROCUL — 16.V. ; — din „Revista nouă” — 1894 : POVESTE NESPUȘĂ, ION CORBU, UN PLAGIAT ; — din „Convorbiri literare” 1896—1903, cele mai multe

— în ordinea din volum : PE DREZINĂ, UN DEJUN, ÎN PRAJMA LUI IONESCU (devenită SERAFIMA), EMMA, FRATELE POETULUI, STIMPEANU et DON BAZIL, LA VREME, DÎNSA, LACRIMI GĂTITE, „MUZA ROMÂNĂ“, UZUFRACTUL, 12 în total ; — din „Revista copiilor“ — 1896 : DUMAN, MAMA-MARIA, TÂNASE (devenită MUNTII BOEMIEI) ; din „Floare albastră“ — 1898 : SÎMBURELE, OBUZUL ; iar din „Semănătorul“ venea CÎT ȚINE LITURGHIA.

Atmosfera în care s-a publicat acest volum o putem cunoaște de la autor, care ne-a pus la dispoziție „patru scrisori de la Titu Maiorescu“. Criticul îi fixează întâlnirea la o lună după depunerea manuscrisului, duminică 2 martie 1903, — ca să discute o oră și jumătate asupra navelor și apoi să cineze împreună : — „Între ceasurile 6 și 7,30 — cît am fost singuri — mi-a citit toate pasagiile însemnate de mîna lui, pe margine, cu creionul, și unde găsisese că aş putea să aduc unele modificări“. În scrisoarea lui, Maiorescu preciza : „Cu Socec am vorbit ; răspunsul lui nu e defavorabil ; ți-l voi comunica din viu grai“. La masa de seară, fusese invitat și Jean Socec — căruia îi atrăgea atenția asupra tînărului scriitor, — glumind totdeauna cu Ana Maiorescu, să fie masa în regulă, pentru că Bassarabescu „observă cele mai mici lacune și e în stare să ne zugrăvească într-o schiță“. După masă, Maiorescu „a citit pe rînd trei din navelle mele : EMMA, PÊ DREZINĂ și SÎMBURELE. Apoi, își îndreptă privirile spre d-l Jean Socec și-i zise cu persuasiune : — Ei, așa sînt toate, domnule Socec, și cred că ar fi bine să editezi volumul“. În altă amintire, Bassarabescu a schimbat din aceste amănunte, dar atmosfera este aceeași.

I. A. Bassarabescu voia să se folosească de trecerea sa literară pe lângă Maiorescu, pentru ca acesta să-i înlesnească mutarea la un liceu din București — să fie (cum îi scria lui I. Bogdan) mai aproape de prietenii săi literari. Problema acestei mutări era cu totul încălțită : Pe Bogdan îl rugase să vorbească lui Dimitrescu-Iași și lui Rășcan. Ultimul îl informase că nu i se vorbește nimic. Pe de altă parte, ministrul trecuse lucrările unui Miculescu — cel care trebuia să publice vacanța catedrei de geografie. Bogdan urma să-l roage pe Miculescu să grăbească publicarea ei. Bassarabescu se arăta optimist — pentru că „toți i se arătau“ binevoitori și pentru că avea „două garanții“ : „Clasificația mea la concurs și încrederea că n-am să fiu nedreptățit“.

La capacitate — de care Bassarabescu vorbește de mai multe ori în amintiri — era clasificat al doilea, iar în privința nedreptății nu-i de bănuیت, de vreme ce profesorul de geografie făcea politică. Fapt este că scriitorul a rămas pînă la pensie la liceul din Ploiești, și pînă la moarte în acest oraș. Pînă în 1943, Bassarabescu socotea că rămînerea în Ploiești i-a fost o piedică în cariera literară. În AMINTIRI LITERARE încheia : „de la 1896 și pînă în prezent — n-am avut norocul să mai locuiesc în capitală, ci doar pe aproape de ea, însă destul de departe de mulți din confracții mei scriitori“.

Pentru ploieșteni este o întîmplare fericită că scriitorul nu s-a mutat cu catedra în București. Trebuie să bănuim că l-a ținut la Ploiești și căsătoria cu o ploieșteancă, în 1901. Din decembrie 1897 — cînd a fost mutat de la Focșani, ca profesor suplinitor de geografie la Ploiești, și pînă în

1943 — când publica ultimul volum cu lucrări originale, LUME DE IERI, opera lui Bassarabescu a fost creată în acest oraș, iar o parte din ea a fost inspirată din viața trăită aici. Dacă în 1900 proza lui Bassarabescu era apreciată pentru EMMA și PE DREZINĂ, iar în 1902 pentru CÎT ȚINE LITURGHIA; după 1924 valoarea ei a dat-o mica nuvelă UN OM ÎN TOATĂ FIREA.

După apariția volumului UN OM ÎN TOATĂ FIREA, în 1927, prozatorul Bassarabescu a devenit mult mai asemănător profesorului ploieștean Bassarabescu. Generațiile de elevi care l-au avut profesor pînă la pensie l-au cunoscut pe prozator cu firea „domnului doctor” care dă examenul particular în locul profesorului de științe bolnav. Începînd de la DOMNU TANU — schițat de debutantul din 1890, în proza lui Bassarabescu mai apar cîteva figuri de profesori — unii cu păcate, chiar dacă nu sînt de natură didactică. Abia schițați sînt — profesorul de științe din MUNȚII BOEMIEI — 1896; cel de matematică din MUZA ROMÂNĂ — 1900; și titularul de științe — UN OM ÎN TOATĂ FIREA (— „care nu iubea copiii. La concursul pentru catedră nu-l întrebaseră nimeni dacă-i sînt dragi”). Bine conturați sînt — directoarea pedantă și geloasă pe tînăra ei colegă din DON BAZIL — 1900; și învățătorul care a murit, din LA NOUĂ ANI — 1906: — „Parcă presimțea că n-o să ne mai vadă... Cu două zile mai-nainte mîngîiase pe cap pe doi inși, fiindcă i-au spus bine poezia. Lucru rar la el...”. Profesorii din amintirile publicate de Bassarabescu în volumul din 1943 vor fi și ei răi sau buni — cel de istorie din SCIPIONE AFRICANUL, ori cel de limba română — SIMION MINDREANU.

Profesorul I. A. Bassarabescu a rămas la Ploiești, ca și colegul său de poezie Scarlat Orăscu — avocatul care renunțase la literatură după primul volum de versuri. Bassarabescu a tînjit toată viața după lumea literară a capitalei, a considerat că opera i-a rămas săracă din cauza izolării de la Ploiești, dar nu a renunțat niciodată să scrie — deși a declarat că scria greu și că vedea mult înainte de a da la tipar. Am văzut și din scrisorile către Ion Bogdan necesitatea de a citi altora înainte de a definitiva o lucrare; de a cere sfatul competent al criticilor sau directorilor cu care colabora. Nu spune cu ce s-a folosit de existența lui Gherea la Ploiești, în restaurantul căruia mîncă pînă s-a însurat. Cît privește rărirea colaborării la CONVORBIRI LITERARE o putem explica prin faptul că junimiștii nu plăteau colaborările. Tînărul prozator se plîngea de aceasta și pentru vremea cînd simțise zgîrcenia librărilor editor Socec: — „Mîna, veșnic absentă a lui Socec, se simțea în... tratații, singură răsplată a colaborării noastre”, cînd lucra la revista lui Hasdau.

În scrisorile aflate în muzeu, l-am găsit promițîndu-i lui I. Bogdan material pe care Bassarabescu nu i l-a trimis niciodată. Deși a declarat, în repetate rînduri, afecțiunea pentru I. Bogdan — „unul din cei mai dragi prieteni ai mei: I. Bogdan, rectorul Universității și directorul CONVORBIRILOR LITERARE”; prozatorul a justificat plecarea sa de la această revistă prin imposibilitatea de-a refuza alți prieteni literari, într-o epocă de „intensă mișcare literară”: — „oricît mi-aș fi dat silința să rămîi credincios unei singure reviste, nu mi-ar fi fost cu putință”. În rea-

litare, revista junimistă ducea lipsă de material literar, cum reiese din cererile directorului și din scrisoarea lui publicată de Bassarabescu. La 20.I.1906, I. Bogdan se plîngea încă lui Bassarabescu că trimisese revistelor LUCEAFĂRUL și VIAȚA LITERARĂ material ce ar fi trebuit să apară în CONVORBIRI LITERARE — unde figura în comitetul de redacție. Cerîndu-i o nuvelă pentru jubileul de 40 ani, prozatorul i-a trimis VULTURII, dar apoi rămîne reprezentat în CONVORBIRI, pe anul 1906, cu prea puțin material, pe cînd în revistele LUCEAFĂRUL, FĂT-FRUMOS și mai ales VIAȚA LITERARĂ, îl găsim cu mai multe lucrări.

Aceste reviste aduceau ceva proaspăt în viața literară a epocii, lucru pe care nu-l mai puteau realiza îmbătrînitele CONVORBIRI LITERARE după 1907.

RADU COSMIN, LUPTĂTOR PENTRU DESĂVÎȘIREA „UNIRII“

I. JERCAN

„Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării — la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru — erau strâns legate de încheierea procesului de formare a națiunii române. Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești.

Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cucerire și anexiune teritorială; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care promiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale“. ¹⁾

Izbucnirea în anul 1914 a primului război mondial, a avut darul să agite și opinia publică de la noi. Cum se știe, regele Carol, fiind german, și avînd interese care mergeau în direcția intereselor Puterilor Centrale, înclina spre acestea.

Alături de el, se aflau în această privință, din diferite motive, oameni politici ca P. P. Carp, Alexandru Marghiloman, C. Stere, Zamfir C. Arbore, D. Nenițescu, Radu Rosetti, Virgil Arion și alții. ²⁾

Pe baricada opusă, pentru intrarea în război alături de Antantă, în vederea obținerii Ardealului (conf. promisiunilor) se aflau: Tache Ionescu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, N. Iorga, Octavian Goga etc. ³⁾

Între aceștia din urmă, s-a situat și modestul profesor și scriitor, Radu Cosmin, originar din Craiova.

În această perioadă a neutralității noastre, a fost creată o întreagă literatură pentru și contra războiului, o întreagă literatură de intrare în război alături de una sau alta din taberele aflate în luptă. ⁴⁾

¹ Nicolae Ceaușescu: „O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor“. Editura politică, București, 1967, pag. 7—8.

² „Cu cine trebuie să mergem“, Editura societății „Tiparul“, Buc., 1915, pag. 13—136.

³ „Gazeta Literară“, Anul XIV, nr. 18 (757), joi, 4 mai 1967, pag. 7.

⁴ „Cu cine trebuie să mergem“, Editura societății „Tiparul“, Buc., 1915.

Ardeleanul Goga, fierbea de nerăbdare ⁵⁾ și asemeni lui, mulți alții. Înainte chiar de declarația noastră de război, încă de la izbucnirea conflagrației mondiale din 1914, Radu Cosmin (N. Tănăsescu) își ascute pana, criticînd pasivitatea în care se aflau „factorii răspunzători” în frunte cu regele. O astfel de critică vehementă, întîlnim în poezii de-ale sale publicate mai tîrziu în volumul „Satire” ⁶⁾, în 1916.

„Vrem Ardealul” ⁷⁾, „Coroana de oțel” ⁸⁾, „Infernul” ⁹⁾, „Tricolorul” ¹⁰⁾, „Să fim gata” ¹¹⁾, „Se întinde focul” ¹²⁾, „Sub arme” ¹³⁾ etc., sînt cîteva din poeziile scrise în scopul amintit.

În poezia „Să fim gata”, găsim versuri, ca acestea, adresate ocîrmuitorilor :

„Și cum totuși în aceste clipe mari, cîrmuitorii
Pentru-o palmă de țărîină se sfădesc ca cerșetorii
Cînd întregul sfat al țarei a ajuns menagerie
De se'njură și se scuipă ca valeți'n galerie
Cînd boierii de strînsură drămuiesc sărmana pîine
Milioanelor flămînde, luptătorilor de mîine,
Îngrijat mă'ntreb, cu-asemeni patrioți cu-așa alai
Au vedea-vom noi aeve visul sfînt al lui Mihai ?”

După cum se știe, nu mult timp de la intrarea noastră în război, armatele germane și austro-ungare, cu mult superioare nouă atît ca înzestrare tehnico-militară, cît și ca număr, au ocupat vremelnice cea mai mare parte a țării noastre.

În acest timp, România trăia momente dramatice. Pe această linie să urmărim descrise de Radu Cosmin în volumul său „Exodul”, retragerea armatelor și populației românești, înaintarea aprigului dușman, într-un cuvînt, toate consecințele războiului.

„De sus din lăuntru zidurilor de piatră seculară a Mănăstirii „Dealul”, orbitele sfintei scăfîlnii a lui Mihai Vodă-Viteazul, privesc îngrozite cum se scurg în taina nopței oștile române fugărite.

Oștile Satanei înainteză cu pas de vifor, cu flăcări de iad, cu mugete apocaliptice, cu ghiare formidabile de oțel. Ce apucă, sfîșie ; ce prinde, preschimbă'n scrum ; ce atinge, sdrobește ; ce înghite, mistuie.

Ca o mare revărsată pe urma unui cutremur, ca un fantastic uriaș Vezuviu, ne acoperă de lavă, ne înghite.

Acvilele noastre, fiicele acvilelor romane, se întorc cu aripile rănite din zborul lor falnic pe drumul de lumină al unui vis mare și sfînt.

Cu zorile însîngerate ale primelor izbînzii, începe întunecul dezastului.

⁵⁾ „Gazeta literară”, Anul XVI, nr. 32 (771), joi, 10 august, 1967, pag. 4.

⁶⁾ Radu Cosmin : „Satire”, Buc., 1916, pag. 7.

⁷⁾ *Ibidem*, pag. 74—77.

⁸⁾ *Ibidem*, pag. 78—81.

⁹⁾ *Ibidem*, pag. 132—136.

¹⁰⁾ *Ibidem*, pag. 137—140.

¹¹⁾ *Ibidem*, pag. 64—68.

¹²⁾ *Ibidem*, pag. 69—73.

¹³⁾ *Ibidem*, pag. 74.

Scriitorul Radu Cosmin, la vârsta de 55 de ani.

Cine putea să-l prevadă ?

„Dar dacă steaua noastră, care la 14 august 1914, vestea cu muzică de serafimi Nașterea Mântuitorului... s-a întunecat prea repede și după cîteva săptămîni de patimi ne-am văzut răstigniți și îngropați în mormîntul desnădejdiilor noastre, o, suflete al neamului meu, nu șovăi. Învierea ta, vor cînta-o îngerii altor zile, poate, dar vor cînta-o !?

Pentru suferințele tale prea mari și nedrepte, pentru rugul pe care încă arzi, o Țara mea, nu-ți ocări cu blesteme, pe drept credincioșii vi-sului tău.

Vinovații caută-i printre falșii tăi închinători. Caută-i printre fariseii uscați la suflet, dar cu cuvinte sacerdotale pe buze ; printre sfetnicii putrezi și hrăpăreți, printre acei răspunzători factori, care la umbra tăcerii lor de Sfîncși protectori și a toate știutori, au pus între tine și ei perdeaua de fier — ca să nu vezi fără-de-legile lor și ți-au închis gura cu lacăt de aur, să nu strigi tîlhăriile lor. Căci, pe cînd tu te credeai sigură de izbînda armelor, o Țara mea, sub picioare îți săpau mormîntul cioclii îmbuibăți de rodul sînilor tăi, de avuția lăzilor tale, beți de nectarul podgoriilor tale, tolăniți pe brațele de desfrîu ale Venerei de stradă, în complicitatea lui Mercur, Zeul afacerilor dubioase și patronul pungașilor.“

„Izbită de trăznet în ascunzătorile Carpaților din care-ți făcuseși altarul puterei și frumuseței tale — îți plîngi, pe drumurile pribegiei, visul tău zdrențuit, viața fără noroc, și-ți blestemi cu grai de foc pe cei care te-au necinstit“.

„Și totuși, vitejia eroilor noștri nu pălește.

Fiecare palmă de pămînt e acoperită d'un suflet ce moare, apărînd-o.

Pentru ce însă steaua norocului i se întunecă ?

Să răspundă vinovații“. ¹⁴⁾

Suferințele retragerii se întîlnesc în volumul „Exodul“, la tot pasul. Astfel, „gara Ploiești e un imens iarmaroc al suferinței călătoare“...

„În restaurantul gărei, grupe de ofițeri cu fețe întunecate, scrișnesc din dinți, vorbind de „cei mari“, care ne-au băgat în foc, fără tunuri 305 și fără căi ferate.“ ¹⁵⁾

Rîndurile de pînă acum și cele care urmează îndreptătesc afirmația autorului, de la începutul cărții, că : „România veche, cu multele ei păcate și cu sublimale ei virtuți, se oglindește în ciclul celor patru volume (cîte urmau să apară, dar din care se pare că nu a mai putut apare decît amin-titul „Exod“) ale paginilor mele de pribegie“. ¹⁶⁾

¹⁴ Radu Cosmin : „Exodul“, Editura librăriei și tipografiei H. Steinberg, București, 1919, pag. 2—25.

¹⁵ *Ibidem*, pag. 26—27.

¹⁶ *Ibidem*, pag. 2—27.

Și într-adevăr, nu scapă de satira lui Cosmin nici regele, nici clica conducătoare, care au dus țara în pragul dezastrului.

„Pornim din Tecuci la orele 4 și un sfert.

La Frunzeasca, dintr-un mare parc împrejmuit cu zid, și grilaj poleit, se înalță trufaș castelul alesului democrat al Tecucilor, Nestor Cincu.

Gara și silozurile ce adăpostesc grânele boierului se ridică pe stînga liniei ferate în fața castelului.

Și, ca ironie a soartei, prin fața trufașului turn feudal, pe sub balcoanele și pe lîngă poarta boierească, trec în șir lung și jalnic, ca o procesiune funebră, călăreții noștri, cavaleriștii pe jos, tîrînd caii de dîrlogi, lancea înclinată greoi spre pămînt, sfîrșiți de ostenele luptelor, de drum, de nemîncare, ei, cei mai buni copii ai pămîntului nostru, plugari(i) de ieri, care au umplut toate hambarele boierilor noștri de pretutindeni.

Și pe cînd ei trec în convoiuri de umbre, boierii cu chimirele și lăzile pline de aur se lăfăiesc prin țările liniștei și ale odihnei, departe de zările de foc și de sînge, departe de holda pustiită de dușmani și sleită de atîtea veacuri, de ei, boierii de strînsură, fanarioții de pînă mai ieri, fugarii de azi...“¹⁷⁾

Și, în continuare, scriitorul precizează că :

„Azi poate Brătianu să acuze pe Iliescu (general, n. n.) și Iliescu pe Brătianu că i-a impus un plan politic de executat, ofițerii îi desaproabă pe amîndoi și mîine sau mai tîrziu, le vor cere socoteală pentru tot sîngele inutil vărsat, pentru armata țării distrusă din cauza incapacității lor politice și militare.

Două genii rele ale țării noastre“.¹⁸⁾

„În aceste clipe dramatice pentru soarta țării, forțele patriotice, spune tov. Nicolae Ceaușescu, s-au ridicat la luptă și-au adunat toate puterile și au hotărît să reziste cu orice preț, în fața armatelor invadatoare. În acest cadru se înscriu eroicele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, care au dovedit încă odată că peste voința de fier a poporului ce-și apără dreptul la viață și libertate „nu se trece“.¹⁹⁾

„În luptele împotriva armatelor imperialismului german s-au ridicat figuri de eroi legendari ca Ecaterina Teodorescu, maiorul Atanase Ionescu, căpitanul Grigore Ignat, caporalul Constantin Mușat, generalii Praporgescu, Dragalina și mulți alții, care și-au jertfit viața pentru libertatea și neatinerea patriei“.²⁰⁾

Dintre marii comandanți, poate cel mai de seamă erou al neamului românesc din acest război, a fost generalul Eremia Grigorescu.

Ca „motto“ la capitolul III (C) „Eroul“ din lucrarea lui Vasile C. Metaxa, intitulată „Un erou al neamului, Generalul Eremia Grigorescu“,

¹⁷⁾ *op. cit.*, pag. 97—98.

¹⁸⁾ *Ibidem*, pag. 136.

¹⁹⁾ Nicolae Ceaușescu : „O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor“, Editura politică. Buc., 1967, pag. 9.

²⁰⁾ *Ibidem*, pag. 8—9.

apărută în 1920, figurează următoarea strofă din poezia lui Radu Cosmin, intitulată „Mărășești” : ²¹⁾

În Epopeea cea mare a Neamului nostru, cu slove
S-o scrie că tu apărîndu-ne granița micii Moldove,
Cu ochii spre visul de aur, cu mîna ta biruitoare,
Ai pus cea mai mare din pietre la Marile noastre hotare“.

Un exemplar ²²⁾ din această lucrare a fost dat lui Radu Cosmin de către însuși autorul, cu următoarea dedicație autografă :

„Distinsului poet Radu Cosmin, fostul meu profesor, în semn de omagiu“.

Aprilie, 1920.

METAXA

Legătura lui Radu Cosmin cu Eremia Grigorescu și preocuparea lui față de marele crou, le desprindem din mai multe materiale. Astfel, în volumul „Exodul“ la pag. 332—334, autorul precizează că : „În fericită inspirație, M.S. Regele i-a dat generalului Grigorescu comanda. Pînă la ora 6 în chiar acea zi noul comandant de Armată, trimetea prima telegramă lui Mackensen prin mii de guri de oțel.

Ziua de 6 august, cînd urgia năvălirii barbare sta să ne înghită, e însemnată de el cu litere de aur în cartea Țării și vitejiei noastre. Niciodată comandantul acesta de oaste, neînfricat, nu și-a pierdut capul. S-au distins înaintea lui, sau sub el și alți generali. El însă, în aurcolă unică se ridică d'asupra tuturor. ²³⁾

Despre Eremia Grigorescu, Radu Cosmin, care avea pentru eroul de la Mărășești un cult, a scris și în alte ocazii ²⁴⁾.

Această preocupare pentru Eremia Grigorescu, reiese și din rîndurile scrisorii de răspuns trimisă pe 4 martie 1940, de către Tr. Er. Grigorescu, fiul marelui erou, lui Radu Cosmin : ²⁵⁾

„Am primit revistele și articolele trimise de d-voastră și am fost foarte mișcat de frumoasele cuvinte ce le aveți pentru regretatul meu părinte.

Vă rog să credeți că am prețuit totdeauna așa cum se cuvine activitatea d-voastră publicistică și educativă, precum și sentimentele înalte,

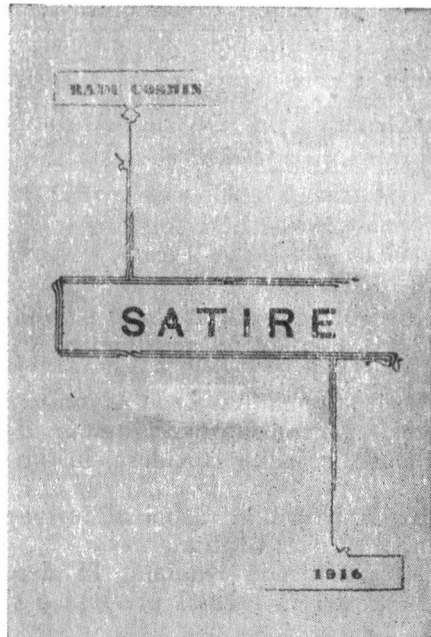
²¹⁾ Vasile C. Metaxa : „Un erou al neamului, Generalul Eremia Grigorescu“, București, Tipografia F. Göbl Fii, 1920, pag. 23.

²²⁾ Un exemplar din volumul citat, dat cu dedicație autografă de către Vasile C. Metaxa, lui Radu Cosmin, se află în Colecția Horia Pipoș, Buc., str. Dr. Teohari, nr. 30.

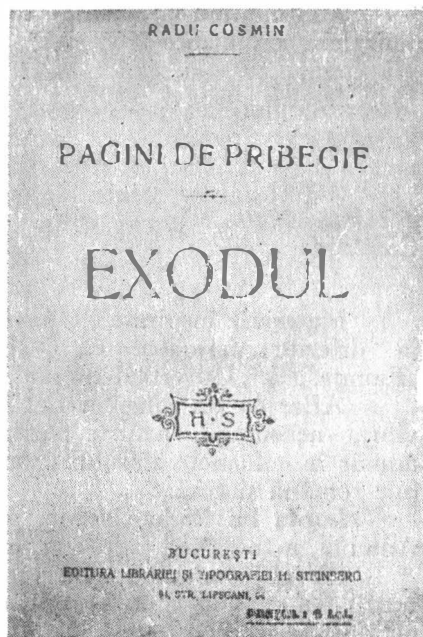
²³⁾ Radu Cosmin : „Exodul“, Buc., 1919, Editura Librăriei și tipografiei H. Steinberg, pag. 332—334.

²⁴⁾ „Prahova“, Anul 2, nr. 8—9, 1 III 1935, pag. 3—6.

²⁵⁾ Scrisoarea se află în original în Colecția Horia Pipoș, Buc., str. Dr. Teohari, nr. 30.

Radu Cosmin — **Satire**

Radu Cosmin — **Pagini de pribegie. Exodul.**

cu care ați știut să îmbogățiți spiritualitatea românească în general, și tineretul în special.

Mulțumindu-vă din tot sufletul, vă rog să primiți expresiunea celor mai alese sentimente“.

Sănătate
General de Divizie Adjutant
Grigorescu

4 martie 1940
Constanța

Materiale inspirate de primul război mondial a publicat Radu Cosmin în diferite periodice ca : „Universul“²⁶⁾, „Gazeta Transilvaniei“²⁷⁾, „Rampa“²⁸⁾, „Universul literar“²⁹⁾, și altele.

Aflat la un moment dat în Rusia (1917), pana lui Radu Cosmin a vibrat neconținut, pentru patria în pericol, apărind aproape număr de număr în coloanele ziarului „Vestitorul“³⁰⁾, care se edita la Odesa, în limbile română și rusă.

Lupta lui Radu Cosmin, pentru intrarea noastră în război alături de Antantă, a fost dusă justificat, în scopul unirii noastre depline.

Că el condamnă războiul imperialist, nu încape îndoială. În dese ocazii s-a pronunțat în această direcție. Un model în această privință e și poezia „Se întinde focul“.³¹⁾

„Suflă vîntul nebuniei dinspre cele patru vînturi
Și mereu se'ntinde focul peste ape și pămînturi ;
Zeul Marte aruncat'a-n vîrfurile spadei zarului sortii,
Iar bătrîna Europă a intrat în ceasul morții !“.

Și mai departe :

„Pace, tu, divină Pace, tristă stea avuși pe lume !
Din zeiță protectoare n'ai rămas decît un nume !“

Versurile ce urmează sună ca un blestem al bardului Cosmin față de provocatorii la război :

„Cine-a pus sămînta vrajbei ? Cine'ntîi aprinse focul ?
Dumnezeu să-l pedepsească, să-l ajungă nenorocul !
Iară d'a fost acela poate, favoritul tău, o, Marte,
Doar de trăznetul lui Joe, brațul lui să aibă parte !
Nu de glorie și trofee cîștigate pe nedrept
Ci de propria lui spadă împlîntată adînc în piept“.

²⁶⁾ „Ziarul Universul“, vineri, 28(10) octombrie 1916.

²⁷⁾ „Gazeta Transilvaniei“, Brașov, anul 80, nr. 82, duminică 27 aprilie, 1919.

²⁸⁾ „Rampa“, ziar, Anul 3, nr. 457, joi 17 aprilie 1919.

²⁹⁾ „Universul Literar“, Buc., Anul 36, nr. 25, 1 aug. 1920.

³⁰⁾ „Vestitorul“, Odesa, joi 2 noiembrie 1917, pag. 1.

³¹⁾ Radu Cosmin : „Satire“, Buc., 1916, pag. 69—73.

Ca o urmare firească a activității sale de luptător pentru eliberarea țării de sub ocupația străină și desăvârșirea Unirii, vine și următorul volum al lui Radu Cosmin tipărit în 1919 și intitulat „Prin Ardeal”³²).

După cum afirmă însuși autorul într-un material autobiografic, „Prin Ardeal” a fost scris îndată după război și el zugrăvește frumusețea de rai a pământului nostru dezrobitor de peste Carpați, luptele politice, culturale și de vitejie ale unor frați ținuți o mie de ani în robie și care totuși au dovedit uriașă vitalitate fizică, sufletească și intelectuală a acelor care au dăinuit în pofida dușmanilor noștri și a unei soarte vitrege”³³).

Ardealului jelit pînă deunăzi de mulți (și de poet) i se închină acum de către Radu Cosmin o frumoasă poezie :³⁴)

ARDEALULUI

Ani de-arîndu'n stihuri ți-am strigat durerea
Și te-am plîns cu lacrimi când suiai Calvarul,
Azi, când pătimirea și-a golit paharul,
Vin să-ți văd cu ochii, frate, Învieră !

Nu mai sunt Carpații stavila, hotarul !
Sbirii și călăii tăi ne simt puterea,
Răsturnați în țărna, azi, înghit, ei, fierea !
Vaet le e țara, pulbere Cezarul !

Dumnezeu îi bate pe cei fărdelege,
Însă, ei cu morții, iară noi, cu viii !
Trandafiri și lauri, neam al meu, culege !

Înviat din moarte, azi, te preaslăvim,
Și'n genunchi la marea poartă-a României,
Îți sărut pământul, sfânt Ierusalim !

Brașov, 26 aprilie 1919

Războiul fiind terminat și unitatea națională realizată, poetul-cetățean găsește necesar să cînte mult dorita pace :³⁵)

CÂNTĂ !

Și-acum,
Ridică-ți, Poezie, fruntea sus !
Și pe-a ta liră, trainic înstrunată,
Cu degete măestre, inspirată,
Cântă !

³² Radu Cosmin : „Prin Ardeal”, Buc., Alcalay & Co., 1919.

³³ Manuscrisul interviului luat în seara zilei de 29 mai 1936 lui Radu Cosmin, de către I. Georgescu Arvatu.

³⁴ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Anul 80, nr. 82, duminică 27 aprilie 1919, pag. 1.

Tulburătorul Zeu e azi răpus :
Stă Marte'n țărână și cu lancea frântă
Dintre ruine se ridică lin
Zeița care poartă creanga
De măslin.

De-acum,
În sfânta pace, reintrat, Pământul
Încet, încet își va cârpi vestmântul
Ca Fenix va renaște din cenușă
Bietul !...
Îi mai ajuți și tu, divină Muză,
Îi pui un cântec și-un sărut pe buză
Mănunchiuri noi de flori îi pui la ușe.
Și'n mantia-ți regală îi îmbraci
Scheletul !

Deci cântă !
Și'ncet, încet, din lumea de orori
Ridică-te'n Olimp pe scări de flori
Și din senina ta împărăție,
Poezie,
Aruncă din imensul tău tezaur,
Peste pământ o pulbere de aur
Și, scuturînd al vieții trandafir
Tu, uită că întreg Pământul e
Un cimitir... !

1919

Activitatea lui Radu Cosmin de militant pentru desăvârșirea Unirii o găsim rezumată de către un contemporan, criticul și istoricul literar Eugen Lovinescu, astfel : „A fost însă de ajuns ca incendiul apusului să se apropie de noi, pentru ca, dintr-un moralist sever, domnul Radu Cosmin să devină la început un patriot iritat și apoi un bard național. Cititorii își aduc și acum aminte de apostrofele adresate de poet ocîrmuitorilor noștri, de strigătele lui, prin care amintea Țării că e : streaja de onoare a tot neamului latin. De proclamațiile lui : „Vrem Ardealul ! vrem Ardealul, de apostrofele lui către rege :

Să ascuți de glasul țării și să fii un bun român.

Sau :

Să pornești cu oastea'ntreagă la statuia lui Mihai.

~ . . . . .

Dumnezeul războaielor a ascultat imprecățiile bardului nemulțumit : războiul s'a făcut, România s'a întregit și Mărășeștii au avut cinstea de a fi cîntați de bardul calmat și încununat cu laurul biruinței“.

BIBLIOGRAFIE

1. Nicolae Ceaușescu : „*O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*“, Editura Politică, București, 1967.
2. „*Cu cine trebuie să mergem*“, Editura Societății „Tiparul“, Buc., 1915.
3. Radu Cosmin : „*Satire*“, Buc. 1916.
4. Radu Cosmin : „*Exodul*“, Editura librăriei și tipografiei H. Steinberg, Buc., 1919.
5. Vasile C. Metaxa : „*Un erou al neamului, Generalul Eremia Grigorescu*“, Buc., Tipografia Curtii Regale, F. Göbl Fii, 1920.
6. Radu Cosmin : „*Prin Ardeal*“, Buc., Alcalay & Co., 1919.
7. „*Gazeta Literară*“, Anul XIV, nr. 18,(757), joi 4 mai 1967, pag. 7.
8. „*Prahova*“, Ploiești, Anul II, nr. 8—9 din I.III.1935.
9. „*Universul*“, vineri, 28(10) octombrie, 1916.
10. „*Gazeta Transilvaniei*“, Brașov, Anul 80, nr. 82, duminică 27 aprilie 1919.
11. „*Rampa*“, Ziar, Anul 3, nr. 457, joi 17 aprilie, 1919.
12. „*Universul Literar*“, Anul 36, nr. 25, din 1 august 1920.
13. „*Vestitorul*“, Odessa, joi 2 noiembrie, 1917.
14. „*Gazeta literară*“, Anul XIV, Nr. 32(771). Joi 10 august 1967, pag. 4.

ȘTIRI NOI PRIVITOARE LA EXPORTUL DE SARE AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

de N. I. SIMACHE

Subsolul țării noastre dispune de însemnate bogății minerale, dintre care un loc important îl ocupă sarea.

Creșterea vitelor, veche îndelungnică a poporului nostru, a impus valorificarea sării din cele mai îndepărtate timpuri.

Dezvoltarea comerțului cu pește sărat a contribuit la intensificarea extragerii sării în evul mediu.

După cum se știe, prin secolul al XIII—XIV „se deschide în Germania, Ungaria, Serbia etc. un mare număr de mine de diferite feluri de minerale, care nu fuseseră folosite pînă atunci. Această inițiativă este protejată de mănăstiri și mării feudali, care voiau să-și îmbogățească tezeurile. Țările Române, după constituirea lor în state feudale, nu fac o excepție în această privință... Exploatarea largă a ocnelor de sare, pentru unele din ele este în legătură cu domnia. În Diploma Ioaniților din 1247, privitoare la Banatul Severinului se vorbește de aducerea sării din Transilvania, ceea ce arată că pe aunci nu se deschisese ocnile de sare din Oltenia, de la Ocnile Mari. Aceste ocne apar însă pe vremea lui Mircea cel Bătrîn¹ și sînt minele domniei, spre deosebire de alte ocne de sare care aparțin particularilor, ca de pildă ocna de la Telega și Ocna cea Mică de lângă Tîrgoviște”².

Acoperind nevoile consumului intern, sarea a constituit unul din principalele produse de export, îndeosebi în Peninsula Balcanică. Într-un privilegiu din

1523 este vorba de „vama de sare de la Vadul Vidinului”³.

Ca și veniturile vămilor, și acelea ale ocnelor constituiau o sursă importantă de alimentare a cămării domnești. Între hrisoavele domnești întîlnim numeroase acte de danie prin care domnitorii dăruiesc mănăstirilor un număr de bolovani de sare pentru nevoile călugărilor sau pentru a le crea o sursă de venituri.

Între cele mai vechi saline sau ocne ale Țării Românești, sînt cunoscute cele de la Ocnile Mari, Telega, Teișani, Slănic etc. De aici sarea era transportată cu ajutorul carelor pe așa-numitele „dru-muri ale sării”, mai ales către schelele dunărene, de unde era cumpărată de negustorii turci și revîndută în diferite părți ale imperiului.

Veniturile ocnelor constituiau una din principalele surse ale domnilor. Acestea se realizau nu atît din vînzare în interiorul țării cît din export, care se făcea mai ales în Imperiul Otoman, prin Nicopol, Rusciuk, Silistra.

Pentru a reglementa exportul de sare din Țara Românească în imperiu, sultanul Selim al III-lea dă la 18 II 1792 un firman, adresat judecătorilor din ținuturile de pe malurile dunărene, începînd de la Brăila pînă în Cladova, nazirilor și intendenților de porturi și de vămi, în urma unei intervenții a domnitorului Țării Românești, Mihail Șuțu, fiul lui Constantin Șuțu, pe care îl publicăm „in extenso” în anexă. Acesta aduse la

¹ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, pag. 97.

² V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu: *Ui Ța feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), pag. 55.

³ *Doc. privind istoria Românilor*, B, XVI, vol. I, pag. 174.

cunoștința sultanului că intenționează de a porunci și de vămi din Nicopole, Rusciuk, Silistra și alte localități încalcă drepturile țării stabilite prin acte anterioare și obligă pe negustori să plătească taxe vamale pentru sarea exportată. Din această cauză aceștia renunță de a mai cumpăra și transporta sare, ceea ce condamnă salinile țării la inacțiune.

Cere sultanului să reînnoiască prevederile din firmele precedente pentru a nu fi percepute taxe vamale din sarea ce se produce și se transportă din Țara Românească.

Cercetînd arhivele împărătești, sultanul constată că în 1717 s-a dat poruncă împărătească prin care se acorda scutire de taxă vamală pentru sarea care aparținea domnilor Țării Românești și Moldovei și pentru aceea pe care o aduceau cămărașii însărcinați cu exportul sării în contul haraciului pe care-l datora Țara Românească Înaltei Porți, asemenea impozit neputînd fi perceput decît de la sarea adusă de negustori pentru a fi vîndută.

Mai constată că în 1742, domnitorul Țării Românești s-a adresat sultanului printr-o petiție prin care a obiectat împotriva percepției taxelor vamale pe sare, pretinzînd că acestea sînt cuprinse în tributul pe care țara îl achită anual; că această interpretare a domnului a fost respinsă de Înalta Poartă, deoarece în administrația împărătească de conturi sînt înscrise veniturile porturilor Silistra și Orșova, provenind din comerțul cu sare al Țării Românești, scutirea de taxe vamale privind numai sarea exportată în contul haraciului nu și pe aceea adusă spre vînzare de negustori.

În același sens s-a promulgat o poruncă imperială și în 1759.

Că însă, în 1649, s-a adăugat la tributul Țării Românești suma de 30.000 de aspri, ce reprezintă contravaloarea taxelor vamale ce se percepeau din ex-

portul de sare al Țării Românești în Imperiul Otoman.

Acordarea domniei a fost condiționată de consimțămîntul ce i s-a impus domnului la această hotărîre.

Împreună cu vama țării, haraciul se ridică acum la suma de 130.000 piaștri.

Din 1742, încalcînd firmanul din 1649, intenționează porturile încep a încasa, în ciuda poruncii împărătești, de la negustorii dunăreni, *„taxe de vamă de trecere, de tranzit, de cazmale”* din cauză că *„nu s-a dat la timp înștiințarea cuvenită către administrația mea împărătească de conturi în privința introducerii taxei vamale a sării în haraciul Țării Românești, și prin urmare această administrație în ordinele sale către porturile pomenitului nezaret a însemnat regulile privind sarea Țării Românești; că deci după cum reiese din însemnările marginale făcute în anul 1760, promulgase înalta poruncă prin care s-a orînduit ca drept compensație a taxelor vamale ale sării Țării Românești să fie mărit haraciul țării cu 30.000 aspri și ca sarea Țării Românești la trecerea printr-un port de la Brăila pînă la Cladova să nu fie supusă la taxele de vămi și de trecere și pe baza acestor rîndueli s-a promulgat cuvenitul firman pe la mijlocul lunii decembrie 1756.”*

Pe aceste temeuri, Selim al III-lea reînnoiește firmanul prin care hotărăște ca drept compensație pentru taxele vamale asupra sării din Țara Românească să fie mărit tributul cu 30.000 de aspri și că prin urmare sarea provenind din această țară la trecerea prin porturile dunărene să fie scutită de orice dare.

Scutirea de taxe a avut drept urmare o intensificare a exportului de sare în Peninsula Balcanică.

★

Iată acum cuprinsul firmanului, scris pe hîrtie specială, cu iscălitura autografă a sultanului Selim⁴:

Celor glorioși dintre juzi, mine de virtuți și de cuvinte, judecătorilor din județe, de pe amîndoua maluri ale Dunării, începînd de la Brăila pînă la Feth-ül-islam (Cladova) — ca să fie sporită virtutea lor; — celor glorioși dintre semenii și egali, na-zirilor, intențîndilor de porturi și de vămi, — ca să fie sporit meritul lor. La sfîrșitul acestei auguste porunci să vă fie cunoscut că :

⁴ Originalul în arhiva Muzeului de istorie Ploiești, inv. nr. 126/957.

Pilda printre notabilii nației lui Mesia, domnitorul Țării Românești, Mihail Vodă (Șuțu), fiul lui Constantin — ca sfârșitul zilelor lui să fie terminat cu bine, — printr-o adresă către picioarele tronului nostru împăratească ne-a înștiințat că :

În ciuda înălțelor porunci promulgate în repetate rânduri care prevedeau ca intenții de porturi și de vămi din Nicopole, Rusciuk, Silistra și alte localități să nu se amestece și să nu facă vreo violare în ce privește taxa vamală și celelalte taxe care privesc sarea ca taxa de tranzit și bani de cazma, pentru sarea ce se taie în Țara Românească și se transportă în alte localități, în momentul de față raialele din Țara Românească care se ocupă cu negoțul de sare, la aducerea sării la porturile din Rusciuk și din Silistra sînt stînjeniți de către intendenți și vameși de a plăti taxă vamală și aceasta prin călcarea înălțelor porunci, fapt care venind la auzul altor negustori de sare îi îndeamnă de a renunța de a mai cumpăra și transporta sare, ceea ce condamnă salințele țării la inacțiune.

Aducîndu-ne toate aceasta la cunoștință, (domnul) solicită promulgarea unei înalte porunci a noastră întru reînnoirea prevederilor din firmanele precedente pentru ca să nu fie cerute de acum înainte taxe vamale din sarea ce se produce și se transportă din Țara Românească.

Cercetîndu-se registrele privind arenda (mucataa) minelor, conservate în arhivele noastre împăratești, s-a constatat că aceste lucruri se rezolvau înainte prin birourile mucataalei principale și că în anul 1130(1717) s-a trimis către nezaret porunca împăratească care dispunea ca afară de sarea aparținînd Țării Românești și a Moldovei, din sarea adusă pentru vînzare de către negustori să fie percepută taxă vamală ; iar din sarea ce o aduceau cămărașii însărcinați cu exportul sării în contul haraciului Țării Românești să nu fie încasată taxă vamală ; că în anul (11)55(1742), la reînnoirea firmanului împăratească, din inițiativa nezaretului, domnul Țării Românești, printr-o petiție, a obiectat că sarea este cuprinsă în haraciul țării și că prin urmare dispozițiunile firmanului s-au retractat întocmai ;

Și deoarece în administrația împăratească de conturi (defter-i-hakami) sarea Țării Românești este prevăzută clar ca venit al porturilor din Silistra și din Orșova, era de văzut dacă această retractare nu va aduce vreun prejudiciu condițiilor și regulilor ; s-a văzut că dispozițiunile tuturor înălțelor porunci promulgate în diferite date, începînd de la (11)30 pînă la (11)55, prevăd ca, cantitățile de sare exportate în contul haraciului domnitorilor Țării Românești și a Moldovei și ale cămărașilor să nu fie supuse la taxa vamală, iar în cazul sării ce o aduc negustorii spre vînzare să fie procedat de către naziri așa cum s-a procedat mai înainte ;

că tot în acest sens s-a promulgat o înaltă poruncă în (11)73(1759) ;

că în anul 1060(1649) cînd domnia acestei țări s-a confirmat lui... pentru a nu păgubi vămile sării ce trecea prin porturile Nicopole, Rusciuk și Silistra s-a adăugat la haraciul Țării Românești 30.000 aspre (aspru), haraciul împreună cu vama sării mărindu-se astfel la 130.000 piaștri (guruși) urmînd ca să nu mai fie percepută în viitor taxa vamală pentru sare la toate porturile, începînd de la Brăila pînă la Cladova, — condiție cu care s-a conferit domnia numelui ;

Consultîndu-se registrele divanului împăratească, s-a constatat că deși anulasă dispozițiunile prin care intendenții porturilor pomenite încasau taxă vamală prin călcarea ziselor condițiuni, în anul (11)55 iarăși începuseră încasarea de la negustorii dunăreni, în ciuda poruncii împăratești, taxa de vamă, de trecere, de tranzit(bağ), de cazmale și de țepă și prin urmare, pe baza firmanului promulgat anterior care dispunea ca taxa vamală și taxa de trecere a sării Țării Românești să intre de la început (Kadimden-beru = ab antiquo) în arenda (iltizam) domnului Țării Românești, s-a dat în anul (11)55 pomenitului Mihail Vodă, în urma solicitării sale, cuvenitul firman, după cum erau date în repetate rânduri domnului Țării Românești și după cum era dat și în (10)60 un firman amănunțit și comentat, toate acestea constatîndu-se prin rezoluțiile marginale (der Kenar) respective.

Astfel, s-a constatat că, anularea ordinului, dat anterior către nezaret, era o consecință a introducerii în haraciul Țării Românești a 30.000 aspru în schimb de taxa vamală a sării, și tot din această cauză s-au promulgat în diferite date de către Divanul meu împăratească înalte porunci, dispunînd ca sarea Țării Românești la trecerea ei de la Brăila pînă la Cladova să nu fie supusă la taxă de vamă și de trecere ;

Că ulterior de la anul (11)55 pînă la (11)73 nu s-a dat curs obiecțiunilor neza-
retului în această privință și nu s-au promulgat firmanc, totul lăsîndu-se în vechea
sa stare ;

că nu s-a dat la timp înștiințarea cuvenită (ilmuhaber) către administrația mea
împărătească de conturi (defterhare-i-amvie) în privința introducerii taxei vamale a
sării în haraciul Țării Românești și prin urmare aceasta administrație în ordinele sale
către porturile pomenitului nezaret a însemnat regulile privind sarea Țării Românești ;

că deci, după cum reiese din însemnările marginale (der kenar) făcute în anul (11)73
(1159=1760) promulgase înalta poruncă prin care s-a orînduit ca drept compensație
taxelor vamale ale sării, Țării Românești să fie mărit haraciul țării cu 30.000 aspri și
ca sarea Țării Românești la trecerea printr-un port de la Brăila pînă la Cladova să nu
fie supusă la taxe de vamă și de trecere, și pe baza acestor orînduiri s-a promulgat
cuvénitul firman pe la mijlocul lunii Rebi-ül-evvel a anului 1170 (dec. 1756), după cum
reiese din înregistrările biroului respectiv pomenit mai sus, și din însemnările ce le-au
făcut la administrația împărătească de conturi pe baza înscrierilor aflate acolo.

Acum am promulgat augustul meu firman de față pentru ca să fie îndeplinite
dispozițiunile din înregistrările oficiale și prin urmare am poruncit :

În conformitate cu înalta mea hotărîre s-a orînduit ca drept compensație taxelor
vamale ale sării din Țara Românească să fie mărit haraciul Țării Românești cu 30.000
aspri și ca, prin urmare, sarea Țării Românești la trecerea prin (porturile dunărene),
începînd de la Brăila pînă la Cladova să nu fie supusă la taxa de vamă și de tre-
cere — orînduiri pe baza cărora a fost promulgată anterior la data pomenită augusta
poruncă și s-a dat înștiințarea cuvenită (ilmuhaber) către administrația împărătească
de conturi (defterhare — i — amviè) după cum reiese din registre.

Deci voi, care sînteți judecătorii pomeniți, nazirii de hotar și intendenții de porturi,
să nu tolerați călcarea înaltei mele porunci bazată pe aceea promulgată anterior și să
nu îngăduiți vreo strîngere prin cererea taxelor de vamă și de trecere de la sarea
Țării Românești.

Să știți cum este scris și să dați crezare cifrei noastre împărătești.

S-a înscris în ziua de douăzeci și patru din luna Ghemaz-ül-aher din anul una mie
două sute și șase. (18 februarie, 1792).

DIN CORRESPONDENȚA LUI ȘTEFAN GHEORGHIU

Dragă Bivolarule,

Tu trebuie să te îngrijești numai de tren, de rest am eu grijă și pentru că eu trebuie să mă duc la Galați în ziua de 23 decembrie, tu trebuie să pleci din Ploiești în noaptea de 24 decembrie (în noaptea de ajun); ai un tren ce pleacă din Ploiești la 12 și 40 minute.

Să ai grijă să-ți iei rufe de schimb, deoarece tu vei sta la Brăila toate 16 zile cât ține șomajul fabricii noastre. Te vei duce la mine acasă și vei lua un rînd de haine ce-l am acasă și pardesiu.

În privința asta voi scrie eu acasă. Vei mai căuta în raftul de cărți, și vei găsi un roman de Tolstoi intitulat „Război și Pace” (e un volum mare, legat, pe care îl vei lua și mi-l vei aduce la Brăila.

Să ai grijă să aduci și „Inchisorile rusești” pe care le ai tu. În privința lui Vasilescu, de voi fi înlesnit îi voi trimite cîteva franci. Spune-i lui Mănescu că mă voi duce la fabrica „Celuloza” și mă voi interesa de actele tovarășului de care mi-a scris și că voi pune în cunoștință pe comitetul organizației în fier și metal din Ploiești de demersurile făcute.

Dacă odată cu venirea ta vei aduce și ceva pentru gazeta de la ilustrul nostru „maistru”, atunci ai da probă că ești un adevărat „gealat”. Trebuie să știi că și Kesler va fi de Crăciun la Brăila, și cînd te gîndești că vom fi trei gealați în jurul blidului cu „caltaboși”! Spune-i Măndicăi (soția lui Vodă) că Janeta e la Brăila și i-am cerut socoteală de clevetirile ce le-a debitat cînd a fost la Ploiești. I-am plătit polița cu convenitul procent și mă va ține minte multă vreme.

La toți ai noștri calde îmbrățișări (între ai noștri se numără bineînțeles și Vodă cu Vodeasa lui, plus Beca).

Să nu care cumva să scapi trenul, eu te voi aștepta în gară la Brăila. O repet : tu va trebui să pleci din Ploiești în noaptea ajunului (24 decembrie) cu trenul de 12 noaptea și care sosește la Brăila la 6 dimineața.

Suntem înțeleși.

Cu multă frăție
ȘTEFAN

Brăila, 18 decembrie, 1912

MUNCITORILOR DE TRANSPORT
DIN ROMÂNIA*Bunul meu prieten,*

Astăzi urma să mă duc la Galați, unde între altele m-aș fi interesat și de lucru pentru tine; am fost însă împiedicat de greva ce s-a declarat în docurile din Brăila.

Că nu am făcut nimic pînă acum se datorește prea multei ocupații. Sper însă să fac ceva pentru tine după 1 mai, dată cînd s-a sorocit procesul nostru la Curtea cu Juri de Prahova. În privința revistei, am tranșat cu Mușoi, rămîne să i-o plătesc eu cu 20 lei.

Dacă tu ai putea să-mi trimiți această sumă m-ai scoate dintr-o mare încurcătură. Procesul de la Ploiești încă trebuie să-mi agraveze încurcătura.

Dacă procesul se va termina în bine, atunci la 6 mai tu vei fi la Brăila, lîngă mine, unde nu te vei prăpădi tu. În aceasta vedere mă și interesez de cameră ca să locuim boierește.

Îți intercalez un manifest de propagandă lansat de Uniunea Muncitorilor de Transport în vederea lui 1 Mai. Astăzi ți-am trimis și nr. 3 al Tribunei. Răspunde de primire.

Multe îmbrățișeri de la
ȘTEFAN GHEORGHIU

DIN ACTIVITATEA MUZEULUI DE ISTORIE AL JUD. PRAHOVA PE 1967

În decursul anului 1967 Muzeul de istorie a funcționat cu următoarele secțiuni:

I. — Muzeul de istorie al jud. Prahova, în a cărui expoziție de bază sînt oglindite orînduirile: comuna primitivă, sclavagism, feudalism și capitalism — în imobilul propriu din str. N. Bălcescu, nr. 25.

II. — Secțiunea „Lupta revoluționară a proletariatului din jud. Prahova”, în Palatul Culturii din Ploiești, str. Krupscăia, nr. 1.

III. — Secțiunea „Județul Prahova pe drumul construirii socialismului”, în Palatul Culturii, str. Krupscăia, nr. 1.

IV. — Secțiunea de „Etnografie și artă populară”, în Palatul Culturii, str. Krupscăia, nr. 1.

V. — Secțiunea „Ceasul de-a lungul vremii”, în Palatul Culturii, str. Krupscăia, nr. 1.

VI. — Muzeul memorial „I. L. Caragiale”, str. C. T. Grigorescu, nr. 1.

VII. — Casa „Hagi Prodan”, Ploiești, str. Democrației, nr. 2.

VIII. — Muzeul memorial „N. Iorga”, din Vălenii de Munte, str. G. Enescu, nr. 3.

IX. — Muzeul memorial „B. P. Hașdeu” din Cîmpina, str. 23 August, nr. 199.

X. — O expoziție permanentă privind viața și opera lui I. L. Caragiale, în comuna Mărgineni, reorganizată pe baze noi în august 1967.

Expozițiile de bază ale tuturor secțiunilor au fost deschise zilnic între orele 10—13 și 16—19, cu excepția sărbătorilor legale și a zilelor cînd muzeele sînt închise pentru curățenie.

Condițiile de funcționare s-au îmbunătățit mult în cursul anilor.

Cele mai mari lipsuri care s-au menținut și anul acesta, în ciuda eforturilor depuse în scopul înlăturării, a fost cea privitoare la depozit și cea provenind din condițiile în care funcționează Muzeul de istorie al jud. Prahova. Condițiile de păstrare a patrimoniului s-au îmbunătățit în cursul anului 1967, datorită unui spor de activitate deus de gestionarea muzeului, totuși ele sînt departe de a fi satisfăcătoare.

Luarea în primire a frumosului și încăpătorului local din str. Teatrului, vechiul liceu de băeți, construit de Al. Orăscu în 1865, a îmbunătățit condițiile de depozitare. Spațiul destinat organizării secțiilor „Lupta revoluționară a proletariatului din jud. Prahova” și „Jud. Prahova pe drumul construirii socialismului”, este satisfăcător. Celelalte nu dispun încă de condiții mulțumitoare.

Mai ales secțiunile de Istorie și „Ceasul de-a lungul vremii”, își duc existența în condiții vitrege.

Muzeul posedă în colecțiile sale materiale documentare, muzeistice, suficiente, dar nu are spațiul necesar.

Față de materialele de care dispune în raport cu exigențele și modul la care s-au ridicat știința, arta și tehnica de muzeu, Muzeul de istorie urmează să fie neapărat reorganizat. Imobilul din str. Teatrului este corespunzător. Dă posibilitatea unei expuneri unitare, științifice, a societății umane, pe teritoriul județului Prahova de-a lungul celor 5 orînduiri.

Oferea personalului științific și ad-tiv condițiile de muncă normale.

Este necesar ca în noul sediu să se desăvârșască organizarea bibliotecii, să se organizeze un cabinet numismatic, o sală de conferințe, săli de expoziție, cabinet foto, pentru păstrarea documentelor și a tezaurului, cel puțin două cancelarii pentru arhivă și administrație și două cabinete pentru personalul științific.

Funcționarea Muzeului în cinci localități (Ploiești, Bușteni, Tîrgoviște, Cîmpina și Văleni de Munte) dă naștere la mari greutăți. Expozițiile de bază fiind organizate în opt imobile, asigurarea securității inventarului devine o problemă spinoasă și greu de realizat.

Invingerea lor s-a făcut prin mărirea eforturilor colectivului de muncă și sprijinul organelor de partid și stat.

Subliniem în mod deosebit concursul de care ne-am bucurat pe plan central din partea Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, iar pe plan local din partea Comitetului de Cultură și Artă, în mod deosebit din partea tov. vicepreședinte Gh. Boșovei, a tov. secretar Al. Bădulescu și inspector M. Apostol.

Nu mai puțin prețios a fost concursul pe care ni l-a dat în tot cursul ultimilor ani, Serv. contabilității Comitetului de Cultură și Artă și în special tov. I. Stoicescu, contabilul șef, Iacob Enescu și G. Alexandrescu care pe lângă îndatoririle ce le incumbă ne-au ajutat și pe noi în îndeplinirea sarcinilor ce ne revin.

Cu sprijinul celor în drept, Muzeul și-a continuat activitatea, izbutind să realizeze anul acesta o serie de succese, printre care consemnăm, mai jos, următoarele:

I. — Îmbunătățirea schemei de funcționare prin obținerea unui muzeograf și doi supraveghetori la Tîrgoviște.

II. — Îmbunătățirea condițiilor de depozitare și conservare a patrimoniului prin construirea unui depozit în curtea Muzeului județean de istorie, din str. N. Bălcescu, nr. 25.

III. — Deschiderea „Muzeului tiparului și al cărții vechi“, la Tîrgoviște la data de 9 mai, 1967.

IV. — Deschiderea Muzeului memorial „Cezar Petrescu“ din Bușteni, la 17 decembrie, 1967.

V. — Deschiderea „Muzeului scriitorilor tîrgovișteni“, la data de 30 decembrie, 1967.

VI. — Reorganizarea expoziției permanente I. L. Caragiale din satul de naștere al marelui dramaturg și inaugurarea noii expoziții de bază, făcîndu-se la data de 1 august 1967.

VII. — Organizarea unei expoziții permanente cu un conținut istoric pe baza materialelor rezultate din săpăturile arheologice de pe șantierul din Tîrgșorul Vechi, în Clubul G.A.S. Tîrgșor.

VIII. — Organizarea unei expoziții cu tema „Congresul al IX-lea — Realizări și perspective“, inaugurată la 11 mai 1967, cu prilejul vizitei conducerii de partid și de stat.

Direcțiunea Muzeului județean de istorie din Ploiești consideră că una din principalele probleme ale muncii de muzeu continuă să rămînă aceea de a crea și îmbogăți colecțiile.

Pentru Muzeul județean de istorie din Ploiești, care și-a deschis porțile la 10 ianuarie 1955, cînd patrimoniul său material se putea aprecia la o valoare de ordinul sutelor de lei, problema alcătuirii unui patrimoniu muzeal, constituie o sarcină principală.

Datoria de a salva de la pierire o serie de piese de artă populară și uneltele de muncă ieșite din circulație, privind dezvoltarea tehnicii, a progresului rapid pe care-l înregistrează forțele de producție în etapa desăvîrșirii societății socialiste, dar care sînt documente ale geniului popular și ale puterii sale de creație, sarcina de a nu lăsa să se risipească colecții, realizate de amatori sau de oameni de specialitate de-a lungul vremii, au impus direcțiunii Muzeului și comisiei sale de evaluare să acorde o mare atenție depistării, colectării și achiziționării materialului de muzeu, care asigură o bază solidă muncii de cercetare științifică.

Cu sprijinul moral și material al organelor de partid și de stat, conducerea Muzeului și comisia sa de achiziții au continuat și anul acesta, cu mult succes, opera de creștere a patrimoniului său, care constituie o mîndrie a Muzeului, o contribuție de preț la mărirea patrimoniului spiritual al patriei noastre.

Palatul Culturii din Ploiești, în care funcționează 4 secții ale Muzeului de istorie al jud. Prahova: «Lupta revoluționară a proletariatului din jud. Prahova», „Județul Prahova pe drumul construirii socialismului“, Secțiunea de etnografie și Secțiunea „Ceasul de-a lungul vremii“.

Aspecte din Expoziția „Congresul al IX-lea al P.C.R. ; realizări și perspective“, inaugurată la 11 mai 1967, în Palatul Culturii din Ploiești.

În decursul anului financiar 1967, au intrat în patrimoniul Muzeului bunuri în valoare de lei 784 467, 12 :

1. — Bunuri muzeale — obiecte	lei 359.502
2. — Bunuri nemuzeale — gospod.	" 131.859
3. — Documente	" 159.350
4. — Periodice și tipărituri volante	" 8.943,75
5. — Cărți	" 78.421,12
6. — Fotografii, albume și litografii	" 46.391,25
TOTAL	lei 784.467,12

Dacă se adaugă această sumă la valoarea patrimonială a bunurilor materiale ale Muzeului la data de 31.XII.1966 de lei 4.788.407, rezultă că la 31.XII.1967, valoarea patrimonială a bunurilor materiale ale Muzeului județean de istorie a atins suma de lei 5.552.847.

Această creștere a necesitat din partea colectivului de muncă al Muzeului și a Comisiei de achiziții, eforturi susținute pentru depistarea materialelor documentare și achiziționarea lor.

Prin această acțiune, plină de răspundere dar perseverență și utilă, patrimoniul Muzeului a crescut și anul acesta cu valori de o însemnătate ce face cinste Muzeului și județului nostru.

CABINETUL ȘTIINȚIFIC

1. — S-au înscris cu regularitate obiectele achiziționate în registrele inventare, pentru a se evita întârzierile și erorile.

2. — Toate obiectele achiziționate au fost marcate.

3. — S-a organizat cabinetul fotografic — prin obținerea unui fotograf ca salariat al Muzeului.

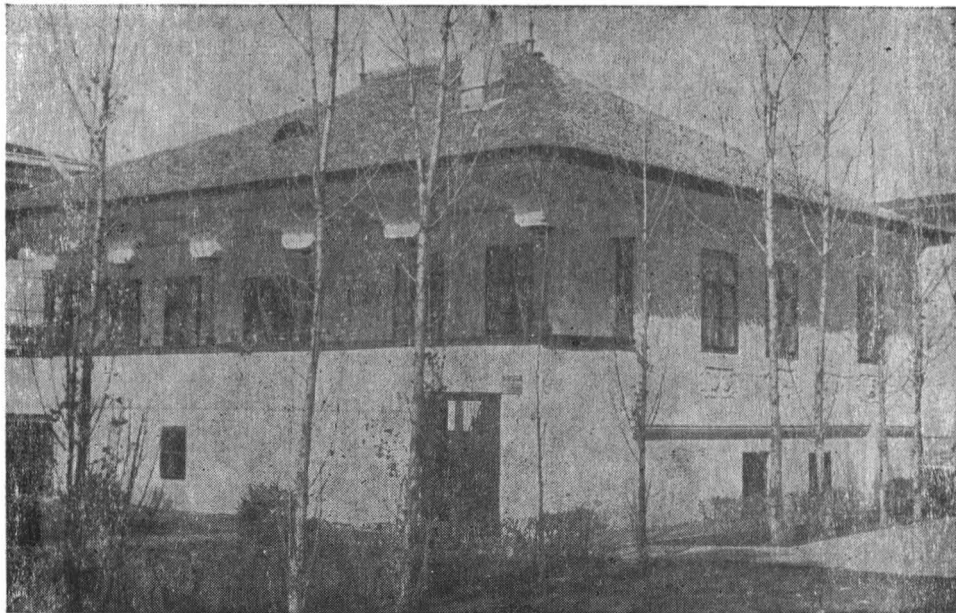
Achizițiile au fost orientate către acele teme nereprezentate sau mai slab ilustrate în expoziția de bază.

Rezultatul a fost că Muzeul nostru a primit din ce în ce mai mulți vizitatori. Astfel, în decursul anului 1966, secțiile noastre au fost cercetate de 214.990 vizitatori. În 1967, numărul vizitatorilor a crescut la 280.902, după cum urmează :

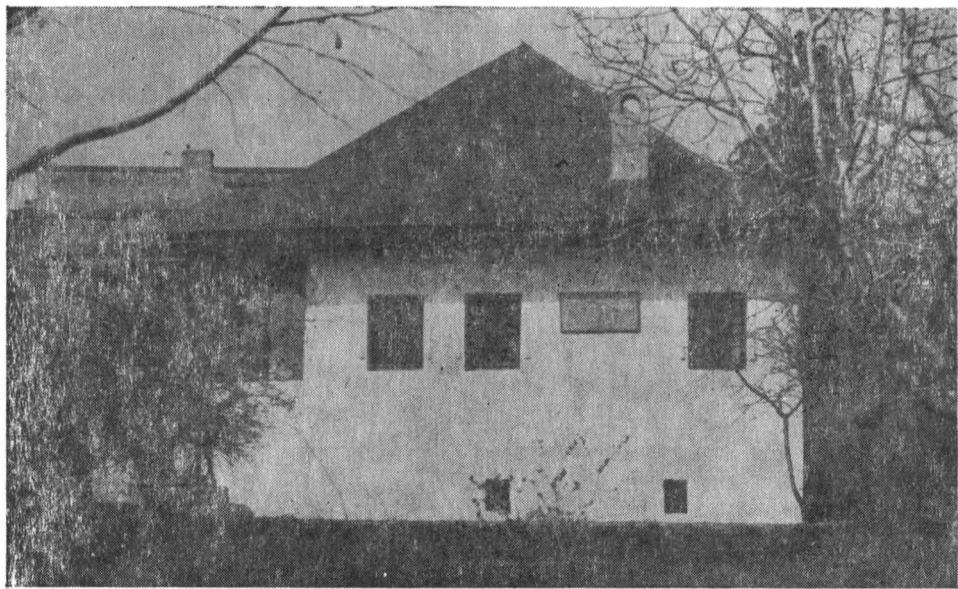
Muzeul județean de istorie cu toate secțiile sale din Ploiești	148.531
Muzeul memorial „I. L. Caragiale”	16.485
Casa „Hagi Prodan”	12.123
Muzeul memorial „N. Iorga”	31.530
Muzeul memorial „B. P. Hasdeu”	61.422
Muzeul memorial „Cezar Petrescu”	140
Muzeul tiparului și al cărții vechi	10.591
Muzeul scriitorilor țîrgovișteni	80
Total vizitatori	280.902

La aceștia se mai adaugă un număr de 14.800 vizitatori ai expozițiilor organizate de Muzeu, după cum urmează :

1. — Expoziția permanentă din comuna I. L. Caragiale	800
2. — Expoziția „Congresul al IX-lea ; realizări ; perspective”	10.000
3. — 60 ani de la moartea lui „N. Grigorescu”, la școala medie nr. 1.	4.000
Total =	14.800

Muzeul memorial „I. L. Caragiale“ din Ploiești.

„Casa Hagi Prodan“ din Ploiești, monument de arhitectură din sec. al XVIII-lea.

— S-au cercetat ziarele, revistele și lucrările de specialitate în vederea ridicării nivelului profesional al colectivului științific. Membrii acestuia au consultat 4 volume din Tratatul de Istorie a României precum și alte lucrări de specialitate.

— S-au efectuat săpături la Țîrgșor, în comuna Vadul Săpat — Budureasca și la Poșta Cilnău, elaborându-se rapoartele privitoare la rezultate.

— S-au întregit și restaurat numeroase piese rezultate din săpături.

În vederea publicării rezultatelor săpăturilor arheologice, s-au consultat, la biblioteca Academiei din București și la Muzeul din Ploiești, lucrările de specialitate române și străine.

— S-au pregătit materialele pentru publicarea a două volume de documente privitoare la Pucioasa și Starchiojd și un volum de studii și referate privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova.

— Lucrătorii din Muzeul nostru au prezentat 7 lucrări la sesiunea de comunicări organizată de Consiliul muzeelor științifice din Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, între 1—3.II.1968.

— S-au întreprins lucrări de reparație și amenajări la Muzeul memorial „Cezar Petrescu” din Buzeni.

— S-au terminat lucrările de construire a unui depozit de materiale de arheologie — cabinet de restaurare, a unei camere de paznic și a unei instalații sanitare în curtea Muzeului județean de istorie.

— S-a colaborat cu Colectivul pedagogic al prof. de istorie din Ploiești, responsabil tov. prof. Popescu Paul.

— S-au tipărit 3 broșuri: „Caragiale și Ploieștii”, „Tiparul și cartea veche românească” și „Spicuri din viața și opera scriitorului Cezar Petrescu”.

MUNCA EDUCATIVĂ DE MASĂ

Au fost susținute peste 50 conferințe în cadrul Univ. Populare din Palatul Culturii, Filiala Ploiești a Soc. pentru Științele istorice și filologice, Cluburilor Muncitorești, Comisiei pentru răspîndirea științei și culturii din Comitetul județean de Cultură și Artă din Ploiești; s-au ținut conferințe despre frumusețile și bogățiile județului Prahova, realizări din județul Prahova și din trecutul de luptă al poporului român.

S-au organizat două expoziții temporare și una permanentă:

1. — O expoziție temporară cu tema „60 ani de la moartea lui N. Grigorescu”, la Liceul nr. 1 „I. L. Caragiale”.

2. — O expoziție temporară cu tema „Congresul al IX-lea al P.C.R.; realizări; perspective”, la Palatul Culturii.

3. — O expoziție permanentă în comuna I. L. Caragiale, care oglindește aspecte semnificative din viața și opera acestui scriitor.

LEGĂTURA CU AUTORITĂȚILE

— S-a colaborat cu muzeele județene de Științe naturale și Artă plastică.

— S-a participat la ședințele Comitetului județean de Cultură și Artă.

— S-a participat la ședințele plenare ale Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă.

— S-a colaborat strîns cu Filiala Soc. pentru Științele istorice și filologice.

Un aport apreciabil a adus Muzeul nostru la organizarea și înfăptuirea programului vizitării regiunii de către conducerea de partid și de stat.

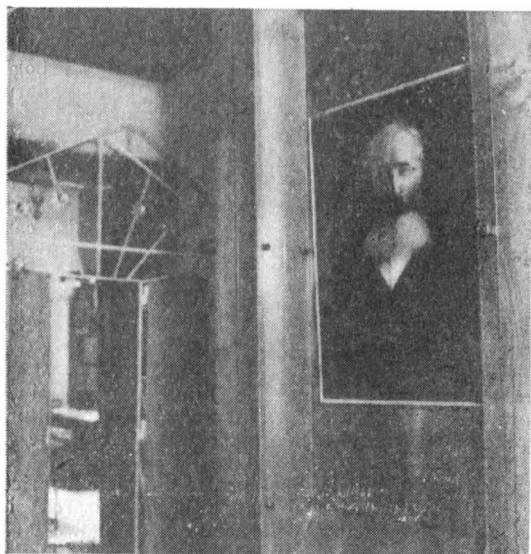
Am colaborat îndeaproape cu direcția Casei Creației Populare a jud. Prahova, punîndu-i la dispoziție materialele necesare.

Am participat la toate ședințele Comisiei județene pentru schimbarea numelor, alcătuind referatele necesare.

**Casa Crețulescu, în care funcționează „Muzeul tiparului și al cărții vechi românești”
din Trîgoviște.**

**Aspect din Muzeul memorial „B. P. Hașdeu”
Cîmpina.**

S-a propunut legătura cu D.S.A.P.C., arătînd situația în care se găsesc monumentele istorice, propunînd măsuri de conservare a lor.

S-a participat cu regularitate la ședințele Comitetului de conducere al Secției de răspîndirea cunoștințelor științifice.

ACTIVITATEA ADMINISTRATIV-ECONOMICĂ

1. — S-a rezolvat corespondența zilnică.
2. — S-au întocmit lucrări curente de birou.
3. — S-au întocmit cu regularitate planurile de muncă anuale și semestriale.
4. — S-au întocmit cu regularitate dările de seamă.
5. — S-a organizat arhiva Muzeului județean de istorie, de tov. Eugenia Pirvan.

CONCLUZII

Toate rezultatele bune pe care le-am înregistrat au fost obținute prin munca personalului științific, administrativ și de îngrijire, cărora le aducem mulțumirile noastre.

Subliniem faptul că puterea populară ne-a creat condiții excepționale de muncă și a deschis muzeelor perspective luminoase de activitate.

Instituții de cultură, cu un loc bine fixat în desăvîrșirea revoluției culturale, muzeele științifice sînt o creație a regimului nostru.

Muzeul județean s-a bucurat de condiții excepționale: local, fonduri și sprijin. Organele de partid și de stat ne acordă multă înțelegere și ajutor.

Datorită acestor factori am putut înregistra realizările pe care le-am amintit.

În numele Muzeului nostru exprimăm cea mai profundă recunoștință Partidului și organelor de stat, centrale și locale, în frunte cu Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, Direcției muzeelor și monumentelor și Consiliului popular al jud. Prahova, care prin Comitetul județean de Cultură și Artă, ne-au acordat înțelegere și ne-au sprijinit cu dragoste și interes în muncă.

Mai subliniem de asemenea contribuția prețioasă pe care a adus-o la dezvoltarea Muzeului, Comisia de achiziții și Consiliul științific.

Ele au depus și în cursul acestui an, muncă voluntară plină de rod. Sînt membri ai Comisiei de achiziții, care în cinci ani nu au lipsit de la nici o ședință.

În reuniuni lunare, uneori chiar bilunare, au cercetat cu migală ofertele și piesele propuse, luînd întotdeauna decizii cumpănite și înțelepte, avînd în vedere ca Muzeul să aibă cel mai mare folos.

Pentru truda și grija patriotică pe care o depun pentru folosirea cît mai înțeleaptă a banului public, le aducem cele mai vii mulțumiri și-i asigurăm de recunoștința acestei instituții la a cărei creștere au adus o atît de prețioasă contribuție.

Aceștia sînt toți membri din Comisia de achiziții: Virginia Ionescu, Geta Condrescu, Stela Nicolescu, Al. Bădulescu, I. Bîzu, C. Ionescu, T. Negulescu, Fl. Dogaru, M. Moșneaga, M. Dumitrescu, A. Brustuc și Cornelia Bîzu. Tov. Stoica Teodorescu, Lelia Teodosiu, M. Negrea, El. Paulescu, Zec Pop, Nora Costescu, Paula Comănici, El. Vlăsceanu, M. Vulpescu, Gh. Simionescu, Paul Popescu, N. Bălan, D. Fotescu, D. Portocă. Ana Grama, V. Teodorescu, Ion Jercan și Dumitru Nedelea din Consiliul științific.

Legînd de Muzeu un număr de 25 profesori, Muzeul a reușit să-și asigure mai multe șanse în muncă.

Scoatem în evidență munca prețioasă pe care a dus-o tov. V. Teodorescu, șeful secției arheologice a Muzeului, în acțiunea de lărgire a cîmpului de cunoștințe privind trecutul îndepărtat al județului Prahova, prin săpături arheologice științifice organizate și cu pasiune conduse. De asemenea tov. Gh. Diaconu, resp. șantierului de săpături arheologice de la Tîrșor.

Mai arătăm că în Muzeul nostru, publicul vizitator este îndrumat în mod științific de tov.: Grama Ana, Debie Lucia, Dinu Nicolae, Jercan Ion și Nedelea Dumitru la Ploiești, iar la Vălenii de Munte, Muzeul memorial „N. Iorga” — tov. Frasin Munteanu — Rîmnic, la Cîmpina, la Muzeul memorial „B. P. Hașdeu”, tov. Ana Iordache

și Oprea Gheorghe, iar la Tirgoviște, Pirvulescu Gheorghe, care-și dau silința să corespundă exigențelor variate și din ce în ce mai ridicate ale vizitatorilor, pe care-i primesc cu drag și le dăruiesc cu multă bunăvoință cât mai multe din cunoștințele lor, al căror nivel se află în continuă creștere.

O mențione deosebită o facem pentru tov. Ana Iordache și Oprea Gheorghe, care în cursul anului 1967, numai de la 10 aprilie, au îndrumat în Muzeul memorial „B. P. Hașdeu” din Cîmpina, peste 40.000 de vizitatori.

Specificăm că îndrumarea a fost entuziast și competent făcută. Uneori și luna și în afara orelor de serviciu au făcut cu multă bunăvoință îndrumarea numeroșilor vizitatori ai acestei secțiuni.

Datorită zelului și perseverenței pe care le-au manifestat numărul vizitatorilor expozițiilor noastre permanente și temporare a crescut an de an.

Tov. Eugenia Pirvan a ajutat la efectuarea lucrărilor de reparații la Muzeul memorial „Cezar Petrescu” din Bușteni, iar cele trei surori ale scriitorului Cezar Petrescu, Stefania Petrescu, Smaranda Chehata și Aur. Stănculescu, au efectuat peste 300 zile de muncă gratuită pentru conservarea inventarului acelei secțiuni și organizarea expoziției sale de bază.

Zi de zi, un an întreg, cu entuziasm, dragoste fără margini și clan patriotic, cele trei surori nutresc ambiția nobilă de a face din acest Muzeu, prima instituție de acest fel.

Tov. Dinu Nicolae, în scurtul timp cât a funcționat, dă dovadă de multă bunăvoință.

Un aport remarcabil aduce în acțiunea de popularizare a pieselor din secțiunea „Ceasul de-a lungul vremii” tov. Elvira Dumitrescu, supraveghetoare, care cu o conștiințiozitate profesională exemplară, pricepere și devotament neobișnuit față de muncă, a ridicat la cel mai înalt nivel secțiunea în care-și desfășoară munca.

Încadrarea tov. M. Stănescu în postul de contabil șef al Muzeului a avut urmările cele mai fericite.

Tăcută și modestă, dar energică și perseverentă, a pus ordine în gestiune și a încheiat exercițiul financiar 1967, în cele mai bune condiții.

Completarea schemei cu o dactilografă, s-a dovedit a fi de mare folos. Modestă și conștiințioasă, tov. Petrache Octavia, a ordonat arhiva și, prin scrierea la mașină a lucrărilor administrative — științifice, contribuie la sporirea activității Muzeului.

Tov. Eugenia Pirvan, șef serv. ad-tiv, s-a dovedit a fi nu numai o bună administratoare, înzestrată cu un înalt spirit de inițiativă și ordine, dar și multă pricepere, rîvnă și devotament, pentru care îi aducem bine meritare laude.

Tov. Elena Predescu desfășoară o migăloasă muncă de evidență și conservare a bunurilor muzeale.

Tov. Petre Rădoiaș, fotograf în schema de funcțiuni, dă dovadă de multă competență și de devotament în problemele de resort și se arată neobosit și stăruitor în orice problemă ce i se încredințează, aducînd un serios aport în dezvoltarea instituției.

DIRECTOR,
prof. N. I. SIMACHE

TABLA DE MATERII

I

<i>M. Ulpescu</i> : Cuvînt înainte	3
<i>Dorin Popescu</i> : Vasile Pârvan și școala arheologică românească	5
<i>Radu Uulpe</i> : Așezarea getică de la Tinosul	21
<i>Gr. Florescu</i> : Problema castrelor romane de la Mălăiești, Drajna de Sus și Pietroasa	31
<i>D. Tudor</i> : Relief fragmentar dintr-o reprezentare a „Cavalerilor danubieni“, în Muzeul de Istorie din Ploiești	39
<i>N. Constantinescu</i> : În legătură cu un semn de pe un vas prefeudal din specia cenușie de la Tîrghșor	45
<i>I. Ionașcu</i> : Evenimentele care au dus la domnia lui Antonie Vodă din Popeștii Prahovei	53
<i>N. Bîlan</i> : Mormintele voievodale de la Mănăstirea Dealul	69
<i>C. M. Rîpeanu</i> : Infiltrarea boierilor între moșneni. Cum crește proprietatea feudală în sec. al XIX-lea. „Cășăritul“, mijloc de exploatare a țăranilor devălmași	83
<i>M. Ulpescu</i> : Eufrosin Poteca și începuturile școlii în limba română	95
<i>N. I. Simache</i> : Unele aspecte ale situației țăranilor din fostul județ al Secuilor în primii ani după aplicarea Regulamentului organic	101
<i>Paul Popescu</i> : Contribuții ploieștene la dezvoltarea literaturii didactice românești	111
<i>M. Apostol și Florica Dumitrică</i> : Cîteva precizări în legătură cu sfîrșitul pictorului N. Grigorescu	119
<i>C. Ionescu</i> : B. P. Hasdeu și revoluția rusă	123
<i>Virginia Ionescu</i> : Din scrisorile lui Vasile Alecsandri	127
<i>C. G. Ionescu</i> : Din corespondența lui I. A. Bassarabescu	131
<i>I. Jercan</i> : Radu Cosmin, luptător pentru desăvîrșirea Unirii	137

II

DOCUMENTE

<i>N. I. Simache</i> : Știri noi privitoare la exportul de sare al Țării Românești	149
Din corespondența lui Ștefan Gheorghiu	153

III

Din activitatea Muzeului de Istorie al Jud. Prahova	155
---	-----

VERIFICAT
1987

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”,
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București,
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 1804.

